

*filosofian
taito*

Juha Varto

Filosofian taito

©copyright Juha Varto 2005 (1992)

Tämä teksti on tarkoitettu luettavaksi. Tekstiä ei voi käyttää jonkin yksittäisen tiedon hakemiseen, joten sisällysluettelo ei ole annettu.

K E R T O M U S

Platon on länsimaisen filosofian isä. Hän kirjoitti lukuisia vuoropuheluja, dialogeja, filosofian keskeisimmistä kysymyksistä. Näissä kirjoituksissa ei suoraan opeteta ajattelemaan jollakin tavalla, vaan Platon antaa monia mahdollisuuksia lukijalle, jotta tämän oma mieli innostuisi ja synnyttäisi uutta. Tämän vuoksi Platon käyttää usein myös myyttejä, kertomuksia ja vertauksia, koska niistä voi tehdä monia tulkintoja ja siten ne sopivat useammalle ihmiselle ja havainnollistavat asioita monilta eri puolilta. Dialogissa VALTIO, sen seitsemännessä kirjassa, esittää filosofi Sokrates keskustelukumppanilleen Glaukonille vertauksen, joka kertoo luolasta ja sen asukkaista. Tämä vertaus koskee ihmisen elämää. Vertaus kuuluu näin:

Sokrates: *Kuvittele näkymä ihmisistä maanalaisessa luolassa. Ylös, kohti päivänvaloa kulkee kävelytie, joka on koko luolan mittainen. Ihmiset oleskelevat tässä asumuksessa lapsuudesta alkaen, sidottuina lantiosta ja kurkusta. Niinpä he pysyvät samassa paikassa ja katselevat vain sitä, mikä on heidän edessään.*

He eivät voi kääntää päätään kahleiden vuoksi. Valo tulee heidän takaansa ja vangittujen selkäpuolella kulkee tie, jonka poikki on rakennettu matala muuri.

Glaukon: *Minä kuvittelen!*

Sokrates: *Ja katsohan kuinka ihmiset kuljettavat tämän muurin yläpuolella kaikenlaisia tarvekaluja, erilaisia kuvia, jotka on tehty kivistä ja puusta, sekä kaikenlaisia ihmisen valmistamia esineitä. Toiset kuvien kantajat juttelevat keskenään aikansa kuluksi.*

Glaukon: *Merkillisen kuvan sinä piirrät eteeni ja kummalliset vangit!*

Sokrates: *Hyvänen aika, hehän ovat kuin me! Mitä ihmettä tarkoitat? Noilla vangeilla on itsestään ja toisistaan kuva ainoastaan varjoissa, joita heijastuu luolan takaseinälle.*

Glaukon: *Kuinka muutenkaan voisi olla, kun heidän on pakko koko elämänsä pitää päätään liikkumattomana?*

Sokrates: Mitä he sitten näkevät takanaan kannettavista esineistä? Eivätkö samoin, siis varjokuvat niistäkin?

Glaukon: Kuinkas muutenkaan?

Sokrates: Jos heillä nyt olisi mahdollisuus keskustella keskenään siitä, mitä näkevät, mitä luulet, eivätkö he pitäisi näkemäänsä todellisena olevana?

Glaukon: Välttämättä.

Sokrates: Entäs kun luolan takaseinältä kajahtaa kaiku, kun kuvien kantajat puhuvat. Luuletko, että he uskoisivat jonkun muun puhuvan kuin ohi kiitävien varjojen?

Glaukon: Eivät varmaankaan, kautta Zeun!

Sokrates: Niinpä siis, sanon minä, nämä vangitut eivät voisi pitää mitään muuta paljaana todellisena kuin ihmisen valmistamien esineiden varjoja.

Glaukon: Näin on.

Sokrates: Kuvittelepa nyt vapautus kahleista ja pelastus varjojen maailmasta, jossa vangit ovat olleet. Ajattelepa, mitä välttämättä seuraa, jos heille käy näin: jos yksi vangeista vapautetaan ja pakotetaan äkinäisesti nousemaan ylös, kääntämään päänsä, kävelemään ja katsomaan kohti valoa, ei hän voisi tehdä tätä kaikkea kivun takia eikä hän kykenisi häikäisyn vuoksi näkemään

esineitä, joiden varjoja hän aiemmin katseli. Näin hänen kävisi.

Mitä luulet hänen sanovan, jos joku väittäisi, että hän ei ole aikaisemmin nähnyt mitään, mutta että hän nyt on lähempänä olevaa ja kääntynyt kohti todellisempaa, joten hän näkee oikeammin? Ja jos joku vielä näyttäisi hänelle jonkun ohi kulkevista esineistä ja pakottaisi hänet sanomaan, mikä se on, etkö uskoisikin, ettei hän tästä mitään tietäisi ja pysyisi kannassaan, että aiemmin nähty oli todempaa kuin nyt näytetty?

Glaukon: *Epäilemättä.*

Sokrates: *Ja jos hänet pantaisiin katsomaan itse valoon, eikö hänen silmiään särkisikin ja eikö hän kääntyisi pois ja pakenisi kohti sitä, minkä katselemiseen hänen voimansa riittävät ja olisi näin sitä mieltä, että luolassa olisi selvempää kuin se, mitä hänelle halutaan näyttää?*

Glaukon: *Näin on.*

Sokrates: *Jos nyt kuitenkin joku raahaisi yhden heistä väkisin luolan kivikkoista ja jyrkkää polkua pitkin eikä päästäisi irti ennen kuin olisi vetänyt hänet auringon valoon, eikö raahattu tuntisi kipuja ja vastustelisi? Ja eikö hän heti valoon jouduttuaan olisi silmät häikäistyneenä kyvytön näkemään*

yhtään mitään siitä, mitä hänelle nyt näytetään täysin kirkkaana ja selvänä?

Glaukon: *Ei kykenisi, ei ainakaan heti.*

Sokrates: *Tarvitaan totuttautumista, jotta hän voisi nähdä sen, mitä ylhäällä on. Ensinnä hän ilmeisesti voisi katsella varjoja ja sen jälkeen ihmisten ja muiden olioiden kuvajaisia vedessä ja myöhemmin näitä itseään. Näistä hän kuitenkin helpoimmin katselisi yöllä taivaankappaleita ja taivasta, tähtien ja kuun valoa tarkastellen; tämä kävisi helpommin kuin päivällä aurinkoa ja sen valoa.*

Glaukon: *Varmasti.*

Sokrates: *Lopulta hän kuitenkin saisi kyvyn nähdä auringon itsensä omalla paikallaan ja tarkastella, millainen se on.*

Glaukon: *Näin välttämättä kävisi ennen pitkää.*

Sokrates: *Ja pian hän jo tulee sinne tulokseen, että juuri aurinko on se, mikä tekee tunnit ja vuodet ja vallitsee kaikkea paikallaan, ja että se on myös perusta kaikelle sille, mitä he olivat omalla tavallaan nähneet luolassa.*

Glaukon: *Epäilemättä näin tapahtuu ja tässä järjestyksessä.*

Sokrates: *Entäs, kun hän nyt muistaa entisen asumuksensa ja siellä määränneen tiedon ja vankitoverinsa? Eikö olekin luultavaa, että hän*

kiittää kohtaloaan ja surkuttelee noiden muiden tilaa?

Glaukon: Kutakuinkin.

Sokrates: Kun he antoivat tuolloin tiettyä kunniaa, kehuja ja arvostusta toisilleen sen mukaan, kuka terävimmän näki sen, mitä silmien edessä kulki ja parhaiten muisti, mitä tuli ensin ja mitä jälkeen ja mitä tapasi sattua yhtäikää, sille, joka oli parhaiten kykenevä ennustamaan, mitä tuleman piti - luuletko että hän kaipaa sinne ja kadehtii niitä, joilla on luolassa vaikutusta ja valtaa?

Glaukon: Luulen, että hän sietäisi mitä muuta tahansa kuin eläisi kuin ennen.

Sokrates: Ajattelepa vielä tätäkin. Jos hän nyt palaisi takaisin alas ja asettuisi entiseen asentoonsa, eivätkö vain olisikin hänen silmänsä täynnä pelkkää pimeyttä, koska hän niin äkisti tuli auringonpaisteesta?

Glaukon: Varmasti on näin.

Sokrates: Kun hänen silmänsä yhä olisivat sokaistuneet ja hän joutuisi uudelleen kilpailemaan varjojen tarkkailussa niiden kanssa, jotka yhä ovat vankeina, eikö hän tässä silmiensä totuttautumisen aikana joutuisi naurunalaiseksi ja eikö hänelle sanottaisi, että hän on pilannut silmänsä ylhäällä ollessaan ja ettei todellakaan kannata yrittääkään

*lähteä pois. Pikemminkin pitäisi jokainen, joka
yrittää vapauttaa tai raahata heitä, ottaa kiinni ja
tappaa.*

Luonnollinen maailmasuhde

Ihmisellä on tavallisesti **luonnollinen suhde** maailmaan. Hän elää, toimii eikä liikoja ajattele. Asiat näyttävät olevan tietyllä tavalla ja me tapamme pitää tätä tapaa asiaan kuuluvana. Tällainen luonnollinen maailmasuhde on ongelmaton: me emme mieti, miksi asiat ovat niin kuin ovat. Tämä suhde on myös **esineellistävä**: me ajattelemme, että maailma koostuu esineistä, joista toiset ovat hyödyllisiä, toiset eivät. Itsekin olemme muiden keskellä eräänlaisia esineitä, tosin emme omasta mielestämme aivan samanlaisia kuin muut. Tähän ajattelutapaan kuuluu, että kaikki on käsillä, meitä varten olemassa. Läsnäoleva on sitä, miltä se näyttää ja mihin sitä voidaan käyttää.

Luonnollinen maailmasuhde on **subjektiivinen**, sillä me ajattelemme siinä kaikkia asioita itsestämme lähtien ja suhteessa itseemme. Niin kauan kun luonnollinen maailmasuhde vallitsee, me ajattelemme **dualistisesti**: todellisuus on kahtalainen, toisen puolen muodostavat esineet ja toisen se, mikä ei ole esineitä, esimerkiksi oma mieleemme. Olemme

varmoja, että meillä on oma mieli tai sielu, mutta kaikkea muuta voimme epäillä, sillä kaikki muu näyttää olevan olemassa vain oman mielemme kautta. Tämä tarkoittaa eräänlaista egoismia: maailma on minäkeskeinen ja minän kautta.

Ongelmaton oleminen

Ranskalainen filosofi [René Descartes](#) oletti, että tämä on vankka perusta kaikelle tiedolle: hän päätyi luottamaan oman mielensä varmuuteen. Kaikkea muuta hän saattoi epäillä, mutta epäilevää mieltä ei. Tällainen luottamus on subjektiivisuutta. Siinä luotetaan ihmisen luonnolliseen asenteeseen ja pohjataan tälle kaikki muu. Descartes totesi, että koska hän ajattelee, hän on olemassa. Tällöin mieli on hänen olemassaolonsa. Mikään muu ei ole varmaa; esimerkiksi ruumiin olemassaolo on epävarmaa, koska näyttää siltä, että saamme tietomme ruumiistamme mielemme kautta. Niinpä Descartes tuli ajatelleeksi, että mielellä on ruumis, jota se käyttää.

Luonnollinen maailmasuhde on ihmisen luonnollinen tila. Tässä tilassa ihminen ei ratkaisevasti eroa eläimestä, sillä ihminen on täysin kiinni omassa maailmassaan. Ihmisten yhteiset asiat

ovat osa luonnollista maailmasuhdetta, niitäkään ei tavallisesti pohdita.

Kyseenalaistaminen

Mutta on ihmiselle tyypillistä, että tämän luonnollisen rauhan rikkoo toistuvasti epäily, hämmästely ja epävarmuus.

Nämä asettavat luonnollisen maailmasuhteen kyseenalaiseksi, synnyttävät kiusallisia kysymyksiä ja ajavat ihmisen pohtimaan asioita, jotka eivät näytä kovin hyödyllisiltä.

Nämä pohdinnat saattavat koskea ihmisen elämän merkitystä, tietämisen varmuutta, hyvän ja pahan erottamista tai kysymystä siitä, kuinka toista ihmistä on kohdeltava.

Näissä pohdinnoissa saaduilla vastauksilla on käytännöllisiä seurauksia: jokapäiväinen elämämme saa sisältönsä näistä pohdinnoista.

Mitä selvemmin olemme pohtineet asioita, jotka rikkovat luonnollisen maailmasuhteemme, sitä enemmän saamme selkeyttä ja varmuutta elämäämme.

Nämä ovat myös toistuvia kysymyksiä: saamamme vastaukset eivät tyydytä kauan vaan tarvitsemme aina uudelleen vastauksia samoihin kysymyksiin.

Hämmästelevä ihminen

Jokainen ihminen on ainakin silloin tällöin ymmällään kaikesta siitä, mitä on.

Maailma ympärillä ja oma pää ovat täynnä sellaista, mitä on vaikea saada selvään järjestykseen.

Jopa pelkkä oleminen saattaa ajoittain tuntua työläältä.

Jokainen on huomannut, että tällaisissa tilanteissa kirjaviisaus ja muilta opitut asiat auttavat kovin vähän. Ihminen kaipaa pikemminkin itse kokemaansa selkeyttä, itse löytämäänsä asioiden järjestystä ja tästä saamaansa viisautta. Filosofia tähtää juuri tällaiseen viisauteen, [olemisen ja ajattelemisen taitoon](#), jossa hämmästeleminen ja ymmällään oleminen eivät aiheuta paniikkia tai pelkoa vaan synnyttävät aina uuden ja valppaan kiinnostuksen maailmaan, muihin ihmisiin ja tapahtumiin. Kiinnostus näihin asioihin syntyy itsestään, jokaisen ihmisen elämästä ja elämässä esille tulevista kysymyksistä.

Viisauden rakastaminen

Filosofia tarkoittaa viisauden rakastamista. Tämä viisauden rakastaminen on ihmisenä olemista, tietoista itsen ja muun suhteen pohtimista. Tämä viisaus on tärkeä osa elämistä.

Sokrates opetti, että viisauden rakastaminen on ihmiselle yhtä luonnollista kuin hengittäminen tai syöminen. [Ihmisessä on tietämisen halu, halu olla enemmän kuin on nyt.](#) Mutta ongelmaksi tulee, että emme helposti tunnista viisautta vaan pidämme ties mitä arvokkaana.

Sokrates itse piti tärkeimpänä tehtävänään joka päivä ja joka hetki tarkkailla niitä asioita, joita piti tärkeinä, huomatakseen, olivatko ne todella tärkeitä. Ajatusten kiinnittäminen mihin tahansa on tietenkin hukkaan heitettyä voimaa, jonka voisi käyttää tärkeäänkin.

Viisauden rakastamisen tärkeä piirre on, että siinä pyritään vapautumaan kaikista etukäteen tehdyistä määritelmistä ja yritetään päästä asioihin kiinni alusta alkaen. Tämä kuulostaa helpolta, mutta jo

hetken miettimisen jälkeen kyllä oivaltaa, että asiassa on ainakin kaksi vaikeutta:

[mistä etsiä alkua](#)

ja

[kuinka tunnistaa alku.](#)

Näiden ongelmien hämmästeleminen on elämistä ja siis kaikille aina jo jossain määrin tuttua.

Platonin luolavertauksessa kerrotaan ihmisistä heidän luonnollisessa tilassaan ja sanotaan, että se on samaa kuin luolassa vankina oleminen. Vankeuden pahin vaikutus on, että ihmiset uskovat, että luola on kaikki, mitä on. Ihmisen oma mieli on siis pahin vankila. Koska me kuitenkin olemme kasvaneet tähän vankilaan, me emme voi sitä luonnostamme tunnistaa. Sen vuoksi hämmästeleminen, ihmetteleminen, jopa kriisitkin ovat tärkeitä ihmiselle.

Mikä tekee ihmisen?

Ihmisen hämmästeleminen on alkuperältään samanlaista kuin eläimen hämmästeleminen: eläin pyrkii [asemoitumaan ympäristöönsä](#) ja yleensä onnistuu siinä nopeasti. Tällaisen lisäksi ihminen

myös pohtii asemaansa ympäristössään aina uudelleen ja uudelleen eikä aina tyydy kerran keksimäänsä ratkaisuun. Tähän eläimen ja ihmisen eroon on monia syitä - biologisia ja psykologisia, esimerkiksi - mutta olennaista ihmisen kannalta on, että

[tämä ero juuri tekee ihmisen.](#)

Jatkuva oman asemansa, oman paikkansa pohtiminen kuuluu ihmiselle, on ihmiselle mahdollista ja erottaa ihmisen eläimestä. Kiinnostus syntyy, kun ihminen vertailee itseään muuhun, toisiin ihmisiin, eläimiin, esineisiin. Kiinnostus on kiinnostusta siihen, mitä itse on ja mistä tämä on peräisin.

Filosofia taitamisena

Filosofia on taitamista, joka syntyy hämmästelemisestä ja siitä ajattelemisesta, joka seuraa hämmästelemistä. Taitaminen on paljon enemmän kuin tietäminen: taito on elämässä taitamista, elämän osaamista tavalla, joka ei kaikissa kohdissa ole esitettävissä tietona. Jokaisella ihmisellä on oma elämän taitonsa, mutta tässä taitamisessa on paljon piirteitä, jotka ovat [kaikille](#)

ihmisille yhteisiä sen vuoksi, että ihmiset ovat ihmisiä ja me elämme samassa maailmassa.

Filosofia on tämän yhteisen taitamisen tarkastelemista, sen periaatteiden etsimistä ja selvittämistä. Filosofia eroaa muista elämäntaidoista siinä, että filosofiassa pyritään löytämään yleinen, joka pätee kaikille, ja yhdistämään se yksittäiseen, joka pätee minulle. Tämä etsiminen pyritään toteuttamaan filosofiassa pohjia myöten, tyytymättä jo löydettyyn tai ensimmäiseksi mieleen tulevaan ajatukseen.

Filosofian tutkimustavat

Filosofiassa on kyse kriittisestä ajattelemisesta, jossa jokainen esille tuleva ajatus tarkastellaan eri puolilta, jotta paljastuisi, onko kyseessä ehkä pelkkä uskomus vaiko peräti hyvä ajatus, jota kannattaa ajatella eteenpäin.

Filosofian tärkeimmät tutkimustavat ovat:

1. Käsitteiden tarkasteleminen
2. Merkitysyhteyksien tarkasteleminen
3. Useiden näkökulmien vertaaminen
4. Historiallinen tarkastelu
5. Olennaisen jatkuva etsiminen

1. Käsitteiden tarkasteleminen: on pohdittava, mitä sisältävät ne käsitteet, joiden avulla ajattelemme asioita ja joita käytämme keskustelussa, sekä tarkasteltava, mitkä kaikki asiat kuuluvat yhden käsitteen alaan.

Esimerkiksi ihmisen käsite vaatii tarkan tarkastelemisen, jotta voimme puhua järkevästi ihmisen tarpeista, oikeuksista ja siitä, mikä on ihmiselle luonnollista. Meillä on myös lukuisia sellaisia käsitteitä, jotka saattavat johtaa ajattelua harhaan, esimerkiksi sielun käsite on tällainen, samoin puhe tunteista; entäpä jos näitä käsitteitä ei olisi?

2. Merkitysyhteyksien tarkasteleminen: joudumme aina tarkentamaan ne yhteydet, joissa asioilla ja asioista puhumisella on merkitys; usein ajattelun tai keskustelun sekavuus johtuu siitä, että merkitysyhteydet ovat selvittämättä. Esimerkiksi ajattelemisesta voidaan puhua ihmisen elämän yhteydessä (joka on siis merkitysyhteys) mutta ei tietokoneiden yhteydessä.

3. Useiden näkökulmien vertaaminen: tavallisesti meillä on asiasta kuin asiasta jokin yksi oma näkemyksemme. Vasta vertaamalla monia erilaisia näkemyksiä on mahdollista perustella, miksi jokin

on sattuvampi kuin jokin toinen. Yksi näkökulma tuottaa mielipiteen, vertailu käsityksen.

4. Historiallinen tarkastelu: lähes kaikesta, minkä kanssa voi joutua tekemisiin, on jo esitetty käsityksiä ennen meitä. Tämä tieto kuuluu aina filosofiseen tarkasteluun: aikaisempien ihmisten kirjoitukset valottavat yleensä asioita meille uudella tavalla.

Sitä paitsi keskeiset filosofiset kysymykset ovat nyt samat kuin Kreikassa 2500 vuotta sitten.

Yhdessä elämistä ja onnea koskevat pohdinnat ovat nyt samanlaisia kuin tuolloin, samoin tietämistä ja olemista koskevat.

5. Olennaisen jatkuva etsiminen: olennainen ja epäolennainen ovat aina kietoutuneet toisiinsa. Meidän on vaikea erottaa asioita toisistaan. Tämän vuoksi filosofian eräs tutkimustapa on [jatkuva](#) olennaisen etsiminen, sillä aina, kun asiat näyttävät selkenevän, niissä paljastuu uusia epäselvyyksiä.

Mistä filosofiset kysymykset tulevat?

Ihmisen elämä, jokapäiväinen tapahtumien keskellä eläminen, on se lähde, josta filosofiset kysymykset syntyvät. Me käytämme paljon aikaa tällaisten kysymysten pohtimiseen, huomaamattamme. Vasta

sitten, kun kysymykset muuttuvat elintärkeiksi, huomaamme, että pohdimme: kun elämän ratkaisut ovat kiinni tästä pohtimisesta, kun on kyse elämän ja kuoleman kysymyksistä, kun ratkomme asioita muiden puolesta. Tällöin meillä on kaksi mahdollisuutta: *joko* voimme tukeutua muiden tekemiin ratkaisuihin, joita luemme kirjoista, kuulemme kerrottuina tai joita meille tarjotaan ratkaisuina, *tai* voimme tarkastella itse näitä kysymyksiä suhteessa siihen, mitä jo kokemuksesta tiedämme, mitä olemme itse kokeneet.

Filosofit yleensä arvostelevat tapaamme turvautua muiden tekemiin ratkaisuihin, uskoa muiden kertomia viisauksia. Niinpä filosofit eivät yleensä haluakaan kertoa, kuinka ihmisen tulisi toimia, vaan pikemmin he antavat keinoja, joilla kuka tahansa voi itse ajattelemalla päätyä omiin ratkaisuihinsa.

Ja siinä onkin suuri ero.

Ero on [dogmaattisen](#) ja [dialogisen](#) välillä: dogmaattinen antaa valmiit ratkaisut, dialoginen pakottaa itse ajattelemaan.

Dogmaattinen opastaa meidät uskomaan jo keksittyihin, valmiisiin vastauksiin. Dialoginen tarkoittaa, että me keskustelemme muiden kanssa - joko todellisesti tai esimerkiksi kirjan kanssa - ja

näin muodostamme omat ajatuksemme *yhteistyössä* toisten kanssa.

Luonnollisessa asenteessaan moni kuitenkin pettyy filosofian antiin ja turvautuu muihin guruihin tai uskontoon.

Filosofia vaatii enemmän: se on myös oman elämän ottamista vakavasti, juuri omana elämänä, ei muiden jatkona. Tässä itsenäisyyden esille tulemisessa ihminen on yleensä valmis näkemään jopa vaivaa: jos kyse on todella *minun* elämästäni, silloin voin jopa ajatella!

Muiden tekemillä ratkaisuilla voi olla suuntaa antava merkitys, samoin neuvoa antavilla, hyvää tarkoittavilla ihmisillä, heidän kirjoituksillaan ja puheillaan. Mutta jos haluamme saada selville, kuinka nämä neuvot ja muiden ratkaisut liittyvät omaan elämäämme, meidän on löydettävä se tapa, jolla muiden ongelmat liittyivät heidän elämäänsä.

Jokainen filosofinen ongelma ja sille annettu hyvä ratkaisu ovat alun perin syntyneet jostain todellisesta, juuri sillä hetkellä paljastuneesta elämisen tilanteesta. Vain, jos tunnemme tämän yhteyden, meille paljastuu, onko toisen antama ratkaisu hyvä vaiko huono.

Maailma ja elämä

Kun hämmästelemme elämää ja maailmaa, huomaamme myös, että monet kysymykset tulevat elämää suuremmasta ja elämäntilanteita yleisemmästä maailmasta, esimerkiksi uskonnosta, tavoista, laeista, kulttuurista, eli yleensä historiallisesti syntyneistä ilmiöistä. Myös nämä kuuluvat ihmisen maailmaan mutta nämä ovat erilaisia kuin luonnon ilmiöt tai yksittäistä ihmistä koskevat asiat: kun hämmästely kumpuaa historiallisesta ilmiöstä, on vaikea selkeästi nähdä, kuinka se liittyy jokapäiväiseen elämään tai erityisesti minun elämäni. Historialliset ilmiöthän ovat irronneet joskus meitä edeltävien ihmisten kokemuksista ja alkaneet elää omaa elämänsä; esimerkiksi uskonnot, taiteen historia, lait ja tieteet ovat tällaisia, omaa kehitystään kulkevia. Sama ongelma on, kun vertaa historiallisia ilmiöitä ja luonnon ilmiöitä; näidenkään välistä suhdetta ei voi selkeästi hahmottaa.

Selvää kuitenkin on, että mitään "maailman ulkopuolista" tai elämästä riippumatonta kysymysten lähdettä ei ole. Kaikki eteemme tulevat kysymykset tulevat maailmasta, josta olemme itse osa. Ihminen

pohtii näitä kysymyksiä ja juuri pohtiminen parhaiten kuvaa ihmisen erityislaatua:

[pohtii kaiken keskellä itseään ja muuta](#)

ja

[on samalla osa tätä kaikkea.](#)

Hämmästelevä ihminen on siis tekemisissä ihmisen ominaispiirteiden kanssa ja näin syntyvät kysymykset tähtäävät kaikki täsmentämään sitä, mitä ihminen itse on, ja mitä kaikki muu on.

[Tässä paljastuu ihmisenä olemisen perusta.](#)

Emile [Cioran](#) on sanonut havainnollisesti, että kahden ihmisen jumppaliikkeistä, jotka päättyvät ähkäisyyn, ei voi syntyä ihmistä.

Ihminen syntyy aivan toisella tavalla.

Pelkkä ihmisennäköisenä oleminen ei ole ihmisyyttä.

Filosofisen käsityksen mukaan ihmisenä oleminen edellyttää paljon enemmän.

Outo tehtävä: ihmisenä oleminen

Jo hämmästeleminen on alkua ihmisyydelle, ja taidon kasvaessa jokainen myös itse huomaa, mikä ero on ihmisenä olemisella ja pelkällä olemisellä.

Filosofit puhuvat tästä erosta paljon. Tällöin korostetaan, että ihminen voi aina tyytyä, luonnollisen asenteensa mukaisesti, olemaan vain muiden elämää heijasteleva peili. Tämä ei kuitenkaan ole sitä, missä ihminen itse kokee todellistuvansa varsinaisesti ihmisenä. Varsinainen ihmisenä oleminen ei voi olla muiden ihmisten heijastelemista.

Kun ihminen on lähtenyt hämmästelemisen tielle, hän alkaa myös vapautua luonnollisesta asenteestaan ja ongelmattomasta suhteestaan maailmaan. Tästä ei vielä itsestään seuraa, että hän siirtyy filosofiseen asenteeseen, mutta harjoituksen kautta filosofinen asenne on nyt lähempänä. Ennen kaikkea: filosofinen asenne ja sen mukana tuleva taito ovat nyt *mahdollisia*.

Mutta tämä jo herättää kysymyksen, kuinka ihmisenä olemista voi ajatella. Kun olemme ihmisiä ja luonnollisesti maailmassa, mitään ei kysytä; kun alamme hämmästellä, syntyy myös kysymys siitä, mihin tämä hämmästeleminen oikein liittyy.

Eikö olisi selvempää, jos ihminen ei kysyisikään mitään?

Entä jos ihminen eläisi luonnonmukaista elämää eläinten tavoin; eikö tämä olisi varsinaista ihmisenä olemista?

*Kysymys ihmisenä olemisen perustasta
Oletus olemuksesta lähtökohtana*

Ihmisenä olemisen perustaa voi lähestyä usealta eri suunnalta.

Myös filosofiassa on tarkasteltu ihmistä samalla tavalla kuin uskonnossa, nimittäin olettamalla, että ihminen on aina jo ihminen siitä riippumatta, miten ja missä hän on. Tämä tarkoittaisi, että olisi olemassa jokin **ihmisen olemus**, se, mitä ihminen perimmältään on. Tällöin ihmisen oleminen ja ympäristö vain melko vähän vaikuttaisivat siihen, miten ihminen todellistuu; pääpaino olisi aina ihmisen olemuksessa.

Uskonnoissa on pidetty ihmisen olemuksena esimerkiksi jumalallista kipinää, sielua tai jumalan kuvaa. Filosofitkin ovat seuranneet usein samanlaista ajatusta ja olettaneet ihmisen olemukseksi esimerkiksi hyvyyden, onnettomuuden tai hengen. Nämä oletukset ovat uskonasioita.

Ajatus ihmisen olemuksesta saa helposti tukea, kun vertaillaan erilaisina aikoina ja eri paikoissa eläneitä ja eläviä ihmisiä: kaikkia näyttävät yhdistävän tietyt samankaltaiset piirteet. Kaikki puhuvat, pohtivat,

kaikki elävät yhteisöissä ja kaikilla on jonkinlainen uskonto. Tällöin on kuitenkin pakko jättää huomiotta se suurempi joukko piirteitä, jotka eivät ole samankaltaisia, ja samalla sopia siitä, että valitut piirteet ovat tärkeimmät. Tälle ratkaisulle ei tosin voi löytää mitään kestäväää perustetta.

Ajatus olemisesta lähtökohtana

Toinen mahdollisuus perustan etsimisessä on lähteä [ihmisen olemisesta](#). Tämä lähtökohta tarjoutuu kuin itsestään, jos ensin yritämme pohtia, mikä on kaikkein yleisintä ja vähiten pyrkii määrittelemään etukäteen perustakysymyksen.

Aristoteles kirjoitti muistiinpanoissaan, että kaikista olioista voidaan sanoa, että ne ovat. Joskus tosin väitetään jostakin, että se ei ole.

Esimerkiksi väitetään, että kvarkkeja *on*, mutta väitetään samalla tavalla myös, että marsilaisia *ei ole*.

Kaikki tällainen puhe on hyvin perustavanlaatuista, sillä meitä voivat kiinnostaa vain ne asiat, jotka ovat olemassa. Sen sijaan näyttää selvältä, että jonkin ei-olemisesta ei voi myöskään olla tietoa, joten on vaikea tietää, mitä sellainen puhe tarkoittaa.

Kun sanomme, että jokin on olemassa, emme vielä sano mitään siitä, kuinka se on, tai mitä se on.

Niinpä filosofinen perustan tarkastelu lähteekin tästä:

[että ihminen on olemassa.](#)

Tiedämme luonnostamme, että kaikki muukin maailmassa on olemassa, joten tämä ei vielä kerro meille paljoakaan ihmisestä.

Mutta samalla voimme aavistaa, että ihmisenä oleminen on jo perustaltaan välttämättä erilaista kuin muu oleminen, koska muuten on vaikea ajatella syytä siihen, minkä vuoksi ihminen olisi erilaistunut ja erottuu luonnosta.

Voidaan hyvällä syyllä olettaa, että jokaisen olion olemassaolo on erilaista ja tämä määrää sen, mitä nämä oliot voivat olla. Ihminen on olemassa ihmisen tavalla ja kivet kivien tavalla, tapahtumat ovat omalla tavallaan, fantasiat omallaan.

Ihminen osana kokonaisuutta

Filosofit ovat varsin yksimielisiä siitä, että "ulkopuolelta tarkastellen" ihminen kuuluu luonnon

kokonaisuuteen eikä voi millään tavalla erota tai irrota siitä.

Kun ihminen pohtii asemaansa, hän ei silti ole oman paikkansa ulkopuolella. Vaikka ihmisellä on voimakas kulttuuri, joka monin tavoin jopa uhmaa luontoa, tämä kulttuurikin on osa luontoa. Kaikki vastakkainasettelut luonnon tai maailman kokonaisuuden kanssa ovat teennäisiä tai perustuvat väärinkäsitykseen: ihminen rakentuu samoista tekijöistä kuin muukin luonto ja ihmisen saavutukset ja erilaisuus ovat vain osa luonnon moninaisuutta. Ihmiselle tämä kaikki on tietenkin erityistä ja me koemme aina jossain määrin itsemme ulkopuolisiksi suhteessa muuhun luontoon. Tämä ajatustottumus ulkopuolisuudesta saattaa jopa estää meitä aloittamasta alusta pohtiessamme ihmisenä olemista.

Länsimaisessa filosofiassa on usein korostettu ihmisen ja luonnon erillisyyttä. Tällöin on puhuttu esimerkiksi ihmisen hengestä, joka ilmenee kulttuurissa ja joka on riippumaton luonnosta. On jopa ajateltu, että ihmisen päämääränä on irtautua luonnosta kaikin mahdollisin tavoin, puhdistua pelkäksi hengeksi. Tämän vuoksi kuolemaakin on pidetty lohdullisena, koska siinä henki vapautuu

ruumiista, joka muuten koko ajan sitoo ihmisen luontoon.

On myös esiintynyt lukuisia pyrkimyksiä vapauttaa ihminen luonnosta. Tätä on yritetty teorialla, puhtaalla ajattelulla ja "henkistämällä" ihmistä. Nämä ovat kuitenkin enemmänkin temppuja kuin teitä vapauteen.

Ihmisen ajallisuus

Voimme ottaa tässä lähtökohdaksemme sen, että ihmisenä olemisen perusta on luonnon kokonaisuus. Siinä ihminen todellistuu olemassa olevana (*eksistoivana*) ja ajassa (*historiallisena*).

Historiallinen tarkoittaa sellaista, mikä on syntynyt oman kehittymisensä kautta eikä siis ole tulla tupsahtanut maailmaan valmiina. Luonnolliset ilmiöt ovat historiallisia. Näitä ei voida koskaan täysin ymmärtää muuten kuin kehittymisensä kautta, sillä jokaisena hetkenä ne ovat riippuvaisia menneisyydestään ja niistä siteistä, joihin ne ovat kietoutuneet kehittymisessään. Jokainen nyt-hetki kantaa itsessään historiallisuutta.

Ajallisuus tuo esille, että ihminen on olemassa vain nyt: menneisyys on ollut ja tulevaisuus ehkä tulee,

mutta olemassaolo on tosi vain nyt. Ajallisuus on myös ihmisen käsitteellisen historian muoto: me olemme olemassa omassa historiassamme, suomalaisina, eurooppalaisina sekä osana ihmiskunnan moninaista perinnettä.

Nämä kaksi piirrettä, olemassa oleminen ja ajallisuus, kuuluvat ihmiseen, eikä näitä voi ohittaa. Ne sitovat meidät selvästi kiinni luontoon ja ihmisen historiaan siteillä, joiden erottaminen toisistaan ei ole edes ajatuksissa helppoa.

Siirtyminen luonnollisesta asenteesta filosofiseen asenteeseen seuraa tämän perustan oivaltamisesta.

Eräs tapa tarkastella ihmisenä olemista

Ihmisenä oleminen ei ole mikään yksi ja selvärajainen asia. Jo oma intuitiivinen käsitykseni olemassaolostani saa minut hämmästelemään, mikä tässä on olennaista ja mikä ei.

Minähän olen kovin monella eri tavalla! Toisaalta näyttää selvältä, että olen samaa kuin ajatteluni, mutta toisaalta myös samaa kuin kehoni tai suhteeni

ympäristöön; tarkemmin ajatellen saatan päätyä ajatukseen, että nämä kaikki ovat yksi ja sama asia.

Hämmästellessä ei vielä kannata sulkea pois mitään sellaista tapaa, johon intuition kautta on päätynyt. Kaikissa näin syntyneissä oletuksissa voi olla ainakin jonkin verran mieltä. Hämmästelemisen paras puoli onkin, että siinä voi ottaa huomioon kaiken sen, mikä sattuu mieleen juolahtamaan.

Kun sitten tarkastelee kriittisesti näitä juolahduksia, näkee selvemmin, kuinka ilmeisiä ne ovat ja millä tavalla ilmeisiä, sekä sen, mitkä niistä ovat vain kuvittelua.

[Ilmeisyys eli evidenssi](#) tarkoittaa selkeyden astetta: ajattelussa tai kokemuksessa toiset asiat ovat selkeämmin tavoitettavissa kuin toiset. Tämä ei vielä ratkaise, mikä asia on todellinen tai pitää paikkansa, mutta ilmeisyys antaa jonkinlaisen johtolangan. Totta kai on tärkeää ajatella myös, minkä vuoksi jokin on ilmeisempää kuin toinen; syy saattaa olla sellainen, että on parasta hylätä ensin hyvältä vaikuttanut ajatus, esimerkiksi, jos ilmeisyys perustuu pelkkään tuttuuteen tai tavanomaisuuteen.

Ihmisenä oleminen näyttäytyy meille ihmisille sekä sisätietä (omana olemisenamme) että ulkoisesti

(toisten olemisessa). Näissä kahdessa vaikuttavat erilaiset ilmeisyydet: omat kokemuksemme ja elämüksemme ovat erityisen ilmeisiä juuri kokemuksellisina ja nythetkisinä, toiset ihmiset sen sijaan näyttäytyvät meille paremmin ulkoapäin tarkasteltavina ja analysoitavina.

Molemmissa näkyvät kuitenkin samat piirteet, kun pyrimme lähtemään tarkastelussa mahdollisimman alusta.

Jos pidämme alkuna vain ajatusta, että ihminen todellistuu olemassa olevana ja historiallisena, päädymme keskustelun jälkeen melko pian edellä lausuttuun ajatuskulkuun:

Ihminen *on* kaiken muun keskellä maailmassa ja *todellistuu* ihmisenä *ajassa*.

Ihminen on siis tässä, nyt-hetkessä, historiallisena kehityskulkuna, ja kohti tulevaa. Tässä ihminen kokee oman olemisensa ja todellistumisensa usealla eri tavalla: ainakin ajattelunsa kautta, kehonsa kautta, suhteessa muihin ihmisiin, suhteessa luontoon ja ihmisen kulttuuriin.

Useimmat ihmiskäsitykset ottavat huomioon tällaiset asiat. Tärkeää on myös se tapa, jolla nämä asiat tarkemmin selitetään.

Nyt ja tuleva

Ihmisen **nythetkisyys** tarkoittaa, että me olemme olemassa vain nyt, jonkinlaisessa menneisyyden ja nykyisyyden leikkauspisteessä. Vaikka puhe menneisyydestä ja nykyisyydestä vaikuttaa täysin järkevältä, voidaan hyvällä syyllä kysyä, mitä ne ovat tai ovatko ne edes mitään. Ainut todellinen on kuitenkin vain se, mikä on nyt.

Nyt-hetki rakentuu menneelle, joten olemme joka hetki historiallisia, jostakin kehittyneitä. Tämä tietenkin koskee muitakin olioita.

Sen sijaan ihmisenä olemisen omalaatuinen piirre on, että me olemme selvästi **kohti tulevaa**, sellaista, mitä ei vielä ole. Ihmisenä oleminen on eräänlaista suunnitelmaa, käsityksen luomista tulevasta. Me heitämme elämänsuunnitelmaa kohti tuntematonta ja odotamme, että se toteutuu tavalla tai toisella. Tuleva on siis hyvin konkreettisesti läsnä jokaisessa hetkessä.

Jos ajatellaan ihmisen ajallista todellistumista, on pakko ottaa vakavasti **yhden ihmisen historia**. Jokainen meistä syntyy maailmaan aistivana olentona, jonka suhteesta ympäristöön kehittyy tietoisuus ja ajattelukyky.

Kehollisuus on siis alkupiste eikä se myöhemminkään menetä merkitystään, vaikka ihminen oppiikin ajattelemaan ja ajattelemisen saattaa peittää kehollista olemista.

Tietoisuuden kehittymisen myötä myös suhteet ympäristöön (luontoon, ihmisiin, kulttuurin aikaansaannoksiin) eriytyvät ja niissä oppii huomaamaan sen, mikä on minua ja mikä on jotain muuta. Tätä kutsutaan "itsetietoisuudeksi", kyvyksi ajatella kokemaansa ja ajattelemaansa siten, että osaa erottaa itsensä muusta.

Tätä ajatuskulkua voi pitää vähimmäisvaatimuksena, kun tarkastellaan ihmisen todellistumisen perusteita. Nämä asiat ovat koettuja ja löytyvät siis jokaisen intuitiosta, toisilla ilmeisempinä ja toisilla vähemmän selkeinä. Vasta näiden jälkeen on mahdollista keskustella siitä, *mitä* ihminen on tai mitä ihmisen pitäisi olla.

Maailmassa oleminen

Annettu elämissaailma

Filosofinen tarkastelu ottaa **annettuna** monia asioita. Tämä tarkoittaa, että eräät asiat aina välttämättä jäävät pohtimatta, huomaamatta tai kokonaan ajattelematta.

Tarkastelu ei siis voi alkaa aina "tyhjästä" vaan asiat ovat tietyllä tavalla jo, kun me niistä kiinnostumme.

Kun sanotaan, että jokin on annettu, se tarkoittaa ainoastaan, että ihminen ei itse sitä luo vaan annettu on olemassa yhtä itsestään selvästi kuin ihminen itse.

Luonto on annettu. Samalla tavalla myös kaikki historialliset asiat ovat annettuja: kulttuuri on annettu, kieli on annettu. Tällöin ei kysytä, kuka ne antaa, vaan ne ovat jollakin tavalla valmiina maailmassa silloin, kun me alamme pohtia asioita filosofisesti.

Ne ovat luonnollisen maailmasuhteen muotoja, jotka tulevat näkyviksi vasta filosofisen asenteen kautta.

Esimerkiksi uskonto on eräs tapa, jolla maailma on meille annettuna: siinä on esitetty, mille maailman olemassaolo perustuu ja mitkä asiat ovat pysyviä ja tärkeitä. Samoin uskonossa on määritelty ihmisen "luonto" ja myös se, mille hyvän ja pahan erottaminen perustuu. Uskonnon sisällöt ovat kehittyneet melko satunnaisesti sukupolvien ajan eikä niitä voi pitää kenenkään suunnitelmina. Uskonto antaa yhden tavan maailmasta, uskonnollisen tavan.

Kieli on annettu: se on olemassa, kun synnymme maailmaan ja se myös antaa maailman tietyllä tavalla, nimittäin käsitteellisesti. Me voimme käyttää kieltä, mutta emme voi koskaan muuttaa tapaa, jolla kieli on meille annettu. Kieli kyllä muuttuu, kun sitä käytetään, mutta se, mitä se on, ei muutu; kielen perusluonne pysyy samana ja on aina meille annettuna. Samalla tavalla kielen merkitys meille pysyy: merkitykset, merkitysten muuttumiset (esimerkiksi metaforat ja kielikuvat), kertominen tapahtumista, ajattelevainen käsittein pysyvät tapoina saada maailma ymmärrettäväksi.

Näitä tapoja on erittäin suuri määrä. Jokainen niistä pyrkii antamaan maailman enemmän tai vähemmän täydellisesti, mutta todellisesti ne ovat jokainen vain yksi tapa antaa maailma. Kaikki yhdessä ne kuvaavat hyvin ihmistä: maailma on annettuna meille lukuisilla tavoilla; mikään näistä tavoista ei ole koko maailma vaan yhdessä ne antavat maailman.

[Tämä kokonaisuus on ihmisen elämismaailma.](#)

Siinä me elämme, luonnollisesti, ja siitä me aloitamme pohtimismme. Filosofinen asenne syntyy tästä elämismaailmasta ja filosofinen asenne tarkastelee elämismaailman kysymyksiä, esimerkiksi erilaisia tapoja, joilla maailma on annettuna.

Elämismaailma ajattelun perustana

Filosofi Edmund [Husserl](#) vakuutti, että ihmiselle ei voi tulla mieleen muita kuin elämismaailman ajatuksia, mutta ihminen voi toki kuvitella nämä väärin ja sekavasti. Tästä kuvittelusta johtuvat epätodelliset ajatukset ja ongelmat. Ihmisen kuvittelukyky on rikas ja ihminen pystyy luomaan

mitä fantastisimpia kuvitteluja, mutta näissä kuvitelmissa kaikki rakentuu vain niistä tekijöistä, joita meille on annettu elämismaailmassa. Ihminen ei voi kuvitella täydellisesti erilaista kuin elämismaailma, vaikka kuvittelu voi tuottaa täysin epätodellisia yhdistelmiä niistä piirteistä, joita elämismaailmassa on.

Filosofiassa puhutaan annetusta, koska tarkoituksena on korostaa, että kukaan pohtiva ihminen ei aloita tyhjästä tai alusta vaan aina jo annetusta maailmasta, jonka piirteet tietenkin määräävät myös sitä tapaa, jolla asioita voi kysellä: kulttuuri, tavat, kieli, ympäristö ovat vaikuttaneet meissä, tehneet meistä kysyjän ja pohtijan jo ennen kuin huomasimme kysyä ja pohtia.

Maailmassa oleminen

Mitään puhdasta alkutilaa tai tarkkailijan asemaa ei siis kenelläkään voi olla. [Ihminen on aina jo maailmassa](#) ja maailma määrää monin eri tavoin sen, kuinka ihminen voi tulla ajatelleeksi näitä asioita.

Martin Heidegger sanoi, että kaikkia asioita tulee

[ajatella maailmassa olemisen mielessä,](#)

siis sellaisina kuin ne ovat maailmassa. Me emme siis saa irrottaa asioita maailmasta, koska irrotettuina emme voi tarkalleen tietää, mitä asiat edes ovat.

Ajatellessamme maailmassa olemisen mielessä voimme päästä varmuuteen siitä, että se, mitä ajattelemme, koskee todellakin jotakin eikä ole vain kuvittelukyvyyn tuote.

Tämä on vaikeampaa kuin saattaa arvatakaan. On olemassa lukuisia ajattelutapoja, jotka ovat yleisiä mutta kaikkea muuta kuin maailmassa olemisen mielessä. Esimerkiksi kuvitelma ihmisestä objektiivisena tarkastelijana (maailman ulkopuolisena tarkastelijana) on tällainen; samoin ihmisen jako sieluun ja ruumiiseen, sekä luulo, että maailma muodostuu tosiasioista. Nämä ovat pelkkiä mielen aikaansaannoksia.

On kyllä totta, että ihmisen kuvittelukyky on niin rikas, että ihminen voi *kuvitella* jopa olevansa maailman ulkopuolella ja tarkkailevansa sieltä ikään kuin riippumattomasti maailman piirteitä; tämä on objektiivisuuden harha. Mutta on selvää, että tämä voi tapahtua *vain* kuvitteluna.

Kuvittelu voi olla hyvin vakuuttavaa sekin: suurin osa länsimaista kulttuuria perustuu kuvitelmaan, että me olemme - tavalla tai toisella - maailman ulkopuolella. Tällainen kuvitelma, jolle perustuu kulttuurillemme tärkeä ajattelutapa, tämä objektiivisuus, vaikuttaa tiedon ihanteessamme, tieteessä, moraalissa, uskonnossa ja ihmisten välisissä suhteissa.

Vastaavia, yhtä vähän maailmaan kuuluvia mutta laajasti vaikuttavia ajattelutapoja on lukuisia muita.

Ihmisen maailmassa oleminen on tärkein tieto, joka meillä on ihmisen olemisen tavasta.

Maailmassa oleminen tarkoittaa, että me olemme aina ensisijaisesti yksi osa sellaista kokonaisuutta, jota emme voi koskaan kokonaan tuntea.

Maailmassa oleminen tarkoittaa, että emme voi luonnostamme tietää maailmasta mitään sen enempää kuin muutkaan luontokappaleet: ihminen on [tekijä](#) maailmassa, ei katselija.

Katseleminen voi kylläkin tulla tärkeäksi myöhemmin, mutta katseleminen antaa tietoa ainoastaan silloin, kun katseleminen ymmärretään maailman sisässä tapahtuvaksi.

Oppi olemisesta

Maailmassa oleminen on **ontologinen** tieto. Ontologiassa tarkastellaan erilaisia tapoja olla ja myös hyvin yleisellä tasolla olioita.

Kaikki, mitä on, on olemassa maailmassa. Tämä on ontologian lähtökohta.

Me tosin koemme, että omat ajatuksemme ovat olemassa selvästi *eri tavalla* kuin oma kehomme, joka kyllä selvästikin on maailmassa. Erosta huolimatta molemmat ovat ja molemmat ovat maailmassa. Samoin tuntuu, että kallioiden ajatukset ovat eri tavalla kuin oma ruumiimme, eläinten "ajatukset" eri tavalla kuin omamme. Eroista riippumatta koko ajan on kyse maailmassa olemisesta.

Nämä **erot** saattavat kuitenkin olla tärkeitä filosofian taidon kannalta.

Ontologinen tieto antaa meille kaksi selkeää lähtökohtaa:

Kaikelle on yhteistä se, että se on (=oleminen), ja ihmisenä oleminen kuuluu tähän samaan (=ihminen olevana).

Nämä ovat kaikkein yleisintä tietoa, mitä meillä voi olla.

Me voimme lähteä siitä, että tämä tieto on [kokemuksellisesti](#) totta: jos tarkastelemme omaa kokemustamme, saatamme havaita sen perustuvan aina selvälle ja voimakkaalle olemassaolon kokemukselle.

Sen sijaan pelkästään ajattelemalla tätä varmuutta on vaikea saavuttaa.

René Descartes etsi varmuutta, jotta voisi tietää, mihin hän voi luottaa.

Hän etsi varmuuden perustaa ajattelemalla.

Tässä hän käytti epäilemisen menetelmää: hän epäili kaikkea omaa kokemustaan sekä tietoa, joka oli annettuna. Näin hän päätyi kuuluisaan lopputulokseen: ajattelen, siis olen olemassa.

Descartes on kuvannut ajattelunsa tien kirjassa *Metodin esitys*, jonka perusteella jokainen meistä voi yrittää samaa. Descartesia vastaan voi kuitenkin esittää kritiikkiä: hän hylkäsi heti alkuun oman kokemuksensa ja luotti pelkkään ajatteluun. Tästä oli

seurauksena, että hän epäili myös oman ruumiinsa olemassaoloa ja tulikin siihen tulokseen, että vain ajatteleminen on ihmisen olemassaoloa. Hänen epäilyään ei voi pitää maailmassa olemisen mielessä tapahtuneena vaan pikemminkin kuvittelukyvyyn tuotteena.

Miten oliot ovat

Ontologinen tutkimus paljastaa, millä eri tavoin oliot ja tapahtumat ovat olemassa. Tällä on tärkeä merkitys, sillä olemistapa ratkaisee sen, kuinka saamme tietoa oliosta tai tapahtumasta, sekä sen, kuinka meidän on suhtauduttava asiaan, joka meitä kiinnostaa. Mikäli asia on olemassa vain mielikuvituksessa, siihen suhtaudutaan toisin kuin todellisesti ([reaalisesti](#)) olemassa olevaan asiaan; suuret kiistat uskonnoissa, tieteessä ja arkielämässä koskevat yleensä sitä, millä tavoin jokin on olemassa.

Esimerkiksi uskonnon kohdalla Jumalan olemassa olemisen tapa on aina herättänyt keskustelua. Jumala voi olla olemassa ehdottomasti ([absoluuttisesti](#), siis mikään muu ei olisi mahdollista), ihmisen tavoin ([reaalisesti](#)) tai pelkästään ihmisten mielissä

([intentionaalisesti](#)). Tästä riippuen myös tieto Jumalasta on erilaista. Samalla tavalla voidaan keskustella, kuinka valtio on olemassa. Se voi olla olemassa ideana, esineen kaltaisena, sopimuksena tai ihmisten mielissä. Riippuen olemisen tavasta valtion muuttaminen, valtiossa toimiminen ja muut valtioon liittyvät toimet ovat tietenkin erilaisia.

Jokaisen asian kohdalla olemisen tapa ratkaisee sen, kuinka me voimme tarkastella tätä asiaa, saada siitä tietoa ja vaikuttaa siihen. On tärkeää tietää, onko jokin vain mielikuvitusolento vaiko reaalisesti olemassa oleva; esimerkiksi tonttujen, ufojen, virtuaalitodellisuuksien ja telepatian kohdalla tällä tiedolla on ratkaiseva merkitys, samoin kvarkkien, mustien aukkojen, sielun, taideteosten ja luonnonlakien kohdalla.

Mikäli tarkastelussa alun perin erehdytään olemisen tavan kohdalla, koko tarkastelu epäonnistuu.

Metafysiikka

Ontologian rinnalla puhutaan myös *metafysiikasta*.

Metafysiikka on filosofian alue, jonka tarkastelu menee ontologian tuolle puolen. Metafysiikassa puhutaan olemisesta *ikään kuin* puhuja olisi maailman ulkopuolella. Metafysiikka ei siis ole ajattelemista maailmassa.

Metafysiikka voi selventää joitakin ontologisia ongelmia: me voimme yrittää saada näin ontologisista kysymyksistä kokonaiskuvan. Kun ontologinen tarkastelu perustuu ihmisen kokemukselliseen maailmasuhteeseen ja on aina ihmisen tietoa, metafysiikassa ihminen ottaa eräänlaisen "jumalan näkökulman" ja katselee ulkopuolelta ja ylhäältäpäin olemisen kokonaisuutta ja yrittää luoda tästä kokonaisselitystä.

Tällaiset metafysiset selitykset ovat aina arvailuja (spekulaatioita), jotka perustuvat ontologiseen tietoon mutta joissa on mukana myös puhtaasti kuvitteellista ainesta. Metafyysiset kokonaisselitykset maailmasta voivat myös perustua *osittain* tieteelliseen tietoon, uskomuksiin, vertauskuviin tai kokemuksiin, mutta juuri kokonaisuuksina ne jäävät vaille näiden rakennusaineittensa varmuutta tai epävarmuutta; kokonaisselitykset pysyvät spekulaatioina.

On kuitenkin tärkeää huomata, että myös spekulatiot voivat olla paremmin tai huonommin rakennettuja ja perusteltuja. Metafyysiset tarkastelut ovat yleensä hyvin rakennettuja ja perusteltuja, kun niitä vertaa vain sattumalta syntyneisiin uskomuksiin.

Tämä "jumalan tarkastelutapa" antaa aina selityksen, joka on liian täydellinen. Selitys tyydyttää ehkä ajattelua, mutta täydellinen selitys ei kerro mitään kokemuksesta, joten se jää pelkäksi pään iloksi.

Eräitä metafyysisiä oletuksia

Metafyysisiä kokonaisselityksiä on erittäin suuri määrä. Eräitä esimerkkejä voi mainita lyhyesti (tarkempi ja asiallisempi kuvaus löytyy filosofeilta itseltään).

Aristoteles katsoi, että kaikki oleva muodostuu **materiasta ja muodosta**; muoto on puhtaasti käsitteellistä ja materia pelkästään jokin mahdollisuus, jonka vasta muoto tekee todelliseksi; näin esimerkiksi ihmisen muoto on se, mikä erottaa ihmisen muusta olevasta, Aristoteleen mukaan se on ihmisen sielu (katso tarkemmin: Aristoteles, *Metafyysiikka*).

Spinoza ajatteli, että oleva on [yksi](#), ja kutsui tätä nimellä "jumala eli luonto" (deus sive natura); tällä yhdellä olevalla on lukuisia ominaisuuksia, joten se ilmenee äärettömän monella eri tavalla; ihminen tuntee näistä ominaisuuksista vain kaksi, ulottuvuuden ja ajattelun, joten me pystymme tunnistamaan olevaa vain kappaleina ja käsitteiden kautta. (Katso tarkemmin: Spinoza, *Etiikka*.)

Uuden Ajan luonnontieteen filosofit ajattelivat, että todellisuudessa vallitsevat luonnon lainalaisuudet ja kaikki toteutuu niiden mukaan. Pienin olevan yksikkö on [atomi](#). Luonnonlait ja atomit muodostavat yhdessä, itsestään (koneen tavoin) todellisuuden. Kaikki toimii kuin mekanismi.

Uskonnolliset metafysiset selitykset käyttävät esimerkiksi [Kaitselmusta](#) tai [Jumalan tahtoa](#) kaiken selittävänä selityksenä. Esimerkiksi Kristinuskossa ja Islamissa on tämän lisäksi laaja ja tarkka kuvaus tavasta, jolla tämä yleisselitys selittää jokaisen olevan yksityiskohdan.

Tunnetuimmat metafysiset selitykset koskevat tietenkin ihmistä.

René Descartes jakoi ihmisen kahtia: ihminen on [sielu](#) ja tämän lisäksi ihmisellä on [ruumis](#), joka ei ole

ihmistä. Tämä kahtalainen (dualistinen) ajatus selittää kokonaan ihmisen.

Spinoza ajatteli, että ihminen on yksi, mutta ihmisen voi nähdä [joko henkenä tai kehona](#), katselutavasta riippuen.

Mekanistisessa maailmankuvassa ihminen nähdään toiminnaltaan määrätynä (deterministisesti), eräänlaisena [automaattina](#), joka on luonnonlakien alainen.

Myös useimmat tieteet perustuvat metafyyssiseen lähtökohtaan.

Perusoletus on tällöin metafyyssinen, vaikka siitä tehdyt johtopäätökset pyritäänkin liittämään kokemukselliseen tutkimukseen. Esimerkiksi Uuden Ajan (Isaac Newtonin) luonnontiede perustui uskoon, että [luonto on kirjoitettu matematiikan aakkosin](#); tämä selitti todellisuuden, ja matemaattisen avulla oli avattavissa luonnon arvoitus.

Nykyinen luonnontiede perustuu Einsteinin uskomukseen, että luonto on [harmoninen kokonaisuus](#).

Samalla tavalla esimerkiksi historiantutkimus luottaa [jatkuvan \(lineaarisen\) ajan olemassaoloon](#): tapah-

tumat tapahtuvat jonkinlaisessa aikajanassa, peräkkäin.

Yhteiskuntatieteet lähtevät metafyyysisestä selityksestä, jonka mukaan kaikki ihmiset elävät yhteiskunnallisessa todellisuudessa ja ihmisen todellisuus voidaan selittää näin ylhäältä alaspäin, kohti yksilöä.

Olemisen eri lajit

Sekä ontologinen että metafyyminen tarkastelutapa johtaa meidät ajattelemaan, että olemista on välttämättä eri lajeja. Kuten edellisistä esimerkeistä näkyi, filosofit ja muutkin päättelevät sekä pelkällä ajatuksella että kokemuksesta, että kaikki ei ole samalla tavalla.

Esimerkiksi: Mikäli oletamme, että ihminen on sielu ja tällä on ruumis, oletamme jo, että ihminen on kahdella tavalla olemassa.

Tällä tavoin voimme ajatella, että olemista on ainakin kahta lajia.

Reaalinen

Minun ruumiini ja muut esineet ovat kappaleina olemassa; niitä voi kosketella, ne voi aistia, niistä on välitöntä kokemusta. Vaikka niissä on eronsa, juuri

esineinä ne ovat samalla tavalla. Juuri tällaista olemista kutsutaan "reaaliseksi"; tämä on kaikkein tavanomaisin tapa pitää jotakin "todella olemassa olevana". Tässä yhteydessä puhutaan "reaalitodellisuudesta", jolla tarkoitetaan aistein koettavissa olevaa maailmaa.

Intentionaalinen

Reaalitodellisuuteen liittyy kiinteästi se todellisuus, joka on olemassa **vain ajatuksissa**. Kun me ajattelemme kokemuksiamme tai pohdimme toisten esittämiä ajatuksia, ajatuksemme ovat kyllä olemassa mutta eri tavoin kuin reaallinen. Olennaista on, että ajatukset syntyvät suoraan tai epäsuorasti maailmasta ja niinpä maailma on mukana niiden sisällössä. Kun ajattelemme, ajattelemme aina jotakin jo jonakin; tätä kutsutaan "intentionaalisuudeksi".

Ajattelun (tietoisuuden, kuvittelukyvyyn, tajunnan) olemassaolo on intentionaalista. Se on maailmasta, mutta se on myös aina riippuvaista ihmisestä, joka ajattelee, joten se ei koskaan voi olla itsestään olemassa, esimerkiksi samalla tavoin kuin esineet.

Intentionaalisuudesta voi ajatella esimerkkinä romaanin. Romaani on kirja ja kirja on esine ja siis

reaalisesti olemassa. Mutta romaani ei taideteoksena ole sama kuin esine, jota sanomme kirjaksi. Romaani on ollut kirjoittajan mielessä, ja luettuani se jää (ainakin jossain määrin) omaan mieleeni. Vaikka kaikki kirja-esineet poltettaisiin, romaani voi jäädä olemaan, mikäli joku ajattelee sen aina uudelleen.

Samalla tavalla monet ajatukset "syntyvät uudelleen", vaikka ne olisivat olleet pitkään unohduksissa. On oikein sanoa, että ne "syntyvät", sillä ajatukset eivät voi olla ajatuksina olemassa, jolleivät ne ole jonkun elävän ihmisen ajatuksia. Tässä mielessä ajatukset eivät ole olemassa silloin, kun ne ovat vain sanoina kirjoissa, joita ei kukaan lue.

Intentionaalinen olemassaolo ei siis ole esineellistä. Meidän ajattelumme sisällöt ovat [merkityksiä](#) (käsitteellistä sisältöä jostakin). Tämän vuoksi intentionaalinen on jokaisen ihmisen kohdalla sisällöltään erilaista.

Romaaninkin lukeminen (sen "ymmärtäminen") on vähän erilaista jokaisen kohdalla; sama pätee myös muun maailman kohdalla. Jokaiselle koettu maailma on erilainen.

Ideaalinen

Kolmannen olemisen lajin muodostavat ne oliot tai asiat, jotka ovat täysin riippumattomia sekä ajatuksista että kokemuksesta. Tässä me tarvitsemme jo metafyyssistä tarkastelua, sillä ainoastaan spekulointien avulla voimme kuvitella näin riippumattomia olioita. Kuitenkin matematiikan oliot vaikuttavat tällaisilta: esimerkiksi kolmio tai piste geometrisessa mielessä ei ole reaalinen mutta ei sitä voi myöskään ajatella pelkästään intentionaaliseksi.

Kun sanomme, että "kolmion kulmien summa on 180 astetta", tarkoitamme *mitä tahansa* kolmiota. Tällaista "mitä tahansa" ei ole olemassa reaalisesti eikä ole ilmeistä, että kaikki ajattelisivat kolmion näin selvästi, joten se ei ole myöskään vain intentionaalisesti olemassa.

Niinpä täytyy päätellä, että tällaiset, ehdottomilta ja riippumattomilta vaikuttavat oliot ovat olemassa omalla tavallaan.

Samaan ryhmään on katsottu kuuluvaksi myös jumalan olemassaolo, koska sekään ei ole reaalista (suoraan koettavaa) eikä ilmeisesti perustu vain ajattelun sisältöihin, koska näyttää siltä, että kaikilla

ihmisillä on jonkinlainen käsitys jumalasta mutta jumalaa ei voi palauttaa näihin käsityksiin.

Tätä olemassaolon lajia kutsutaan "ideaaliseksi" olemassaoloksi. Nimi tulee Platonin ajatuksesta, jonka mukaan ihminen pystyy tunnistamaan kokemuksessa ja ajatuksissa ilmiöiden ja tapahtumien samanlaisuuden ja erilaisuuden *ideoiden* avulla, jotka ovat riippumattomia kokemuksesta ja ajattelusta ja toimivat ajattelussa tapahtumien ja ilmiöiden mallikuvina.

Matemaattiset oliot ovat äärimmäisen pelkistettyjä mallikuvia; esimerkiksi luku 2 on kaikkien parien mallikuva ja siis todella kaukana kokemuksesta, mutta samalla se on ehto parin tunnistamiselle kokemuksessa.

Uudelleen: ihmisen maailmassa oleminen

Jos tarkastelemme erityisesti *ihmisen* maailmassa olemista, huomaamme pian, että yllä annetut määritelmät kertovat siitä kovin vähän. Ihminen on maailmassa, ja tämä on *kokemuksellinen välitön (ontinen)* tosiseikka, jota ihminen voi tarkastella ajattelemalla (ontologisesti). Näitä kahta eri tasoa ei pidä sekoittaa: *se, mitä ajattelemme kokemuksestamme, ei ole samaa kuin tuo kokemus.*

Tämän vuoksi filosofisessa tarkastelussa ihmisen oleminen ymmärretään eri tavoin riippuen siitä, kummasta lähdetään, ontisesta vai ontologisesta tarkastelusta.

Ontologinen tarkastelu edellyttää, että meillä on jo jokin käsitys (esimerkiksi sellainen intuitiivinen käsitys kuin edellisissä luvuissa on esitetty tai jonkin tieteen antama kuva) ihmisestä, jonka perusteella kiinnitämme huomionsamme joihinkin ihmisen piirteisiin. Tämä käsitys antaa meille käsitteet, joilla voimme ihmisenä olemista ajatella. Esimerkiksi dualistinen kuva ihmisestä antaa yhden mahdolliset välineet ontologiselle tarkastelulle.

Ontinen tarkastelu pyrkii löytämään sellaisia kokemuksen herättämiä käsitteitä, joiden merkitys ei ole lukkoonlyöty vaan joiden merkitystä juuri tarkastelussa etsitään. Tällöin on pystyttävä luottamaan sekä omaan kokemukselliseen herkkyyteensä että intuitionsa; nämä ovatkin tärkeimmät välineet, joilla ihminen voi itse omaa olemistaan tarkastella.

Ontinen tarkastelu ihmisestä

Ihmisen ontinen tarkastelu tarkoittaa [kokemuksellisuuden](#) ottamista tarkastelun lähtökohdaksi.

Ihmisen välittömin ja ensimmäinen suhde maailmaan on kehona, aistien ja koko kehollisen kokemisen kautta. Tämä kokemisen tapa säilyy kautta elämän, mutta se hämärtyy sitä mukaa kun opimme paremmin ajattelemaan kokemuksiamme. Lopulta voimme päätyä jopa ajatukseen, että meillä ei ole välittömiä kokemuksia, jolloin kaikki kokemuksemme siis ovat ajatusten ohjaamia. Tämä on toki liioiteltu oletus mutta esiintyy nykyfilosofiassa täysin vakavasti esitettynä.

Ontinen tarkastelu kiinnittää huomionsa erityisesti ihmisen [kehollisuuteen](#) ja siinä niihin kokemuksiin, joille ei ole selkeää käsitteellistä ilmaisemistapaa. Tällöin oletetaan, että ihmisestä voidaan ymmärtää olennaista silloin, kun ihminen joutuu tilanteisiin, joille ei ole käsitteitä, kokemuksiin, joita ei voi ennakoida. Vaikka tällaiset kokemukset ovat koettaessa lähes kaottisia, niitä on mahdollista pohtia jälkikäteen siten, että voidaan ehkä löytää uusia sisältöjä ja uusia käsitteitä ihmisen olemiselle.

Friedrich [Nietzsche](#) näki ihmisen omimman siinä, kun valmiiksi ajateltu valmis maailma pettää, romahtaa ympäriltä. Tällaisesta kaaoksesta voi syntyä jotain uutta ymmärrystä. Kun ihminen joutuu suunnistamaan ilman annettuja keinoja, hän joutuu luottamaan omaan kokemukseensa ja sen välittömään vastaukseen maailmassa; näin ihminen on tekemisissä olemisensa perustan kanssa välittömästi.

Nykyajan eurooppalaisessa filosofisessa perinteessä kiinnitetään erityistä huomiota juuri ontiseen tarkasteluun. Tällöin pidetään tärkeämpänä kokemuksellisuuden, intuition ja kehon kanavien merkitystä, ja käsitteellinen jää sivuteemaksi. Lähtökohtana on, että suorat kokemistavat antavat sekä välittömän että ajateltavaksi tarkoitettun tiedon täsmällisemmin ja vailla kielellisen viestimisen sekavuuksia.

Esimerkiksi [zen-filosofiassa](#) ei filosofiaa opeteta oppilaalle puhumalla filosofiasta vaan osoitetaan kehon harjoitusten kautta kokemuksellisesti, mikä on tärkeää ihmisenä olemisessa. Näin vaikkapa jousella ampumisen taidon opetus tähtää

herättämään oppilaassa aivan muuta kuin ampumistaitoa.

Kokemuksellisen oppimisen perusteella on mahdollista luoda jälkeinpäin käsitteellinen tarkastelu, joka perustuu ontiselle.

Ontologinen tarkastelu ihmisestä

Ontologinen tarkastelu lähtee nykyfilosofiassa yleensä arkipäivästä ja sen sisällöistä.

Arkipäiväksi voidaan nimittää sitä tavanomaista olotilaa, jossa tulevat esille kaikki askareet, ajatukset, kokemukset, toisten kohtaamiset, tavat, tottumukset ja muut jokapäiväiset asiat.

Vaikka arkipäivässä on monentasoisia asioita - esimerkiksi töitä ja vapaa-aikaa, ajattelemista ja kuvitelmia - kaikki nämä yhdessä muodostavat arkipäivän. Kyse on siis siitä olotilasta, jossa emme pysähdy ajattelemaan ja jossa emme mieti, kuinka olen, tai, mitä ihminen on, siis luonnollisen asenteen maailmasta.

Arkipäiväisyydessä jokainen meistä noudattaa tapoja ja tottumuksia, jotka ovat muiden sanelemia.

Arkipäiväisyys on [julkista](#): kaikki tapahtuu, myös yksin ollessa, julkisten sääntöjen mukaan. Me olemme eräällä tavalla koko ajan näyttämöllä, vaikka katsojia ei olisikaan.

Tällä väitteellä halutaan korostaa, että jokainen yksilö on suurelta osalta peilausta muista ihmisistä ja julkisista käsityksistä. Meillähän on taipumuksena olla "erilaisia" samalla tavalla kuin muutkin ovat "erilaisia"; todella erilaiset ihmiset joutuvatkin yleensä hoitoon. Julkinen säätelee olemistamme ja määrittelee hyvin selvästi sen, mikä on tavallista ja normaalia.

Meillä on eräänlainen tavallisen ihmisen ideaali, jota noudatamme, ja ideaali normaalista, jota pidämme päämääränäamme.

Tämä arkipäiväisyys ei kuitenkaan ole kaikki. Jokaisella ihmisellä on hetkiä, jolloin jatkuva näyttämöllä oleminen romahtaa: jokaisella on kokemuksia, jotka palauttavat selvemmin *oman* näkökulman julkisen sijaan. Tällöin syntyy vertailun mahdollisuus; itse asiassa me olemme koko ajan vertailemassa julkista, arkipäivää ja omaa kokemustamme.

Vertailu tekee mahdolliseksi, että ihminen voi asettaa muitakin päämääriä itselleen kuin julkiset

päämäärät. Samalla tulee selväksi, että julkisen arkipäivän antamat tavat olla ihminen eivät ole parhaat mahdolliset.

Tässä ei ole kyse arvojärjestyksen esittämisestä vaan sen etsimisestä, mikä on ihmiselle mahdollista.

Ihmisen varsinainen ja epävarsinainen olemassaolo

Martin Heidegger kutsuu tätä julkista puolta ihmisen "epävarsinaiseksi" (uneigentlich) olemiseksi, koska se ei tuo esille kaikkia niitä mahdollisuuksia, joita ihmisellä on, erityisesti koska se unohtaa ihmisen tulevaan suuntaavan olemisen tavan.

Ihmisen varsinainen oleminen on siis sellaista, missä on kyse juuri *ihmisen* tavasta olla, ei mistään yhteisestä, julkisesta keskiarvosta. Näin siis epävarsinainen ja varsinainen ovat lähtöisin ihmisen oman kokemisen vertailusta, eivät jostain sen ulkopuolelta.

Tulevaan kurkottaminen erottaa ihmisen kaikesta muusta.

Tässä on muitakin piirteitä: ihminen tietää, että hänen olemassaolollaan on selvät rajat. Ihminen on syntynyt maailmaan ja kuolee ennen pitkää. Tässä

on selvä ero julkiseen nähden: julkisuus ei kuole koskaan, mutta yksilö kuolee.

Ontologisessa tarkastelussa tämä tulee erääksi keskeiseksi maailmassa olemisen piirteeksi.

Heidegger luonnehtii ihmisen varsinaista olemista kutsumalla sitä "[kuolemaa kohti olemiseksi](#)". Hänen mukaansa juuri olemassaoloni päättymisen tietäminen antaa minulle mahdollisuuden olla varsinaisesti ihminen, koska minä en voi koskaan tietää, kuinka pitkä elämäni on, enkä siis sitä, milloin voin löytää olemassaolostani sen mahdollisuudet.

Maailmassa oleminen murtumana

Ontinen ja ontologinen tarkastelu saavat merkitystä vain, mikäli ne liittyvät laajempaan kokonaisuuteen: luonnollisen asenteen murtumiseen ja filosofisen asenteen syntymiseen. Tällöin ne valaisevat - molemmat eri tavoin - maailmassa olemista.

[Maailmassa oleminen on murtuma, jonka oivaltamisen kautta jokainen voi asemoida itsensä uudella tavalla.](#)

Jokaisella on oma paikkansa maailmassa, paikka, joka on vain hänen.

Paikkansa tunteminen on erityisen tärkeää, mikäli haluaa selvyyttä hämmästyksen synnyttämiin kysymyksiin: jos yrittää tarkastella näitä kysymyksiä kuvitellusta paikasta, esimerkiksi maailman "ulkopuolelta", löytää tuskin ainuttakaan vastausta.

Toisen kohtaaminen

Ihmisen *elämisen* kannalta tärkein annettuna olemisen tapa on se, että olemme maailmassa aina toisten ihmisten kanssa. Ihmistä ei ole millään muulla tavoin. Aina maailmaan syntyessämme ja kasvaessamme elämme toisten seurassa, keskellä ihmisyhteisöä. Ihmisyhteisö voi olla pienikin, mutta pienenäkin se kantaa mukanaan kaikkia tärkeitä yhdessä elämisen piirteitä: biologista samankaltaisuutta, jonka antamat mahdollisuudet ovat tärkeitä yksilön kehittämisessä, mahdollisuutta eleiden ja kosketusten vaihtoon, käsitteellisen kommunikaation mahdollisuutta, tapoja, historiaa ja lukuisia muita ihmiselämän piirteitä.

Koska tämä kaikki on annettuna, me harvoin tulemme ajatelleeksi koko asiaa.

Tästä myös johtuu, että ihmisenä muiden kanssa eläminen on yleensä luonnollisen asenteen mukaista: otamme itsestään selvänä kaiken sen, minkä olemme näin saaneet, ja etsimme mielenkiintoisempia ja "tärkeämpiä" kysymyksiä muualta, kauempaa, esimerkiksi pohtiessamme itseämme yksilönä tai ajatellessamme tuonpuoleista.

Kuitenkin on selvää, että juuri tässä annetussa lähtökohdassa on avain moneen ihmisen elämän kannalta keskeiseen asiaan.

Jos ajattelemme, mistä filosofia voi alkaa, meille on tarjolla monia lähtökohtia. Mikäli pidämme filosofiaa juuri ihmiselle kuuluvana, jotkut näistä lähtökohdista ovat muita tärkeämpiä. Tällöin on elämäkysymys, minkä tunnistamme tärkeäksi.

Kysymys ihmisenä olemisesta ja siihen liittyvistä ratkaisuista ei ole kovin vaikea silloin, kun voimme pohtia näitä yksinämme: oikeastaan eläminen ja toimiminen olisi koko lailla helppoa ja yksinkertaista, mikäli vain oma tahtomme saisi määrätä, mikä on hyvää ja sopivaa. Monet filosofitkin ovat päätyneet pohtimaan asioita vain tästä näkökulmasta: kuinka minun tahtoni määrää maailmaa ja omaa elämäni.

Filosofian historiassa on lukuisia esimerkkejä ajattelijoina, jotka ovat kokonaan keskittyneet yksilön tai subjektin ongelmiin. He ovat yleensä päätyneet lopputuloksiin, joissa muut ihmiset ja yhdessä eläminen on kokonaan jätetty huomiotta. René Descartes on hyvä esimerkki. Tällöin yksilö on voinut itsekseen ratkaista kaikki ongelmat, ja sitten

on vain pitänyt yrittää toteuttaa hyvät päätökset *ikään kuin* muita ei olisi olemassakaan.

Uuden Ajan filosofia on ollut paljolti tällaista. Siinä on lähdetty yhdestä yksilöstä, yleensä filosofista itsestään, ja johdettu koko muu maailma - tietäminen, etiikka, arvot, muun olemassaolo - tästä luotettavaksi koetusta lähtökohdasta. Niinpä myös kaikki ihmisenä olemisen eri ulottuvuudet - esimerkiksi hyvyyteen, kauneuteen ja totuuteen liittyvät asiat - on ratkottu toisistaan erillään. Ihmisyksilö on päättänyt, mitkä asiat ovat tärkeitä missäkin järjestyksessä. Yksilön tahto on tullut ennen kaikkea muuta.

Ympäriämme oleva tekninen välineiden maailma, jossa ihmisetkin ovat välineitä, on syntynyt tällaisesta ajattelusta.

Mutta yksilön tahto tai subjekti eivät synny itsestään. Ne syntyvät jostakin. Me tiedämme, että ihmisen lapsi, joka ei ole syntymänsä jälkeen elänyt ihmisyhteisössä, ei myöskään kehity subjektiksi tai yksilöksi. Tämä tarkoittaa, että filosofia ei ala vasta yksilön kysymyksenä vaan jo sitä ennen, yhdessä elämisestä, yhdessä ihmiseksi kasvamisessa. Yhdessä elämisessä kehittyvät ne tahdon, subjektin

ja yksilön kysymykset, jotka ovat filosofiassa oudosti nousseet tärkeiksi.

Jos me voisimme antaa aivan pienille lapsille filosofisen kielen, he todennäköisesti pystyisivät kertomaan meille, kuinka erillistyminen ja yhdessä oleminen syntyvät. Samalla he ehkä voisivat kertoa, kuinka lapsen filosofia rakentuu kokonaan kysymyksestä, miten on mahdollista kohdata toinen ihminen (äiti, isä, vieras) ja pysyä itsenään. Monet meistä säilyttävät myöhempäänkin ikään tämän ihmettelyn, vaikka asia itse muuttuu pian arkipäiväiseksi. Tässä ihmettelystä paljastuu kuitenkin tärkeä filosofian alku, jota jokainen voisi itsessään herätellä ja kuulostella.

Ensimmäisen filosofian kysymys

Sitä osaa ajattelua, jossa luonnollinen asenne murtuu ja filosofinen asenne pääsee esille, kutsutaan *ensimmäiseksi filosofiaksi*.

Muut filosofian alueet saavat merkityksensä tästä, ja niitä punnitaan tähän nähden.

Useat filosofit ovat pitäneet ontologiaa tai metafysiikkaa ensimmäisenä filosofiana, koska näissä näyttää olevan kyse kaiken perustasta tai yleisimmästä asiasta. Myös tietämisen ongelmaa on

pidetty ensimmäisenä, koska siinä tulee esille ihmisen maailmasuhde sekä konkreettisenä että käsitteellisenä, nimittäin aistimisena ja ajattelemisena.

Vaikka nämä ovat tärkeitä alueita filosofiassa ja saattavat tuntua filosofiaa ajateltaessa perustavanlaatuisilta, ne ovat kuitenkin *teoreettisia* alueita: jotta niitä voisi tarkastella, on jo otettava välimatkaa luonnollisen asenteen maailmaan ja katseltava *ikään kuin* ylhäältä päin viisauden rakentumista. Niitä *ennen* on kuitenkin oltava jotain sellaista, mikä panee ihmisen tarkastelemaan maailmaa uusin silmin. Maailmassa olemisen murtumaa tarvitaan.

Se sama, mikä kehittää meille luonnollisen asenteen, voi sen myös murtaa. Me kasvamme tavanomaiseen ja luonnolliseen asenteeseen muiden ihmisten kanssa, ja juuri *tämän* uudella tavalla näkeminen voi murtaa tavanomaisen ja luonnollisen asenteen. Ja vain tämän murtamalla on mahdollista päästä tarkastelemaan muitakin kysymyksiä tavalla, joka on filosofinen.

Ensimmäisen filosofian kysymys on siis:

kuinka nähdä uudella tavalla toisten kanssa eläminen?

Tämä ei ole yksinkertainen tapahtuma: tavanomainen elämä ja luonnollinen asenne estävät monin keinoin uudella tavalla näkemisen. Kun me olemme tottuneet elämään tietyllä tavalla, me myös ajattelemme, että kaikki elämisen kannalta tärkeä on juuri sellaista ja juuri siinä kuin se on meidän elämässämme.

Vaikka näemme muunkinlaista, me pyrimme koko ajan ymmärtämään erilaisenkin sen mukaan, kuinka itse elämme. Tällainen asenne pyrkii koko ajan muodostamaan elämän kokonaisuudeksi, jossa ei olisi erilaista, ei toista eikä mitään muuta kuin se, mikä siinä jo on. Näin jokaisella meistä on - luonnollisen asenteen vallitessa - kokonainen "oma maailma", jossa on *totalisoitu* kaikki asiat.

Leibniz kirjoitti omalaatuisen filosofisen kirjan nimeltä "Monadologia". Siinä esitetään muun muassa, että ihmisen sielu on monadi, jolla tarkoitetaan ikkunatonta, jakamatonta ja aineetonta oliota. Monadi ei siis saa mitään tietoa ulkopuoleltaan. Jokainen ihmisen sielu on monadi, ja niitä on siis luvuttomasti, mutta kaikki ovat vailla

kommunikointimahdollisuuksia. Jotta tästä ei syntyisi täysin sekava maailma, Leibniz ratkaisee oletuksensa tekemällä vielä huimempia oletuksia. Maailmassa on ennalta asetettu harmonia, jonka perusteella kaikkien monadien "maailmat" näyttävät kutakuinkin samalta vaikka ovatkin hieman erilaisia. Näin Leibniz kuvasi ajatuksen tietoisuuksien totaliteeteista.

Me tiedämme, että ihmisellä on psykologinen tarve saada maailmansa ehjäksi ja kokonaiseksi. Mutta vielä perustavammanlaatuisesti tämä tarve on olemassa filosofisesti: ilman, että meistä kukaan pyrkii tietoisesti luomaan itselleen ehjää maailmaa, me luomme sellaisen tahtomattakin.

Se tieto ja kokemus, mikä minulla nyt juuri on, on tietenkin kaikki, mistä maailmani voi rakentua.

Kun joudun tekemisiin jonkin uuden asian kanssa, voin kokea ja ymmärtää sen vain tästä omasta maailmastani lähtien. Niinpä kaikki uusi, vieras ja toinen tulee vanhaksi, tutuksi ja samanlaiseksi kuin mitä kaikki jo on maailmassani. Tämä on siis luonnollisen asenteen mukaista, tavanomaista elämistä. Erityisesti toiseus ja vieraus jäävät tällöin kokematta ja ymmärtämättä. Todellisestihan kaikkien muiden ihmisten maailmat ovat meille

vieraita ja aidosti toisia, eivät siis samaa kuin omamme.

Ensimmäinen filosofia pyrkii tuomaan esille sen, kuinka jokaisen ihmisen kokemuksessa on jo ennen tietämistä ja pohtimista rakenteita, jotka ovat ensisijaisempia kuin tiedon synnyttämät. Meidän kokemuksemme ei ala tietämisestä. Samalla tavalla voimme sanoa, että oma maailmamme ei ole kaikki: on myös muuta kuin tietämistä ja muuta kuin samaa, tuttua ja vanhaa.

Ensimmäisen filosofian mukaan ihmisenä olemiseen kuuluu yhdessä toisten kanssa oleminen. Tämä on eräs perusrakenne. Toisia ovat muut ihmiset, eläimet, luonto. Kun ajattelemme tätä perusrakennetta, ymmärrämme, että kokemuksemme todellisesti perustuu kokonaan toisenlaiseen tilanteeseen kuin on totalisoiminen.

Jokainen meistä on tullut tähän maailmaan ja aloittanut elämänsä vailla tietoa ja vain välittömään kokemukseen perustuen. Tämän kokemuksen tärkein tekijä on suhde toiseen ihmiseen; yleensä tämä suhde on äitiin ja sen jälkeen muihin perheenjäseniin. Näissä suhteissa alkaa se kehitys, joka lopulta tuottaa yksilön, joka osaa pohtia omia

kokemuksiaan ja vertailla niitä tietoon. Vaikka tässä on kyse kehityspsykologisesta ilmiöstä, asialla on myös filosofinen merkityksensä: ne kokemukset ja rakenteet, jotka ovat yksilön kehityksen kannalta aikaisempia, määräävät myös myöhempien kokemusten ja rakenteiden merkityksiä. Tässä väitteessä ei ole kyse mistään "tosiasioiden välttämättömyydestä" vaan yksinkertaisesti tavasta, jolla yksilön maailmassa kokemisen järjestykset rakentuvat.

Alkuperäinen yhdessä oleminen ja Toinen

Ensimmäisen filosofian kannalta tällä on erityistä merkitystä: kun omaksumme filosofisen asenteen, joudumme palaamaan takaisin juuri näihin, "alkuperäisiin" rakenteisiin. Alkuperäisiä nämä rakenteet ovat sen vuoksi, että kaikki myöhemmät - tieto, uskomukset, aatteet, kuvitelmat - syntyvät suhteessa näihin.

Niinpä ei ole yllättävää, että juuri toisten kanssa maailmassa oleminen on ensimmäisen filosofian keskeinen lähtökohta.

Yksin oleminen (ja ajatteleva) on myöhempää tulosta.

Niinpä nykyisessä eurooppalaisessa filosofiassa lähdetään siitä, että filosofinen asennoituminen lähtee Toisesta; tämä toinen kirjoitetaan usein isolla alkukirjaimella, jotta se erottuisi tavanomaisesta käytöstä. Toista on kaikki se, mikä ei ole minua, eli: Toinen on se, mikä ei ole totalisoitu.

Ranskalainen filosofi Emmanuel [Levinas](#) muistuttaa, että on olemassa merkkejä ja jälkiä; näitä ei saa sekoittaa.

Merkit ovat kuin sanat asiatekstissä: ne ovat läsnä asioiden (tavaroiden, esineiden, ihmisten) sijasta, ja ne voidaan ymmärtää melko yksiselitteisesti. Kun meillä on merkki "cd", me tiedämme, että se tarkoittaa tietynlaista levyä; kun joku sanoo "neekeri", me uskomme tietävämmä, mistä on kyse. Tai jos joku antaa merkin, sen voi tulkita (esimerkiksi tervehdykseksi).

Mutta jäljet ovat toisenlaisia. Kuten eläimen jäljet metsässä tai lumella: ne eivät ole siinä eläimen sijasta vaan ne kertovat, että eläin on ollut täällä, mutta ei ole enää. Jälki muistuttaa siitä, mikä sen on jättänyt, ei muuta. Se on jonkin poissaolon jälki ja samalla se kertoo sellaisesta, mikä on joskus, ehkä hetki sitten, todella tapahtunut ja ollut läsnäoleva.

Romaanit rakentuvat merkeistä, ja sen vuoksi ne ovat helppoja ymmärtää; runot rakentuvat jäljistä, ja ne vaativat enemmän lukijalta.

Luonnollisessa asenteessa Toista ei ole: kun olemme tekemisissä muiden ihmisten kanssa, ymmärrämme ja tulkitsemme heitä omien päämääriemme ja tarpeittemme mukaan. Me suhtaudumme tällöin toisiin kuin merkkeihin.

Sen sijaan filosofisessa asenteessa toiset ovat meille **jälkiä**, joita seuraamalla saatamme päästä ulos omasta maailmastamme yhteiseen maailmaan. Toinen osoittaa meille, että on olemassa muuta kuin oma maailmamme. Tämä muu on koko maailma, ääretön ja rajaton maailma, jossa on kaikkea sellaista, mikä ei ole minua tai minun maailmaani.

Toinen osoittaa tämän yhteisen maailman. Tämän vuoksi toisen ihmisen kohtaaminen tarkoittaa hetkellistä omien rajojen murtumista ja sen ymmärtämistä, että en voi koskaan todellisesti määrittellä muita, Toista. Jokainen määrittely tuhoaa tämän avautumisen yhteiseen maailmaan ja sulkee minut omaan rajattuun maailmaani.

Levinas sanoo, että vaikka voisinkin totalisoida toiset ihmiset muuten, en kuitenkaan pysty tähän, mikäli joudun *kasvokkain* toisen kanssa.

Me voimme helposti määritellä erilaiset ihmiset, vähemmistöt ja kaukana elävät barbaareiksi, pahoiksi ja muillakin tavoin, mutta jos näistä yksi ihminen on kanssani kasvokkain, keskustelee kanssani ja minä pyrin ymmärtämään häntä, en enää voi määritellä häntä: toinen on aina enemmän kuin minun määrittely-yritykseni.

Sama pätee myös läheisiin ihmisiin, joita harvoin näemme ohi määrittelyjen: äiti on aina äiti eikä toinen ihminen, samoin helposti muutkin läheiset jäävät tunnistamatta toisiksi, he ovat vain jotain minun maailmassani etukäteen määrättyä.

Ihmisen eettisyys perustuu tällaiseen Toisen ihmisen alkuperäiseen kokemiseen. Toinen paljastaa, että kaikki ei ole haltuunotettavissa, määriteltävissä, vaan on olemassa aidosti toista. Tämä kokemus ei synny tietämisestä tai siitä, mitä ihminen yksilönä on, vaan tämä on olemassaoloa koskeva (ontinen) kokemus: jo ennen yksilöksi tulemistakin ihminen on olemassa toisten kanssa.

Dialogi kohtaamisen merkityksenä

Toisen ihmisen kohtaaminen jättää pysyvän jäljen elämään, mikäli kohtaamisessa toteutuu dialogi. Dialogi ei ole tavallista keskustelua, jossa "vaihdetaan mielipiteitä"; mielipiteiden vaihtamisen jälkeen yleensä molemmat ovat asioista samaa mieltä kuin ennen tapaamista. Dialogissa tapahtuu jotain, jonka molemmat tunnistavat uudeksi.

Dialogissa tulee ilmi myös se, kuinka ihmisten välinen (intersubjektiiivinen) rakentuu. Dialogissa on aina (vähintään) kaksi osallistujaa. Kumpikin lähtee omasta maailmastaan, omista käsityksistään ja tuo julki sen, mitä pitää tärkeänä. Mutta tarkoitus ei ole, että toinen omaksuisi tämän sellaisenaan. Tarkoituksena on, että molemmat tulevat ulos omasta maailmastaan ja yrittävät luoda välilleen (kreikan sana "dia") sellaisen yhteisen alueen, jossa kumpikin tulee viisaammaksi ja jossa syntyy kokonaan uusi käsitys ("logos") asioista.

Dialogissa on kyse ihmisten välisen kommunikoinnin mahdollisuudesta: kun molemmat suuntaavat mielenkiintonsa yhteiseen maailmaan, pois omista yksilöllisistä maailmoistaan, syntyy myös keskustelua siitä, mikä on yhteistä. Maailma on meille yhteisesti annettu, sen sijaan mielipiteet ovat vain yksilöllisiä. Dialogissa ihminen palaa alkuperäisen kokemisensa maailmaan ja voi tällä tavoin aina selvemmin vapautua luonnollisesta asenteestaan, joka on opittua.

Martin Buber on kirjassaan "Minä ja sinä" kuvannut hyvin, kuinka "dialoginen ajattelu" on itse asiassa ainutta ajattelua, joka koskee todellisuutta. Kun ihminen ajattelee yksin, hän pitää kaikkea muuta ajattelunsa kohteena; hän on siis jo alun perin määritellyt sen, mitä ajattelee, erilliseksi hänestä itsestään. Kun ihminen on dialogissa, hän ei voi toimia näin: jo se, että dialogiin kuuluu toinen ihminen, kertoo, että maailmassa on todellisesti sellaista, johon hän itsekkin kuuluu ja jota ei ole olemassa muuten kuin tämän maailmaan kuulumisen kautta.

Dialogi on erityisen tärkeä eettisen elämän kannalta. Kun etiikassa etsitään sitä, mikä kokemuksen kautta voi olla vakuuttavaa, tärkeäksi tulee, kuinka voin todellisesti kohdata toisen ihmisen myös keskustellen. Tässä keskustelussa pitäisi paljastua - kerta toisensa jälkeen - että toinen ihminen on ensisijainen, en minä. Tämä tarkoittaa taistelua sitä vastaan, että edes sanoin alistan toisen ihmisen osaksi omaa maailmaani, pelkäksi välineeksi. Jos onnistun dialogissa kohtaamaan toisen ihmisen, minulla on sekä käsitteellinen (sanoilla ilmaistava) että kokemuksellinen (ontinen) varmuus yhteisyydestä ja sen velvoittavuudesta.

Dialogi ja velvoittavuus

Velvoittavuus on eettisen elämän hankalin ongelma. Saattaa olla, että hyvinkin tiedän, kuinka pitäisi elää, mutta tämä ei vielä tarkoita, että eläisin näin. Sokrates piti tietoa aina velvoittavana, mutta hän tarkoitti tiedolla arvosisältöjä, jotka eivät voi olla kuin yhdellä tavalla; sellainen onkin velvoittavaa. Meillä on vain harvoin näin selkeää tietoa.

Useimmiten velvoittavuus löytyy järjen käskynä, kuten Immanuel Kant sanoi: eettinen ihminen kokee järjen velvoittavuutta ehdottomien käskyjen edessä. Tällaiset käskyt ovat kuitenkin vain vaivoin löydettävissä. Kantin oma käsky, "toimi aina niin, että kohtelet ihmisyyttä itsessäsi ja kaikissa muissa ihmisissä aina päämääränä, ei koskaan pelkkänä välineenä", on niin abstrakti yksittäisen tapauksen kannalta, että sitä on vaikea ajatella kaikkia yleisesti velvoittavana ja ymmärrettävänä yksittäisessä tilanteessa.

Velvoittavuus voi tietenkin löytyä myös uskomuksista. Jos uskomme, että ihminen on jotain olemuksellista, voimme aina väittää, että eettinen elämä syntyy siitä, että ihminen noudattaa tätä olemuksellisuutta. Tai voimme etukäteen määritellä, että etiikka on sitä tai tätä, ja johtaa tästä velvollisuuksia. Hyvin harvoin tällaisessa tapauksessa kukaan yksittäinen ihminen kokee näitä asioita velvoittavina; kyse on lähinnä käskyistä tai normeista, juutalaisten Kymmenen Käskyn tapaan. Dialogisuus voi tehdä hyvin konkreettisesti koettavaksi sekä samaan maailmaan kuulumisen että käsitteellisen kommunikaation mahdollisuuden. Nämä yhdessä saattavat paljastaa eettisen

velvoittavuuden siten, että minä voin pitää sitä myös itseäni velvoittavana.

Ihminen eettisenä olentona

Etiikka on siis ensimmäistä filosofiaa. Tämä selittyy kahdella eri tavalla.

Ihmisen todellistuminen maailmassa on aina eettistä, sillä ihminen elää muiden ihmisten kanssa ja tällä tavoin tulee ihmiseksi.

Näin ihmiseksi tuleminen on itsessään eettinen tapahtuma.

Tätä ihminen ei voi myöhemminkään paeta, sillä ihmisen perustilanne pysyy koko elämän samana: eettisenä maailmassa olemisena.

Toinen selitys etiikan asemalle on, että etiikka on muita filosofian alueita selvemmin ensimmäisen persoonan filosofiaa, minun filosofiaani. Eettistä pohdintaa ei voi sälyttää helposti toisen harteille tai auktoriteetille; monia muita filosofisia kysymyksiä voi ajatella sen mukaan, mitä muut ovat ajatelleet, mutta oman elämän ratkaisuissa tämä ei ota onnistuakseen.

Tämän perusteella etiikalla on ensisijainen asema myös muihin elämänviisautta jakaviin lähteisiin nähden: uskonnot, perinteet yleensä ja kirjaviisaus edellyttävät ihmisen eettisen todellistumisen, jotta niiden antamat muut viisaudet voisivat tulla käytännössä päteviksi. Kun ihminen ymmärtää jokapäiväisessä elämässään kokien, mitä eettinen häneltä edellyttää, hän myös pystyy tekemään opetetusta viisaudesta käytännöllistä, sellaista, millä on sisältö jokaisessa teossa.

Etiikan yleispätevät periaatteet

Etiikassa on periaatteita, joita tavataan pitää yleispätevinä. Yleispätevyys on tärkeä asia etiikan kannalta: ainoastaan yleispätevinä etiikan periaatteet voivat olla myös filosofisesti kestäviä. Jos etiikan periaatteet eivät ole yleispäteviä, ne ovat lähinnä vain makuasioita tai mielipiteitä, jotka nekin voivat olla arvokkaita mutta aina vähemmän vakuuttavia kuin yleispätevät periaatteet. Yleispätevyys pyrkii osoittamaan, että samat periaatteet pätevät kaikille ihmisille, kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa. Tämä vaatimus on jyrkkä ja vaikeasti toteutettavissa:

kulttuuriset erot ja eri aikakausien erilaisuudet tekevät tyhjiksi suurimman osan periaatteista.

Etiikan historiassa on monia aikanaan yleispäteviltä näyttäneitä mutta myöhemmin pätevyytensä kadottaneita periaatteita.

Esimerkkeinä tällaisista periaatteista voi ajatella vaikkapa seuraavia:

Elämän kunnioitus sen kaikissa muodoissa on useasti nostettu yleispäteväksi. Se esiintyy myös laeissa, esimerkiksi juutalaisten laissa käskynä "älä tapa" ja vastaavasti maallisissa laeissa kaikenlaisen surmaamisen kieltämisenä. Tätä perustellaan monin tavoin, esimerkiksi sanomalla, että kuolemaan nähden ihmiset ovat samanarvoisia eikä ole missään tilanteessa oikeutta riistää elämää toiselta. Pisimmälle vietynä tämä on tarkoittanut, että mitään elollista ei saa surmata. Kuitenkin jokainen kulttuuri ja jokainen aika sallii ihmisen surmaamisen, mikäli ihminen ensin määritellään viholliseksi tai rikolliseksi, vaaralliseksi. Tällä tavoin satunnainen määrittely menee yli yleispäteväksi tarkoitetun periaatteen ja saattaa sen kyseenalaiseksi.

Totuudessa pysyminen, petoksen ja valheen välttäminen on myös nähty yleispätevänä periaatteena. Alun perin tämä on perustunut sille uskolle, että totuus kuitenkin tulee ilmi, joten toisen harhaanjohtaminen saattaa tämän vääriin ratkaisuihin, jotka kuitenkin pian osoittautuvat vääriksi ja ehkä turmiollisiksi. Myöhemmin on puhuttu "harhattoman kommunikaation periaatteesta", jonka tarkoitus on johtaa ihmiskunta parempaan maailmaan, jossa petos ei enää päde; tämä on esimerkiksi demokraattisen politiikan perusajatus. Kuitenkin jokainen kulttuuri ja jokainen aika suorastaan pakottaa, myös lain avulla, pettämään, valehtelemaan ja peittämään totuutta hetkellisen hyödyn vuoksi. Tällä tavoin tämä yleisperiaate kärsii satunnaisesta hyödystä ja menettää uskottavuutensa.

Vastaavalla tavalla useat muut yleisperiaatteiksi tarkoitetut ajatukset kariutuvat hetkelliseen pätemättömyyteensä. Jos me kuitenkin pidämme kiinni tällaisista periaatteista ja ajattelemme, että nämä hetkelliset kariutumiset ovat vain "inhimillistä", silloin toimimme ja ajattelemme kaksinaamaisesti ja edustamme kaksinaismoraalia.

On myös esitetty ajatus eräänlaisesta keskitiestä, maltillisesta periaatteesta, jonka mukaan tehtävämme on pyrkiä kulloisenkin tilanteen mukaan sellaiseen hyvään elämään, joka tuolloin näyttää mahdolliselta. Tämä, Aristoteleen hienosti NIKOMAKHOKSEN ETIIKKA -teoksessa esittämä ajatus, on ollut myös monien uskontojen, esimerkiksi buddhalaisuuden, periaatteena. Tämä on muodollinen periaate, koska se ei määrää mitään sisällöllistä.

Myös Immanuel Kant ajatteli, että etiikan yleispätevä periaate ei voi määrätä mitään sisällöllistä, joten sen on oltava muodollinen periaate. Hän päätyi ehdottomaan käskyynsä eli kategoriseen imperatiiviinsa, jonka mukaan ihmisen on aina toimittava niin, että hän voi vaatia toimintansa periaatteen yleiseksi laiksi. Aristoteleen ja Kantin ajatukset ovat esimerkkejä etiikan periaateista, jotka ovat helposti ymmärrettävissä yleispätevinä, koska jokainen meistä voi melko vapaasti täyttää ne omilla tämänhetkisillä ajatuksillaan. Mutta nämä Aristoteleen ja Kantin ajatukset ovat kuitenkin vaativampia kuin ensisilmäyksellä näyttää. Nämä nimittäin asettavat jokaiselle ihmiselle suuren vaatimuksen: kunkin meistä pitäisi osata joka hetki nähdä, mikä merkitys on sillä

ratkaisulla, jonka juuri nyt teen. Ja kuten me kaikki kokemuksesta tiedämme, vain harvoin meillä on riittävästi tietoa tai edes riittävästi aikaa miettiä ratkaisujemme koko aluetta.

Eettinen tietoisuus

Aristoteles ja Kant pohjasivat ajatuksensa oletukseen, että ihmisellä on eettinen tietoisuus. Varhaiset filosofit Sokrates ja Platon korostivat filosofian tärkeimpänä asiana, että jokaisella ihmisellä on annettuna kyky erottaa toisistaan hyvä ja paha, oikea ja väärä. Tämä kyky on samaa kuin olla ihminen. Nämä filosofit eivät olleet sokeita, he näkivät kyllä selvästi, että annetusta kyvystään huolimatta ihmiset eivät kykyään käyttäneet. Sokrateen ja Platonin filosofia on ihmisten herättelemistä, ravistelemista, jotta ihmiset huomaisivat oman kykynsä ja alkaisivat sitä käyttää. Tämä kyky herää ainoastaan muiden ihmisten kanssa toimiessa. Yksinään puuhaava ihminen ei koskaan tule ajatelleeksi toimiensa ja ratkaisujensa etiikkaa eikä ehkä ajattele sitäkään, kuinka hänen elämänsä voisi olla hyvä. Juuri ihmisyhteisö herättää tämän kysymyksen samalla, kun muut ihmiset

asettavat selviä rajoja sille, kuinka yleensä voi toimia ja elää.

On tietenkin helppo yrittää elää samalla tavalla kuin kaikki muut, mutta on myös monia sellaisia ratkaisuja, jotka tekevät tämän yrityksen mahdottomaksi: omat ratkaisut ovat omia, vain minun elämästäni lähteviä, ja ne vaikuttavat täydellä painolla, merkityksellisesti, vain minun elämässäni.

Tämän vuoksi eettisestä tietoisuudesta puhuvat filosofit esittävät usein havainnollisia vastakkainasetteluja, joiden tarkoitus on valaista korostetusti tätä ihmisen kannalta hankalaa tilannetta. Näissä havainnollistuksissa tulee esille kaksi ihmiselämän tilaa: ihminen luonnollisessa asenteessaan ja ihminen varsinaisena ihmisenä.

Eettisen tietoisuuden syvä uni

Platonin luolavertauksessa luonnollinen asenne kuvataan dramaattisesti sanomalla, että ihmiset ovat vankeina luolassa, sidottuina jaloistaan ja päästään paikoilleen katsomaan vain sameaa varjokuvaa. He eivät tiedä itsestään ja toisista muuten kuin varjoina ja ääнинä, joiden lähtöpaikkaa he eivät tunne. Nämä

äännet löpöttelevät varjoista, joita näkevät, ja toisia jopa kehutaan siitä, kuinka hyvin he osaavat sanoa. Tämä on Platonin kuvaus siitä sosiaalisesta ja kulttuurisesta tilasta, jossa me ihmiset luonnollisesti olemme noudattaessamme vallitsevia normeja ja ajattelutapaa.

Martin Heidegger kuvaa tilannetta sanomalla, että ihmiset ovat olemassa epävarsinaisesti, siis olemisensa tapaa vastaan. Tässä tilanteessa kaikki ne keinot, joiden avulla varsinainen ihminen voisi paljastua, ovat kääntyneet irvikuvikseen: Keskustelu, joka voisi johtaa eettisen tietoisuuden heräämiseen, on pelkkää löpöttelyä, jossa toistellaan sitä, mitä on kuultu, mutta ei koskaan ajatella sanotun sisältöä.

Samalla tavalla tietämisen tarve on korvattu uteliaisuudella, halulla saada kuulla aina uutta ja järjestyttävää. Pyrkimys selkeyteen on peittynyt monimielisyyteen, jossa asioilla ei ole selviä merkityksiä vaan ne voivat olla joko niin tai näin; kaiken suhteellisuus on pääperiaate, joten kukaan ei voi sanoa mistään mitään varmasti.

Samat filosofit näkevät tämän surullisen tilanteen ihmisen normaalitilana, me olemme siis normaalisti luolassa vankeina, löpöttelemme, olemme uteliaita

ja pidämme kaikkea suhteellisena. Tämä on ihmisen elämän arkipäivää. Mutta he myös korostavat, että ihmisessä on mahdollisuus muuhun, varsinaiseksi ihmiseksi.

Eettinen herääminen

Heidegger ajattelee, että ihmisellä on mahdollisuus herätä, mikäli hän tavalla tai toisella käsittää, että vaikka elämän voisikin elää kuin kuka tahansa, jokaisen on kuitenkin kuoltava itse oma kuolemansa. Minä en voi kuolla kuten kuka tahansa. Vaikka kuolema olisikin vielä kaukana, se on joka tapauksessa siellä, elämän päässä. Elämä ei jatku ikuisesti vaan päättyy. Tämä tarkoittaa, että jokaisella meistä on vain rajallinen aika tulla ihmisiksi emmekä me voi koskaan etukäteen tietää, milloin tämä aika loppuu. Heidegger sanookin, että kun huomaamme, että elämme kohti omaa kuolemaamme, me voimme varsinaistua.

Platonin kohdalla nousee erityisen tärkeäksi se, että joku, joka ei enää ole luolan vanki, tulee irrottamaan kahleet ja raahaa vapauttamansa ulos luolasta. Tässä siis korostuvat ihmisten yhteiselämän molemmat puolet: toisaalta me pidämme toisiamme kiinni

luolassa eli estämme eettisen tietoisuuden heräämistä, mutta toisaalta vain toistemme avulla me voimme päästä tilanteeseen, jossa eettinen tietoisuus herää.

Toiset ihmiset eettisinä herättäjinä

Muut ihmiset ovat meille aina eettisen elämän mahdollisuus: he voivat osoittaa, kuinka eri tavoilla asioita voi tarkastella ja kuinka eri tavoilla voi elää. Arkipäiväisyydessämme me olemme yleensä valmiit totalisoimaan muut ihmiset: me teemme heistä vain jatkoa omille kuvitellemme, teemme heistä oman maailmamme esineitä. Tällä tavoin oma maailmamme helposti muuttuu totaliteetiksi: me itse olemme koko maailma ja muilla - ihmisillä, eläimillä, luonnolla yleensä - on siinä vain se osa, jonka me niille ajattelemme. Mutta tämä ei ole välttämättä ainut tapa.

Kun Platon kuvaa, kuinka tarvitaan toinen ihminen herättämään eettinen tietoisuus, hän tuo esille tämän etiikan tärkeimmän ja ensisijaisimman asian: etiikka alkaa muista ihmisistä meihin päin. Me emme voi luoda eettistä elämää, hyvää elämää, vain oman päämme avulla, vain miettimällä, mikä saattaisi olla

hyvää ja tehdä onnelliseksi. Vain muista meihin päin tämä voi tulla todelliseksi. Meissä on mahdollisuus tähän, uinuva tietoisuus, mutta se tarvitsee toista ihmistä, toisia ihmisiä.

Toisen kasvot eettisen tietoisuuden herättäjänä

Emmanuel Levinas esittää tämän saman asian uudella tavalla, joka keskittyy juuri tähän toisen ihmisen merkitykseen. Levinas ajattelee, että arkipäiväisyydessämme elämme totalisoivasti: emme ole kiinnostuneita siitä, mitä toiset ihmiset ovat ja mitä he ajattelevat, vaan otamme heidät sellaisina kuin itse haluamme, samankaltaistamme heidät ja teemme heistä itsellemme sopivia. Tämä on meille helppoa, sillä näin emme joudu miettimään eettisiä kysymyksiä, kun kaikki on samanlaista, kaikki on minua.

Tämä sama pätee muuhunkin kuin ihmisiin: luonto ja rakennettu maailma ovat meille vain niitä käyttötapoja, joita meillä on niille. Jos me tarvitsemme jotain, me käytämme sitä, mutta emme mieti, mitä muuta se saattaa olla tämän oman tarpeemme lisäksi. Näin me esimerkiksi käytämme luontoa, pidämme sitä varastona, josta voi ottaa energiaa, puita, kasveja, happea, ruokaa, virkistystä,

esteettisiä elämyksiä; sen sijaan meitä ei kummemmin kiinnosta, mitä luonto itsessään, muuna kuin varastona, on. Me olemme oppineet tekemään kaikesta tuttua ja samanlaista omien tarpeidemme mukaan, ja niinpä kaikki se vieraus ja erilaisuus, joka aina liittyy siihen, mitä en itse ole, on häivytetty kauas ja näkymättömiin.

Levinas siis ajattelee, että meillä on yksi mahdollisuus: toisen ihmisen kasvot voivat katkaista tämän samaksi tekemisen kierteen ja paljastaa meille hetkeksi kirkkaana sen, mikä ei ole samaa, mikä ei ole minua vaan aidosti toista. Toisen ihmisen kasvot ovat tietenkin erityinen asia: toinen ihminen näyttäytyy selvimmin kasvoina, silminä, ilmeinä, sinä kokonaisuutena, jonka kasvot muodostavat. Kasvoilla on ihmisille muutakin merkitystä kuin vain ruumiinosan merkitys: ne ovat tärkein paikka toisessa ihmisessä, jossa näemme sen, mitä toisen sisällä liikkuu. Vaikka me voisimme muuten totalisoida toisen ihmisen, hänen kasvonsa kuitenkin aina, ehkä vain hetkittäin mutta varmasti, paljastavat toiseutta. Tämä voi toimia herättäjänä.

Levinas käyttää kahta vaikeaa käsitettä.

Hän puhuu siis *totaliteetista*, kun hän kuvaa totalisoitua maailmaa, jossa kaikki on tehty samaksi, minun maailmakseni. Silloinhan oma maailmani on tietenkin myös totalitaarinen, yhdellä tavalla hallittu. Tämän vastakohtana on *ääretön*, joka jää totaliteetin ulkopuolelle. Kun me tyydymme omaan totaliteettiimme, meiltä jää toisten ihmisten maailman ääretön kokematta. Vaikka tässä ei olekaan kyse erikokoisista maailmoista, nämä käsitteet kuvaavat silti hyvin myös sitä, kuinka paljon jää kokematta, kun elää omassa totaliteetissaan.

Toisen ihmisen kasvot ovat eräänlainen portti äärettömään.

Ääretön tarkoittaa siis kaikkea sitä, mitä ei voi koskaan totalisoida, mitä ei voi tehdä omaksi ja samaksi. Kun katsomme toisen kasvoja, näemme, kuinka rajallinen oma maailmamme on ja kuinka paljon on sitä, mikä on toista, meille vierasta, erilaista. Jos tämä näkeminen johtaa oivallukseen toisen ihmisen toiseudesta - todellisesta erilaisuudesta, erillisyydestä - tämä johtaa myös eettisen tietoisuuden heräämiseen.

Tällöin eettinen tietoisuus tarkoittaa, että minä käsitän olevani vastuussa siitä, että toiseutta ja erilaisuutta ei tuhota vaan että juuri toiseus ja erilaisuus ovat ne asiat, joista myös minut on tehty ja joihin nähden minä voin olla olemassa ja elää.

Yhdessä eläminen eettisenä tehtävänä

Vaikka monien filosofien ajatuksissa juuri yhden ihmisen hyvä elämä näyttää tärkeimmältä, on selvää, ettei kukaan meistä ole saari: me olemme olemassa aina muiden kanssa. Tämän vuoksi etiikan lähtökohta ja myös päämäärä on yhdessä elämisessä. Yhdessä eläminen tarkoittaa pääasiassa juuri erilaisuuden ja erillisyyden huomioon ottamista. On totta, että ihmiset arkipäiväisyydessään ovatkin kovin samanlaisia, jopa pyrkiessään olemaan erilaisia he ovat erilaisia sillä tavalla kuin kaikki ovat erilaisia. Mutta tämä ei tarkoita, että toiseutta ei ole: me olemme jokainen erilaisia, meidän jokaisen maailma kokonaisuutena on erilainen kuin kenenkään toisen ja juuri tässä moninaisuudessa on se rikkaus, jonka etiikka pyrkii paljastamaan.

Eettisenä tehtävänä *yhdessä eläminen* tarkoittaa siis tavanomaisen normaalistamisen vastakohtaa. Tämä tuottaa monia kysymyksiä, joihin ei ole helppo vastata.

Esimerkiksi on kysyttävä, kuinka yhteiskunta voi sietää yksilöiden eettistä tietoisuutta, kun on selvää, että yhteiskunta pyrkii samankaltaistamaan jäsenensä (laeilla, normeilla, kontrollilla), kun taas yksilöiden pitäisi voimistaa erilaistumista ja toiseuden huomioon ottamista.

Samalla tavalla kysymykseksi tulee, miten eettinen tietoisuus pysyy hereillä tässä standardoimisen keskellä. Samoin on kysyttävä, kuinka yksilö voi toimia yhteiskunnassa ja silti pysyä eettisenä (kompromissien ongelma).

Etiikan sisältö?

Yhdessä eläminen asettaa etiikalle suuria sisällöllisiä vaatimuksia, joihin ei muodollisilla ratkaisuilla - kuten Kantin kategorisella imperatiivilla - saada riittävää selkeyttä. Tämän vuoksi etiikassa onkin pohdittu myöhemmin juuri sisällöllisiä kysymyksiä, kuten esimerkiksi kysyttäessä, mitä ovat ne tarpeet,

joita ihmisellä on ja jotka liittyvät yhdessä elämiseen ja ihmiseksi tulemiseen.

Simone Weil on etsinyt näitä tarpeita ja ottanut esille sellaisia eettisiä periaatteita, jotka yhdellä kertaa pitävät hereillä eettistä tietoisuutta sekä antavat yhdessä elämiselle eettisen sisällön.

Esimerkiksi järjestyksen tarve kuuluu ihmisen eettiseen elämään: jotta elämä olisi hyvää, siinä on oltava sisäinen järjestys itseä varten ja ulkoinen järjestys yhdessä elämistä varten. Suuri osa ihmisen luovasta toiminnasta on tällaista järjestyksen luomista: taiteet, kulttuuri, uskonnot ja tiede luovat järjestystä ja antavat tätä kautta tukea yksilön ja yhteisön elämälle.

Myös vapaus on eettinen periaate, sillä vaikka yksittäisen ihmisen elämää rajoittavat luonnon välttämättömyydet ja toisten ihmisten teot, on välttämätöntä, että hänellä on tietty määrä sisäistä ja ulkoista vapautta, koska vain sen kautta voi ymmärtää eettisen tietoisuuden omaksi kyvykseen. Vapaus on myös yhdessä elämisessä tärkeä, koska oman vapautemme tarve muistuttaa meitä yleispätevästä vapauden tarpeesta, siis totalisoinnin vastaisesta päämäärästä.

Myös vastuu, vastuussa eläminen on eettinen periaate, joka koskee yksilöä ja yhdessä elämistä: me olemme vastuussa omasta elämästämme ja omasta onnestamme, mutta me olemme samalla kertaa vastuussa myös siitä, että oma elämäme ei estä toisten onnea. Yhdessä eläminen eettisenä kysymyksenä on pitkälti tällainen vastuun kysymys. Ihminen, joka ei tiedä olevansa vastuussa itsestään ja toisista, ei pysty todellistumaan ihmisenä, koska hän jää aina oman totaliteettinsa vangiksi. Vaikka vastuu tavallisesti kuulostaa ikävältä asialta, eettisenä periaatteena se vastaa ihmisen tarpeeseen toteutua yksilönä muiden kanssa.

Kunnia on myös tarve. Ihmisen arvokkuus, tarve tuntea itsensä sinänsä arvokkaaksi ja pitää yllä sellaista elämää, joka antaa tälle tarpeelle sisällön, on tärkeä eettinen asia. Ihmisen kunniantunto on eräs avain eettiseen heräämiseen. Tämä liittyy myös läheisesti Kantin toiseen imperatiiviin eli käskyyn, jonka mukaan me emme saa kohdella ihmisyyttä itsessämme emmekä toisissa koskaan välineenä, sillä välineellisyys tuhoaa aina kunniantunnon ja arvokkuuden. Näin käy myös, kun välineellistämme itsemme ja pidämme tärkeänä jotain muuta kuin

ihmisyyttämme. Ainoastaan päämääränä ihminen on ihminen.

Simone Weil nostaa esille myös riskinoton eettisenä periaatteena. Tämä, kuten kaikki muutkin eettiset tarpeet, on jokaisen ihmisen kohdalla sisällöltään erilainen mutta aina yhtä tärkeä. Luonnostaan ihmiselle - kuten muillekin eliöille - kuuluu vaara ja epävarmuus. Kulttuuri pyrkii vastakkaiseen suuntaan, vaarattomuuteen ja riskittömyyteen, mutta se ei poista elämään kuuluvaa tarvetta. Jo jokainen todellinen kasvokkain oleminen toisen ihmisen kanssa on riski, sillä toisen paljastama äärettömyys romuttaa omat rakennelmani ja pakottaa minut ajattelemaan uudelleen, todemmin ja ilman totalisointia. Riskinotto on aina uuden alun etsimistä ja siten heräämistä todellisuuteen, jossa myös muut ihmiset ovat.

Weil mainitsee myös totuuden. Meistä saattaa tuntua, että totuus kuuluu vain teoreettisiin asioihin, asioihin, jotka eivät ole jokapäiväisiä. Mutta toisaalta on myös selvää, että myös jokapäiväiseen elämään kuuluvien asioiden oikeanlainen paljastuminen, totuudenmukainen selkeys, on tärkeää. Vaikka me emme aina pohtisi tätä kysymystä, totuuden itsestäänselvyys, selkeys ja riidattomuus on

eettisesti keskeistä: itselle totuuden paljastuminen elämässä on varmuuden lähde, ja yhdessä elämisessä totuus on se, minkä selvittämiseen pyritään silloin, kun eri ihmiset erilaisine päämäärineen keskustelevat siitä, mikä on eettistä, mikä on hyvää elämää.

Minän ja muun erottaminen

Palataan Platonin luolavertaukseen: eräs piirre vertausta on jako kahteen maailmaan, luolan maailmaan ja auringon maailmaan. Tämän voi ymmärtää niin, että luolan maailma on ihmisen mielikuvituksen tuotetta: kun olemme yksinämme, luomme kokemuksistamme ja tiedoistamme kokonaisen maailman, joka noudattaa haluamiamme sääntöjä.

Vaikka tässä maailmassa olisi sellaistaikin, mitä emme sinne halua, voimme kuitenkin aina selittää tyydyttävästi, miksi maailmamme on sellainen kuin on, koska olemme sen itse koonneet.

Tämä ajatus voi vaikuttaa kaukaa haetulta, mutta kaikissa filosofisissa perinteissä - myös aasialaisissa, afrikkalaisissa ja intiaaniperinteissä - katsotaan juuri tällainen asenne erääksi viisauden esteeksi.

Tämä tarkoittaa tietenkin koko maailman totalisoimista: kaikkea tarkastellaan vain sellaisena kuin se on tässä omassa maailmassani tai ikään kuin

se olisi vain omassa maailmassani. Länsimaisessa filosofiassa tämä tunnetaan *subjektiviteetin* ongelmana: ihmisen oma maailma on kuin luola, johon kyllä näkyvät tavalla tai toisella todellisuuden oliot, mutta tämä luola on kuitenkin ihmiselle itselleen tärkeämpi, koska se muodostuu niistä tavoista, joilla juuri hän itse on todellisuuden kokenut. Ihminen on siis oman maailmansa subjektina, luoja ja ratkaisijana. Ainoastaan tästä omastaan subjekti voi olla varma.

On tietenkin syytä kysyä, miksi me sitten oletamme, että olisi todellisuus, joka ei olisi subjektiivinen. Yhtä hyvin voisimme ajatella, että on vain se maailma, jonka itse luomme. Tämä voisi tarkoittaa, että on vain se maailma, jonka *minä* luon. Tällöin kaikki muu, myös toiset ihmiset olisivat vain kuvitteluni tulosta. Kuten olemme kuitenkin jo aiemmin huomanneet, tämän ajatuksen syntyminen edellyttää jo kovin vieraantunutta päätä. Mutta vähemmän jyrkästi voisimme kyllä ajatella, että on vain se maailma, jonka luo inhimillinen tietäminen, siis yleinen inhimillinen subjektiviteetti. Tällöin ei olisi syytä kysyä maailman ja todellisuuden suhdetta, kun olisi vain maailma.

Tämä ongelma on selvästi filosofinen: me emme saa lopullista vastausta tähän kysymykseen vaan joudumme tyytymään parhaaseen selitykseen. Länsimaisessa filosofiassa on yleisesti lähdetty jonkinlaisesta kahden maailman lähtökohdasta, joista toinen on subjektiivinen tai ainakin ihmisen maailma ja toinen objektiivinen eli riippumaton. Perusteita tälle oletukselle on selitetty eri tavoin, mutta tavanomaisin selitys on ollut seuraava: eri ihmisten ja jopa eri kulttuurien käsitykset todellisuudesta ovat rakenteellisesti ja myös sisällöllisesti melko samanlaiset, joten on järkevää olettaa, että ne ovat peräisin samasta yhdestä todellisuudesta, tai, sen vuoksi on syytä olettaa, että ihmiseksi tuleminen on heijastusta samasta todellisuudesta. Näin siis objektiivinen todellisuus olisi synnyttänyt subjektit ja subjektiiviset maailmat. Tällä on tietenkin merkitystä niin etiikan kuin tietoa koskevien kysymysten kohdalla.

Mutta erityisen mielenkiintoista on, kuinka yksi ihminen voi päätyä huomaamaan, että hänellä on kaksi maailmaa, oma subjektiivinen maailma ja yhteinen maailma. Oma maailmahan sisältää jo kaiken: kaiken koetun, tiedetyn ja kuvitellun. On oikeastaan hyvin odottamatonta, että ihminen voi

tulla ajatelleeksi, että *kaiken* lisäksi olisi *jotain muutakin*. Mutta näin kuitenkin yleensä käy ja filosofit ovatkin pitäneet tätä merkkinä siitä, että ihminen ei ole tuomittu pelkkään subjektiviteetin luolaan.

Eron huomaaminen

Subjektiiivisen ja objektiivisen ero näyttäytyy yhteiselämässä ensin eettisenä, kun toinen pääsee murtamaan hetkeksi totaliteettini. Tällöin näemme selvästi, että subjektiivinen maailma ei olekaan kaikki. Tämä usein kiusallinen ja hankala kokemus on tärkeä, koska se pitää jatkuvasti mielessä, kuinka riittämätön oma maailma on. Kun filosofit ovat etsineet kiinteää pistettä, josta tämän eron voisi määritellä ja siten myös selvästi havaita, he ovat joutuneet muotoilemaan ongelman mitä merkillisimmillä tavoilla saadakseen asiaan edes jonkinlaista selkeyttä.

Esimerkiksi René Descartes pohti, mihin hän voisi luottaa, huomattuaan, ettei pystynyt tekemään selvää eroa subjektiivisen ja objektiivisen välille. Descartes päätyi luottamaan omaan ajatteluunsa, siis äärim-

mäiseen subjektiviteettiin: *ajattelen, siis olen olemassa*. Tämä oli hänen mielestään kaiken varmuuden perusta.

Ratkaisut ovat tavallisesti olleet äärimmäinen subjektiivisuus tai naivi realismi (jota voi kutsua myös "naturalismiksi").

Subjektiivisuus ratkaisuna tarkoittaa, että ero häivytetään lähtemällä siitä, että todellisesti on vain subjektiivinen maailma, jota voidaan kutsua ajatteluksi, ideoiksi tai kieleksi. Tästä ratkaisusta on seurauksena, että maailman ajatellaan syntyvän ihmisen mielestä: ihminen tavalla tai toisella *luo* maailman ajattelussaan. Ennen tätä luomista on vain *ainesta* (hyleettistä), ja vasta ajattelu tekee tähän järjestyksen, jonka jälkeen voidaan puhua "maailmasta" tai "todellisuudesta".

Maailman rakentuminen ajattelusta eli maailman *konstituutio* on siis käsitteellistä. Emme näin ollen voi väittää, että todellisuus sinänsä olisi sellainen tai tällainen; todellisuus konstituoituu ajattelussa, esimerkiksi tieteellisissä teorioissa, maailmankatsomuksissa ja uskomuksissa. Jos haluamme saada selville, kumpi konstituutio kahdesta on parempi

kuin toinen (esimerkiksi: onko tieteen rakentama todellisuus parempi kuin uskonnon), meidän on tarkasteltava, kumpi rakentuu johdonmukaisemmin; lopullinen ratkaisu on kuitenkin makuasia.

Länsimaisessa ajattelussa on luotettu useimmiten juuri subjektiivisuuteen ratkaisuna. Useimmiten tätä kutsutaan "idealismiksi".

Idealismin ongelmana on ollut, että ajattelua on kovin monenlaista ja suurin osa siitä on pelkästään sattumanvaraista kuvittelua. Tämän vuoksi on ollut tarpeellista tarkasti rajata, mikä on se ajattelun (tai ideoiden tai kielen) alue, joka on luotettava ja varma, sillä mikä tahansa ajattelu ei tietenkään voi tulla kyseeseen.

Platonin Akatemian portin päällä luki: "Joka ei tunne geometriaa älköön astuko tästä portista". Geometria ymmärretään puhtaan ajattelun esikuvana: geometriassa käsitellään vain ajattelun avulla saavutettavia puhtaita muotoja - kolmioita, neliöitä, pisteitä - jollaisia ei ole muualla. Saman periaatteen mukaan Aristoteles ajatteli, että kaikki matematiikka on tällaista puhdasta ajattelua. Tästä on ollut seurauksena, että *matemaattinen* on

ymmärretty sellaisena ajatteluna, joka on yhtä aikaa subjektiivista - siis minun ajattelemaani - ja luotettavaa, koska kuka tahansa päätyy matemaatiikassa samoihin periaatteisiin.

Tämän vuoksi myös idealismin "ideat" on ymmärretty matemaattisesti (esimerkiksi lukuina tai funktioina) ja kieli kalkyylina eli suljettuna järjestelmänä, jossa voi "laskea" eli tarkastella täsmällisesti käsitteiden suhteita. Eräs ilmaus tästä on tietokone, jonka kehityksen pitäisi johtaa "ajatteluun", mikä tarkoittaa, että matemaattisen tuloksena olisi puhdasta mekaanisesti hallittua ajattelemista.

Naivi realismi eli naturalismi on tämän ajattelutavan kritiikkiä. Platon jo herätti kriittisiä ajatuksia aikalaisissaan, mutta erityisesti Descartes synnytti kiivaan keskustelun. Tässä keskustelussa Locke toi esille, että ihmisellä ei ole mitään ajattelua ennen kuin välitön kokemus sellaisen synnyttää. Tämä tarkoitti yleensä, että konstituutio tapahtuu päinvastaisessa järjestyksessä: todellisuus rakentaa ihmisessä ajattelun. Tämä *kokemuksellisuus* eli empirismi näki ihmisen jonkinlaisena puhtaana

tauluna, johon yksittäiset kokemukset loivat hiljalleen maailmaa.

John Locke oli englantilainen psykologian uranuurtaja, joka sanoi selkeästi ja haastavasti, että ihminen on tyhjä taulu, kunnes kokemukset piirtävät siihen viivansa. Locke uskoi, että kokemukset synnyttivät itsestään assosiaatioita, jotka olivat ajattelua. Tämä selitti, miksi ihmiset pystyvät ajattelemaan sellaista, mitä eivät koe, kuvittelemaan ja keksimään yhtä ja toista teoreettista, esimerkiksi matematiikan.

Empirismi on ollut siis toinen tapa ratkaista eron kysymys. Myöhemmin empirismi on saanut monia erilaisia muotoja. Immanuel Kant kritisoi naturalismia ja idealismia ja loi eräänlaisen "idealistisen empirismin" olettamalla, että ihmisen omassa maailmassa on jo toteutunut sekä subjektiivinen pätevässä muodossa että empiirinen siten, että konstituutio on *yhtaikaista* ajattelun ja maailman rakentumista. Kantin perustalta nykyaikainen ajattelu on korostanut milloin toista, milloin taas toista puolta tästä vanhasta asetelmasta.

Nämä molemmat suunnat ja niiden kehittämät lähtevät maailman ja ajattelun *ulkopuolelta*. Niissä

tarkastellaan eron kysymystä ikään kuin voisimme asettua itsemme ja maailman ulkopuolelle ja nähdä sieltä eron siten kuin se todella on. Tämäkin on länsimaisen ajattelun keskeinen lähtökohta. Vaikka tällä tavoin eron saakin esille, ainakin kärjistetyssä muodossa, on kuitenkin syytä kysyä, voiko tällainen tarkastelukulma todella paljastaa meille sen, mistä oman maailman ja todellisuuden välisessä erossa on kyse.

Muu maailma

Todellisuus, maailma, luonto

Filosofiassa on kyse ihmisen maailmasuhteen tarkastelemisesta.

Tällöin puhutaan todellisuudesta, maailmasta ja luonnosta. Kaikilla näillä sanoilla on oma merkityksensä, joka selviää yleensä käyttöyhteydestä. Sen sijaan ei ole aivan yksinkertaista päästä selville, *mikä* on se maailma, johon tämä suhde on.

Ihmisellä näyttää olevan tarve selvittää tämä suhde: suurin osa täysin käytännöllisistä toimistamme on jo maailmasuhteen selvittämistä, esimerkiksi rakentaminen, maanviljelys, kaupankäynti, opiskelu ja tutkiminen. Kaikissa tapauksissa joudutaan kysymään, missä ihminen on. Ja vastaus on aina yhtä selvä: maailmassa, todellisuudessa ja osana luontoa.

Mutta tästä alkavat ongelmat:

Mitä nämä - luonto, maailma, todellisuus - ovat ja kuinka ne voidaan tunnistaa?

Kuinka on mahdollista sanoa jonkin asian kohdalla, että siinä on kyse todellisesta, tai jonkin toisen asian kohdalla, että siinä on kyse epätodellisesta?

Nämä ovat jokapäiväisen elämisen kannalta olennaisia kysymyksiä, sillä meitä kaikkia kiinnostaa, elämmekö todessa vai kuvitellussa. Ajattelun avulla tämän eron tekeminen ei aina ole helppoa. Jos kuitenkin osaamme erottaa oman yksityisen maailmamme ja yhteisen maailman toisistaan, kysymys maailmasuhteesta voidaan muotoilla järkevästi ja siihen voidaan antaa vastaus myös siten, että ajateltu vastaus sopii yhteen sen varmuuden kanssa, jonka oma kokemus antaa.

Luontosuhde

Filosofiassa puhutaan luonnosta ja usein peräti Luonnosta, kun tarkoitetaan sitä *elävää* kokonaisuutta, josta ihminen on osa. Kyse ei ole biologisesta elämästä vaan muuttuvasta, *kokemuksellisesta* ympäristöstä, sen suhteista ja siihen kuulumisesta. Jo vanhimmissa kirjallisissa dokumenteissa pohditaan ihmisen kahtalaisuutta: ihminen on luontoa mutta myös jotain muuta.

Mitä pidemmälle länsimainen kulttuuri on kehittynyt, sitä enemmän on korostunut tuo "muu", jota on kutsuttu eri nimillä: kreikkalaiset kutsuivat sitä "tavaksi" (*nomos*), roomalaiset "viljelyksi" (*cultura*) ja Valistusajalla sitä alettiin kutsua "sivilisaatioksi" (*civilisation*). Kulttuuri näyttää erottavan ihmisen muista luonnonolioista ja nousevan selvästi luonnon yläpuolelle; myös luonto muuttuu kulttuuriksi, kun kulttuuri saa lisää jalansijaa. Hiljalleen on käynyt niin, että ihmiselle luonto on vain yksi osa koettua todellisuutta, ei enää se, mistä hän itse on osa, vaan pikemminkin paikka muiden paikkojen joukossa.

Tämä on myös tarkoittanut, että ihminen ja luonto ovat eri asia. Ihminen on katsonut irtautuneensa luonnosta. Me olemme ottaneet käyttöön luonnonvoimia, padonneet luonnon yltiöpäisyyttä ja arvaamattomuutta ja nyt uskomme hallitsevamme luontoa. Tämä tilanne on varmaankin ollut ihmisen päämääränä aina, sillä luonnon arvaamattomuus ja uhka ovat aina häirinneet ihmistä.

Luonto on meille nykyisin varasto, josta otamme tavaraa ja energiaa, sekä rentoutumispaikka. Tällainen suhtautumistapa on tietenkin kaukana edellä mainitusta elävästä kokonaisuudesta.

Toisaalta on helppo huomata, kuinka vähän merkitystä tavoilla, viljelyllä ja sivilisaatiolla on silloin, kun luonto selvästi osoittaa voimansa: mikään kulttuurin aikaansaama ei voita eikä lannista ihmisen suoraa luontoon kuulumista, sitä, mikä näkyy maanjäristyksissä, kuumuudessa ja kylmyydessä, myrskyissä ja tulivuoren purkauksissa, ei myöskään yksittäisen ihmisen kohdalla, kun on kyse ihmisen fyysisistä rajoista, sairauksista ja

kuolemasta. Me olemme tottuneet pitämään näitä poikkeustapauksina, mutta todellisesti juuri nämä osoittavat ihmisen ja luonnon suhdetta. Samalla tavalla myös ne ongelmat, joita meillä on eri energiamuotojen, epidemioiden ja saastumisen kanssa, paljastavat ihmisen luontosuhteen järjestystä. Luonto määrää monia asioita ihmisen elämisessä ja tässä kulttuurilla ei ole mitään merkitystä.

Kulttuurilla on ihmisen todellistumisessa vain rajallinen merkitys: luonto antaa todellistumisen ehdot, rajat ja pääasiallisen sisällön.

Luonto edustaa ihmisen kahtalaisuuden vuoksi aina *toiseutta*. Vaikka me olemme luonnossa, itse luonto on vierasta, sillä se on kokonaisuutena paljon enemmän ja suurempaa kuin meidän kulttuurimme ja tietomme. Luonnon toiseus - myös omassa ruumiissa - on ihmiselle myös vierautta ja sen vuoksi pelottavaa, sehän sisältää arvaamattomuutta ja ennakoimattomuutta. Tätä ei kulttuuri koskaan voi täysin peittää tai selittää pois. Vieraus ja toiseus on luonnon olennainen merkitys ihmiselle.

Maailmasuhde

Ihmisen oma maailma, kokemuksellinen ja käsitteellinen, jonka me aina tunnistamme ja jossa ei ole luonnon toiseutta mukana, on ihmisen *elämismaailma*. Se muodostuu hyvin erilaisista tekijöistä, joita ei ole mahdollista käsittää samalla tavalla: elämismaailmaan kuuluvat ihmisen ympäristö (tuttu luonto, rakennettu ympäristö), sosiaalinen yhteisö (perhe, työpaikka, koulu, ystäväpiiri), kulttuuriympäristö (suomalaisuus, eurooppalaisuus, kaupunkielämä, maaseutuelämä), tiedotusmaailma (tv, radio, kirjallisuus, lehdet), aatemaailma (ideologiat, länsimaisuus), uskonnollinen perinne (meillä kristinusko sen eräissä muodoissa) ja monet muut tekijät.

Tästä luettelosta jo näkyy, että elämismaailmaa ei yhdistä mikään siihen itseensä liittyvä piirre. Sen sijaan elämismaailman eri tekijöitä yhdistää se, että ne kaikki ovat minun kokemiani tai koettavissani.

Vaikka meillä kaikilla on Suomessa melko samanlainen maailma, eri ihmisten elämismaailmat ovat kuitenkin erilaisia. Tämän huomaa helposti, kun yrittää keskustella jostain itselle tärkeästä asiasta toisen ihmisen kanssa: näyttää siltä, että

toinen ymmärtää sanat mutta asiat hahmottuvat väärin, ikään kuin ne eivät saisi sitä sisältöä, joka on minulle "oikea".

Jokaisen ihmisen elämismaailma on vain hänen omansa, sillä maailmasuhde on aina yksilöllinen ja muodostuu niistä *merkityksistä*, joita noilla luetelluilla (ja lukuisilla muilla) tekijöillä on juuri minulle. Erilainen kasvuympäristö, erilainen uskonnollinen kasvatus, erilaiset kiinnostuksen kohteet ja erilaiset keholliset kyvyt jo vaikuttavat selvästi siihen, mikä on se tapa, jolla kaikille yhteiset asiat tulevat merkityksellisiksi juuri minulle.

Tämä ei ole vain psykologinen kysymys, siis ei koske vain persoonan rakentumista. Tämä on myös filosofinen kysymys, sillä kaikissa ihmisissä ja kaikissa maailmasuhteissa on löydettävissä samat rakennetekijät ja samat merkityksen syntymisen tavat. Ihmisen maailmasuhde rakentuu kokemisesta ja sen ajattelemisesta. Tähän tulee lisäksi kaikki se, mitä ihminen vain ajattelee, kuvittelee, suunnittelee ja ennakoi. Kokemus eli jokapäiväinen eläminen asettaa tavallisesti nämä pelkästään pohtimalla saadut, pään aikaansaannokset, omille paikoilleen:

kuvitelmat ja suunnitelmat joko toteutuvat tai sitten hautautuvat mahdottomina.

On kuitenkin tärkeää huomata, että elämismaailmaan vaikuttavat kaikki merkitykset, myös kuvitellut.

Ihmisen kyky kuvitella on erityisen voimakas: mikä tahansa luonnon tai maailman antama virike pystyy synnyttämään fantastisia lopputuloksia ajattelussa. Länsimainen ihminen on aina pyrkinyt käyttämään kuvittelukykyään *idealisoidakseen* kokemaansa: länsimainen ihminen pyrkii puhdistamaan kokemastaan ajan ja paikan mukanaan tuomat piirteet ja löytämään jonkinlaisen ikuisen ytimen, joka pätsisi aina ja kaikkialla. Tämä idealisoiminen tuottaa lopputulokseksi joko hyvää tietoa tai liian pitkälle menneitä kuvitelmia.

Juuri maailmasuhteen kannalta on erityisen tärkeää, että me tiedämme, kumpi lopputulos on.

Kokonainen vai ohentunut maailmasuhde?

Tämän voi kuvata myös sanomalla, että ihmisen maailmasuhde voi olla joko kokonainen tai ohentunut.

Ohentuneessa maailmasuhteessa merkitykset määrää ihmisen ruumiiton mieli, henki. Tällaista maailmasuhdetta voidaan pitää *pääistyneenä*, sillä sen sisällön ja muodon ratkaisee ihmisen pää, siis kuvittelukyky, jonka avulla ihminen valitsee kokemastaan haluamansa ja jättää pois sen, mitä ei halua. Näin syntyvässä maailmassa vallitsee *ihmisen mittakaava* ja ratkaiseviksi tulevat ideaalit, toiveet, kuvitelmat, fantasia, poliittiset utopiat ja yleensäkin ajatukset siitä, kuinka asioiden *pitäisi* olla.

Maailmasuhde on tällöin *välineellinen*, koska ihminen käyttää itseään ja luontoa välineinä, joiden merkitys on riippuvainen ihmisen kulloisistakin tarpeista ja käytännöistä.

Viisauden rakastamisen kannalta tässä on olemisen, ajattelemisen ja toimimisen perustaa koskeva ongelma.

Kun ihmisen tarpeet ja mittakaava ratkaisevat sen, mikä on merkitsevää, maailma tulee pakotetuksi esille sellaisena, millaisena se ei ole.

Samoin käy ihmisen itsensä.

Tämä vaikuttaa koko ajan ihmisen maailmasuhteeseen voimistaen niitä uskomuksia ja toiveita,

kuvitelmia ja pelkoja, joita ihmisellä jo on, tuottamalla lisää sellaista, mitä ihminen jo on tuottanut. Tällaisessa perinteessä tekeminen ei paljasta maailmaa, luontoa, ihmistä, vaan peittää näitä yhä mutkikkaampien käsitysten, kuvitelmien ja muiden peittojen alle.

Sen sijaan [kokonainen](#) maailmasuhde on kehollinen, se on lihaa luiden päällä, ei pelkkää mieltä, ajatusta tai henkeä. Mehän olemme maailmassa, osa maailmaa ja "maasta kasvaneita" ja *vasta tämän jälkeen* meihin ovat tulleet ajatukset ja kuvitelmat. Kehossa me olemme selvimmin tekemisissä sen kanssa, mikä on todellista, eikä tätä voi muuttaa pääistämällä. Tämä näkyy selvästi siinä, kuinka keho paljastaa ohentuneen maailmasuhteen puistatuksina, etomisena, jopa sairauksina, vaikka pää sanoisikin, että kaikki on hyvin.

Pitkällä aikavälillä kehomme saattaa osoittaa selkeästi, että jossain kohdin suhteemme maailmaan, luontoon ja itseemme ei ole vastannut sitä, mitä maailma on, vaan on seurannut pään haaveita, hullun houreita vailla mieltä ja vastaavuutta maailmassa.

Maailman luominen

Kehollinen maailmasuhde on se, missä on *kosketuspinta* todellisuuden kanssa. Tämä on kunkin ihmisen omaa kokemusta, jolle ohentumat ovat yhdentekeviä rakennelmia. Kehollinen osoittaa myös muut mittasuhteet: se osoittaa luonnon valtavuuden ja toiseuden, samoin se osoittaa historian suuruuden yksittäisen ihmisen kokemukseen nähden ja näin ihmisen *paikan*, joka on todellinen - ei kuviteltu - paikka. Ihmisen paikka on tällöin maassa, historiassa, ajassa ja luonnossa. Tässä paikassa eivät väli- neet, esineet, utopiat, haaveet ja muut pään tuotteet ole tärkeitä.

Tällä tavoin omassa paikassaan ihminen on se, missä maailma paljastaa itseään.

Tämä lause kuulostaa tekniseen ajattelutapaan tottuneesta peräti salatieteeltä, mutta lauseen merkitys on silti ilmeinen: ihminen luo maailmaa siinä, missä maailmalle antaa tämän mahdollisuuden. Tällöin se, mitä syntyy, on kiinni maailmassa ja se jää olemaan maailmaan sittenkin, kun maailma jatkaa ilman ihmistä. Sen sijaan

pääistyneet aikaansaannokset katoavat heti, kun ne ajatellut mieli katoaa.

Maailmassa luotu on luotu kokonaisesti, mukana on sekä maailma että se, mikä on ihmisestä.

Tässä on siis merkitystä myös sillä, mikä on ihmisestä. Ihmisen kokemuksen mukana maailmasuhde muuttuu koko ajan. Me kaikki tiedämme, että mitä enemmän meillä on kokemuksia, sitä moninaisempia asioita voimme myös ymmärtää ja tunnistaa.

Maailmasuhde luo ihmiselle *horisontin*; horisontti on se merkitysten kokonaisuus, joka meillä on elämismaailmana.

Se, minkä olen kokenut ja mikä on vaikuttanut maailmasuhteessani, on minun elämismaailmani. Jos olen kasvanut orpokodissa lapsuuteni, kokemushorisonttissani on aina ja pysyvästi monia sellaisia piirteitä, joita ei ole sellaisella, joka on kasvanut onnellisessa kodissa. Jos urheilen, horisonttini on erilainen kuin jollakulla toisella, joka ehdottomasti ei urheile. Tuhannet ulkoiset ja sisäiset seikat määräävät koko ajan tätä horisonttia. Tämä horisontti myös koko ajan määrää sitä, mitkä uudet

asiat tulevat merkityksellisiksi ja mitkä jäävät huomiotta.

Maailmasuhde on siis maailman luomista: ihminen vaikuttaa omalla ajattelullaan ja toiminnallaan siihen, millaisena maailma hänelle ja muille muodostuu. Moninaisuus ja erilaisuus ovat tällöin eettisesti kestäviä päälinjoja, joita on noudatettava: mitä enemmän erilaisuutta ja moninaisuutta elämismaailmassa säilyy tai siinä luodaan, sitä enemmän myös itsellä on mahdollisuuksia kokonaiseen maailmasuhteeseen ja sitä vähemmän itse rajoittaa toisten ihmisten maailmasuhteita.

Todellisuus

Ihmisen kosketuspinta todellisuuteen on hänen kehollisessa maailmasuhteessaan. **Keho on todellinen.**

Mutta *todellisuus* ei ole itsestään selvä edes filosofiassa: sen suhde luontoon ja maailmaan on monimielinen eikä yksinkertaisesti määriteltävissä.

Me emme voi sanoa ilman varauksia, että "todellisuus on sitä tai tätä". Näin on, koska me itse

olemme aina kiinni elämismaailmassamme ja käsityksemme todellisesta on aina suhteessa elämismaailmamme merkityksiin.

Toisaalta on kuitenkin selvää, että on olemassa ero todellisen ja epätodellisen välillä. Esimerkiksi maailmasuhteessa on epätodellisia tekijöitä: unia, kuvitelmia, hallusinaatioita. Maailmasuhteessa on myös selvästi todellisia tekijöitä: muut ihmiset, esineiden maailma, luonto, oma kehomme. Mikä sitten voisi olla todellisuuden merkitys?

Filosofit ovat pohtineet todellisuutta usealla eri tavalla.

Esimerkiksi filosofian alkuaikana pyrittiin ymmärtämään todellinen sinä, mistä kaikki on saanut alkunsa ja mihin kaikki ehkä lopulta palaa; tämä oli alun etsimistä. Alku saattoi olla kokemuksellista, kuten ajatteli esimerkiksi Empedokles sanoessaan, että alkuna ovat maa, ilma, vesi ja tuli. Pythagoras piti lukua alkuna, koska kaikki voidaan esittää lukujen avulla. Platonille todellisuus oli se, missä näkyvä ja näkymätön kohtaavat ja tulevat molemmat toistensa kautta todellisiksi. Descartesille todellisuus on se, mikä on ajateltu.

Varmuutta todellisuuden luonteesta ei ole mahdollista saada millään muulla tavalla kuin itse vakuuttamalla. Jokaista todellisuuden kuvausta voi aina sattuvasti kritisoida. Tästä myös johtuu, että *mikään* filosofia ei voi antaa asiasta lopullista vastausta.

Jokaisen kokemuksessa on kuitenkin sellaisia sisältöjä, jotka ovat erityisen vakuuttavia ja varmoja ja jotka näyttävät kertovan sellaisesta, mikä on todellista. Tällaisten kokemusten kautta jokaisella meistä on mahdollisuus arvioida toisten esittämiä väitteitä todellisuudesta ja myös omia ajatuksiamme todellisesta. Tällaisella arvioimisella on tärkeä merkitys niin elämisen kuin tietämisenkin kannalta.

Toisaalta on totta sekin, että jokaisen asian kohdalla ei todellisuus tai epätodellisuus ole tärkeä: elämismaailmassa on merkitystä myös monimielisillä ja epämääräisillä asioilla, joiden kohdalla koko kysymys todellisuudesta on epäkohdallinen.

Tietäminen ongelmana

Tietämisen pakko

Lähes kaikki filosofit ovat katsoneet, että tietäminen on ihmiselle olennainen tapa suhtautua maailmaan. Me emme tyydy vain kokemaan, tuntemaan, rakastamaan, pelkäämään ja ihmettelemään, vaan kaiken tämän lisäksi - ja usein tämän kaiken sijasta - tietämään, kuinka asiat ovat.

Aristoteles sanoi, että jokaisessa ihmisessä on halu tietää.

Tämä pakonomainen halu tulee esille varhain ihmisen historiassa, sillä kaikki vanhat löydöt ihmisen kulttuureista kertovat, että jo ennen nykyaikaisen ihmisen ilmaantumista on jälkiä tiedonhalusta: merkkejä henkien palvomisesta, taiteellisesta ilmaisusta ja jälkiä yhteistoiminnasta ihmisten kesken. Nämä kaikki edellyttävät tietoa, tiedonhalua ja tähän perustuvaa *käsitteellistä* kanssakäymistä.

Tietämisen pakko on ihmisen kehityshistorian avain. Ihminen on poikkeuksellisen sopeutuva olento, jolla on myös taito sopeuttaa ympäristöään omiin tarpeisiinsa. Juuri tässä tietämisen pakko on ollut ja on edelleen tärkeä: käsitteellistäminen ja yleensä kokemansa miettiminen pelastavat ihmisen jatkuvalta ja yleensä yksilölle tuhoisalta yritys-erehdys -leikiltä, joka näyttää luonnonolioiden tavanomaiselta kehitystavalta.

Tietämisen pakko on halua käsitteellistää ja yleistää.

Kokemuksessa me saamme aina yhdellä kertaa kaksi asiaa: välittömän kokemuksen ja sen tavan, jolla se samalla asettuu osaksi tietämistämme. Edellistä nimitetään "empiriaksi", jälkimmäinen on jo tietämistä. Empiriaa ei ole sellaisenaan missään vaan se on aina jo asettunut - paremmin tai huonommin - tietämisen haluun. Tässä on kyse samasta asiasta kuin totalisoimisessa: kaikki kokemukseni ovat minun kokemuksiani ja siis minun elämismaailmani määräämiä. Minulla ei ole mahdollisuutta kokea siten kuin toinen kokisi, eikä minulle ole mahdollista kokea ilman omaa maailmaani.

Tämä kaikki tekee käsitteellistämistä ja yleistämisestä tärkeän: tietäminen tarkoittaa kokonaisuuden löytämistä satunnaisista ja vaihtelevista kokemuksista.

Filosofiassa on keskusteltu alusta lähtien kokemustiedon (empiirisen tiedon) ja käsitteellisen (teoreettisen) tiedon suhteesta. Kokemus tarkoittaa aina välitöntä yksilön maailmasuhdetta. Teoreettinen tarkoittaa maailmasuhdetta, jossa yksilöä ja maailmaa välittää ajateltu, yleistetty ja käsitteellinen "malli" tai "idea"; se tarkoittaa siis puhtaasti käsitteellistä.

Huimimmat empiristit väittävät, että kaikki todellinen tieto on peräisin kokemuksesta, jopa kaikki käsitteellinen on kokemuksesta, jos se on totta tietoa. Nämä empiristit alistavat kaiken teoreettisen kokemukselle: ihmisellä ei ole muuta maailmasuhdetta kuin hänen oma kokemuksensa.

Toisella puolen ovat äärimmäiset teoreettisen tiedon korostajat, joiden mielestä tarkasti ottaen ei ole mitään kokemusta, koska teoreettinen "malli" tai "idea" määrää, mikä voi tulla koetuksi ja miten.

Näitä äärimmäisiä käsityksiä voidaan hyvin perustella. Selvää on, että suurin osa filosofiista kuitenkin ajattelee maltillisemmin: tiedossa on koettua ja teoreettista eikä ole mahdollista yksiselitteisesti sanoa, kumpi on ensin tai kumpi määrää tietoa.

Suurin keskustelu kokemuksesta ja käsitteellisestä käytiin pääasiassa vuosien 1637 ja 1901 välissä.

Vuonna 1637 ilmestyi René Descartesin *Methodin esitys* -kirja, äärimmäinen käsitteellisen ylistys. Descartes esitti, että tieto on tietoa sielun omista ideoista ja empiirinen aines ainoastaan hämärtää tämän tietämistä.

Tämä synnytti kiivaan keskustelun, jossa John Locke (1690) ja David Hume (1739) edustivat empirismää ja vastustivat Descartesin ajatuksia. Lockehan kirjoitti, että ihmisen ymmärryksessä ei ole mitään ennen kuin kokemus sinne jättää jälkensä.

Leibniz (1680) huomautti sattuvasti, että täytyy ainakin olla ymmärrys, jotta on jotain, johon kokemus voi jättää jälkensä.

Tähän keskusteluun Kant (1781) pyrki löytämään sovitteluratkaisun ja päätyi ajatukseen, että tietäminen muodostuu kokemuksesta, jonka aistit antavat ihmiselle, ja ymmärryksestä, joka asettaa tähän kokemukseen järjestyksen. Kokemus sellaisenaan on koko lailla kaoottinen ilman ymmärryksen antamaa järjestystä.

Kantin jälkeen Feuerbach pyrki palauttamaan keskustelun kokemuksen selvittämiseen mutta sai vastakaikua vasta paljon myöhemmin, esimerkiksi Nietzscheiltä. Käänte tapahtui vasta heidän jälkeensä.

Vuonna 1901 Husserl esitti, että lähes kolmesataa vuotta oli keskusteltu ongelmasta, joka oli koko ajan huonosti muotoiltu ja perustui virheelliseen oletukseen, että ihminen on maailman ulkopuolella ja maailmasuhde on jotain ihmisen tietämisen kannalta satunnaista.

Tärkeää tässä keskustelussa ja sen äärimmäisissäkin muodoissa oli, että lopulta huomattiin, **että ihminen ei koskaan aloita alusta maailmasuhdettaan.**

Kun alamme pohtia tietämisen kysymyksiä, meillä on aina jo sekä kokemusperäistä että käsitteellistä tietoa. Tästä yhdistelmästä ei voi jälkikäteen erottaa tarkasti - eikä ehkä ollenkaan - mikä on puhtaasti kokemuksellista, mikä on peräisin jostain teoreettisesta ajatuksesta tai "mielen ideasta". Ja koska me emme voi koskaan mennä maailman ulkopuolelle tarkastelemaan tätä (tai mitään muutakaan) asiaa, emme voi järkevästi väittää mitään *puhtaasti* kokemuksellisesta tai *puhtaasti* käsitteellisestä. Ihmisen oleminen maailmassa määrää myös tiedon kohdalla eikä ihmiselle ole puhdasta kokemusta tai puhdasta tietoa.

Platonin ajatus, jonka mukaan tietäminen edellyttää näkyvän ja näkymättömän samanaikaisen läsnäolon, on tullut esille myös oman aikamme filosofeilla.

Näkyvää on se, minkä koemme, mutta mitä emme voi käsittää, jollei sen merkitysyhteys - eli näkymätön - myös ole läsnä. Platon kutsui näkymätöntä "ideaksi", nyt filosofit kutsuvat sitä "merkitykseksi".

Tämä uudenlainen tapa lähestyä tietämistä on myös muuttanut koko kysymyksenasettelun: tietäminen on eräs ihmisen maailmasuhde, jonka erottaminen muusta ihmisen kokonaisuudesta ei ole helppoa eikä aina aiheellistakaan. Kun puhutaan tietämisestä, puhutaan samalla *tietoisuudesta*, siitä, että ihminen tietää tietävänsä. Tietäessään ihminen ei tiedä jotain itsestään riippumatonta vaan pikemminkin sen, mitä itsekin on, eli tietää omasta suhteestaan maailmaan, jonka osa hän on.

Tietämisen pakko on näin paremmin ymmärrettävissä.

Tietoisena ihminen oivaltaa, että hänen on käsitettävä se, mistä hän on, siis maailma. Tämä on välttämätöntä olemassaolon varmistamiseksi ja elämän mielekkyyden luomiseksi. Tietäminen ei siis ole pelkästään maailman "käyttöohjeen" löytämistä vaan kuuluu ihmisen todellistumisen ehtoihin *yhdessä* eettisyyden kanssa.

Tietoisuus ja oma elämämaailma

Ihmisen itsensä kannalta tärkeimpiä tietämisen kysymyksiä on, mikä ihminen itse on.

Tällä kysymyksellä on merkitystä yleisesti, siis pohdittaessa antropologista ongelmaa, mutta erityisen tärkeä tämä kysymys ja siihen esitettävät vastaukset ovat yksittäisen ihmisen elämisen kannalta.

Tietämisen ongelma syntyy usein verrattaessa omaa kokemusta muiden kokemaan tai johonkin julkiseen selostukseen kokemuksesta (esimerkiksi romaaniin, elokuvaan tai raporttiin). Erot oman ja muiden kokemisen välillä näyttävät joskus suurilta, joskus pieniltä, mutta ongelmaksi erot tulevat, kun ne näyttäytyvät suurina myös sen tiedon kohdalla, joka kokemuksista syntyy: kun huomaamme tulkitsevamme kokemaamme eri tavalla kuin toiset.

Koska emme voi koskaan aloittaa tiedon ongelman tarkastelemista alusta, siis ilman kokemusta ja tietoa, meidän on otettava todesta se, minkä jo tiedämme ja minkä olemme kokeneet. Tämän tarkasteleminen saattaa paljastaa jotain olennaista; täysin varmoja emme voi koskaan olla saavutuksistamme, koska tutkimme näin tietoa tiedolla, siis kehässä.

Ilmeistä on kuitenkin, että se, mitä jo tiedämme ja mitä olemme jo kokeneet, vaikuttaa siihen, miten tiedämme ja koemme eteemme tulevia uusia asioita.

[Minulla on siis aina jo käsitys asioista.](#)

Juuri tämä on horisontti; jokainen kokee ja tietää omassa elämismaailmassaan ja siinä tiedossa, joka hänellä jo on. Jos tästä horisontista puuttuu jotain - en siis ole kokenut jotain tai oppinut sitä tietona - en myöskään heti voi tunnistaa sitä kokemuksessa. Jos joudun tekemisiin täysin vieraan asian kanssa, yritän tietenkin ymmärtää sen sen mukaan, mitä jo tiedän. Myös tietämisessä tämä esiymmärrys määrää.

Otetaan tästä pari esimerkkiä.

Suomalaisen horisontissa on vain vähäinen määrä värien kokemuksia, koska luonto ei täällä anna monia sävyjä. Etelämeren saarilla ihmiset pystyvät erottamaan yli kolmekymmentä sinisen sävyä; tällä on merkitystä heidän maailmasuhteessaan, koska meri on tunnettava, jotta selviytyisi. Meillä on vastaavasti lukuisia lumen laadun erottamisia.

On helposti ymmärrettävää, että sivistyneinkin muinaisuuden ihminen kauhistuisi sähkövaloja, autoja ja lentokoneita, koska hänellä ei ole mitään,

millä ymmärtää näitä. Hän voisi selittää ne jumaliksi ja pelätä niitä sen mukaan.

Samalla tavalla me olemme hukassa, kun yritämme selittää arkeologisten kaivausten tuloksia; ne ovat erilaisesta maailmasta ja edellyttävät siis erilaista horisonttia tullakseen ymmärretyiksi. Myös arkeologeilla on taipumus pitää kaikkea käsittämätöntä uskonnollisena. Voi vain kuvitella, mitä 2000 vuoden kuluttua arkeologi sanoisi löytäessään Näsinneulan, Linnanmäen tai Muumimaan!

Myös lyhyellä aikavälillä on eroja ymmärtämisessä. Vielä 1950-luvulla maaseudulla selitettiin oudot äänet ja tapahtumat navetta- ja saunatonttujen aikaansaannoksiksi, ja oli olemassa eräänlainen tonttujen maailma, jota ei otettu kovin vakavasti, mutta joka oli kokemushorisonttiin kuuluva perinnäistapa. Nyt samat asiat selitetään ufomiehillä.

Jokaisen ihmisen horisontti on tapa, jolla hän on jo alustavasti ottanut maailman haltuunsa: koettu, ajateltu ja opittu.

Tästä seuraa, että minä katselen aina maailmaa jo tietyllä tavalla, joka on tiukasti ottaen vain oma tapani.

Tämän vuoksi minulla on myös aina jo jokin käsitys asiasta, joka tulee koettavakseni, tiedettäväkseni tai opittavakseni.

Nämä kolme kohtaa muodostavat jokaisen yksittäisen ihmisen *esiymmärryksen maailmasta* ja sisältyvät siis horisonttiin. Ne ohjaavat kokemistamme ja tietämistämme. Ne siis ovat eräällä tavalla sama asia kuin tietoisuus.

Mutta toisaalta tietoisuudessa on selvästi muitakin mahdollisuuksia kuin tämä jo toteutunut: mehän kuitenkin opimme uuttakin, saamme uusia kokemuksia, jotka ovat ehkä ensin käsittämättömiä mutta selkiytyvät myöhemmin. Tämän pitäisi tarkoittaa, että tietoisuutemme ei ole kokonaan ennaltamäärätty niissä kokemuksissa ja tiedoissa, jotka lapsuudessa saamme.

Edellä kuvattu esiymmärryksen ohjaama kokemus ja ymmärrys täydentyy *ajattelemisella*, joka synnyttää myös uutta. Ihmisen tietoisuuden erikoinen piirre on, että ihminen voi ajatella sitä, mitä hän ajattelee, ja sitä, kuinka hän ajattelee. Tämä *reflektointi* on katsottu uuden lähtökohdaksi.

Ajattelemisessa me käytämme käsitteitä, jotka ovat tietoisuuden sisältöjä, jotka vastaavat jotain koettua, tiedettyä tai ajateltua. Uuden kannalta on erityisen tärkeää, että meillä on käytössämme kohdallisia käsitteitä; käsitteiden on selvästi kohdistuttava johonkin todelliseen. Tämän lisäksi tarvitsemme yleiskäsitteitä, jotka ovat abstrakteja ja kokoavat ajattelussa yhteen useampia asioita. Kun ajattelu näin etenee konkreettisten, koettujen asioiden pohtimisesta kohti yleisempää, käsitteellistä tasoa, on mahdollista, että ymmärrämme uudella tavalla kokemaamme ja samalla ymmärtämisen horisonttimme laajenee.

Tietämisen merkitys

Miksi tietäminen on tärkeää?

Tietäminen on ihmisen erityiskyky. Ei voida sanoa, että se on tärkein kyky, joka ihmisellä on, sillä eettisyys, sosiaalisuus, kyky rakastaa ja intuitiivisesti oivaltaa ovat myös ihmisen erityiskykyjä, joita vailla tietämisellä ei olisi mitään merkitystä.

Tietämistä on siis aina ajateltava näiden muiden kykyjen yhteydessä.

Mutta tietäminen on myös erityisen tärkeää, koska tietäminen mahdollistaa sen, että ihminen löytää maailmasuhteessaan tason, jolla pohtia kaikkien näiden kykyjen luonnetta ja niiden antamaa kokemusta, eli: ihminen ajattelee tätä kaikkea ja myös ajattelemistaan, siis ihminen reflektoi. Tietäminen yleensä ja oman tietämisen pohtiminen liittyvät kiinteästi toisiinsa.

Reflektoiminen eli oman tietämisen pohtiminen antaa ihmiselle mahdollisuuden **kriittiseen maailmasuhteeseen**: ihminen ei pohtiessaan ole kiinni vain nyt-hetkessä ja koe vain sitä, mikä on juuri nyt läsnä, vaan hän pystyy etääntymään nyt-hetkestä tarkastelemaan juuri kokemaansa laajemmasta näkökulmasta. Tällä tavoin ihmiselle ovat olemassa myös menneisyys ja tulevaisuus, joiden kohtaamispisteessä hän itse aina on. Mennyt on osaksi itse koettua ja itse pohdittua, osaksi opittua, mutta se joka tapauksessa antaa tärkeän perustan nyt-hetken ymmärtämiselle. Tulevaisuus, vaikka sitä ei vielä olekaan, tekee nyt-hetkestä eteenpäin suuntautuvan ja saa ihmisen kiinnostumaan oman tietämisensä (ja tietysti toimimisensa) vaikutuksista ja seurauksista.

Tällaisessa laajennetussa ajassa tietäminen antaa meille erityisen perspektiivin: me ymmärrämme elämämme yhtenä kokonaisena tapahtumasarjana. Samalla tavalla voimme ymmärtää myös muun elämismaailman ajallisena kokonaisuutena, jossa tapahtumat liittyvät toisiinsa.

Näin ihmisen maailma ei jää irrallisten asioiden kokoelmaksi vaan saa eräänlaisen **juonen**.

Tietäminen mahdollistaa myös tämän juonen pohtimisen, kritiikin ja uudelleen arvioimisen, mutta yhtä kaikki se samalla koko ajan voimistaa uskoamme elämän kokonaisuuteen, tapahtumien ja merkitysten toisiinsa liittymiseen.

Pohtiminen on aina maailmasuhteen kritiikkiä: kaikki tietäminen ja sen herättämä reflektio tarkastavat sitä, mitä kulloinkin koemme, mitä kuulemme, opimme, näemme, tiedämme. Tämä jatkuva muutos maailmasuhteessa mahdollistaa ihmisen sopeutumisen, ihmisen muutoskyvyn ja siis elämisen. Sama pätee myös yksittäisen ihmisen elämässä: tietäminen ja sen reflektio tekevät meistä jokaisesta koko ajan enemmän ihmistä, paremmin maailmaan orientoitunutta ja myös tietämisen syvyysuunnassa kykenevämpiä arvioimaan elämäämme ja tekemisiämme.

Tämän vuoksi voidaan sanoa, että tietämiseen aina liittyy **arvonäkökulma**: tietäminen on sinänsä arvokasta ja kriittinen pohdinta myös paljastaa ihmiselle, mikä on kulloinkin se yhteys, jossa tietäminen

saa oikean merkityksen elämässä eikä siis muutu tietämisen tuskaksi, josta runoilija niin kovasti tahtoi pois.

Maailman jäsenyisyys tiedossa

Maailma saa tietämisessä jäsenyyksensä. Tietäminen rakentaa maailman; on siis kyse rakenteistamisesta eli konstituutiosta. Ajatuksena on tällöin, että ihminen tiedon avulla ja tietoa pohtiessaan kaiken aikaa jäsentää ja taas uudelleen jäsentää kokemisensa kokonaisuutta.

Vaikka ihminen ei tiedäkään kaikkea, hänellä on joka tapauksessa *aina* jonkinlainen kokonaiskuva maailmasta. Tämä kokonaiskuva rakentuu hänen kokemuksistaan ja opitusta tiedosta, jotka on ajateltu tällaiseksi kokonaisuudeksi. Kokonaiskuva on aina vain yhden ihmisen oma maailma, mutta tämä maailma perustuu samaan todellisuuteen kuin toistenkin omat maailmat. Ihmisen kehittyessä ja kasvaessa tietäminen ja erityisesti reflektio korjaavat ja täydentävät sitä maailman kokonaiskuvaa, jonka lapsi on alun perin luonut itselleen.

Konstituution erikoisin piirre on, että se jatkuu koko elämän ajan vaikka se myös joka hetki on päässyt lopputulokseensa.

Maailma on jäsentynyt kokonaan mutta myös jäsentyy koko ajan uudelleen.

Tietämisessä konstituutio on usein tietoista pyrkimystä jäsentää maailma. Minulla voi olla suuri tarve saada maailmani paremmin rakentuneeksi vaikka en tiedäkään, mitä siitä puuttuu tai onko käsityksessäni maailmasta jokin vikana. Kriittinen tiedon etsiminen ja reflektio pyrkivät luomaan tilanteen, jossa mahdollisimman moni toistaiseksi maailmaani sopimaton asia sopisi sinne ja saisi luonnollisen paikkansa.

Jos en voi ymmärtää, miksi ihmiset kirjoittavat runoja ja toiset jopa lukevat niitä, voin yrittää tiedon avulla päästä selvyyteen näistä omituisuuksista; lukemalla runoja ja analyseja runoista, kertomuksia runoilijoista saan tietoa, joka muuttaa maailmani rakentumista (konstituutiotani) niin, että lopulta pidän itsestään selvänä runoilijoita ja heidän lukijoitaan.

Samoin, jollen ymmärrä, miksi ihmiset vouhottavat saastuttavista energiamuodoista, vaikka kaikki

voisivat käyttää puhdasta sähköä, voin tietoa hankkimalla huomata, mikä on puhdasta ja mikä ei.

Myös kaikki käden ja muut kehon taidot tuovat tietoa ja rakenteistavat (konstituovat) maailmaa uudelleen; esimerkiksi pyörällä ajaminen, tanssin oppiminen, karate, ruoan laitton oppiminen, benjihyppy konstituovat maailmaa.

Tietäminen on aina konstituutiota.

Tämä tarkoittaa, että tietoa ei voida kaataa ihmiseen ilman, että se aina muotoutuu tämän ihmisen konstituutioksi.

Tietäminen ei ole kuin palapeliä vaan se rakentuu aina suhteessa siihen maailmaan, joka tällä ihmisellä jo on, ja muuttaa tätä maailmaa. Tämän havainnollistamiseksi voi ajatella, mitä tieto on kirjastona ja mitä se on maailmasuhteena.

Tieto kirjastona

Usein tulee ajatelleeksi, että tietoa on se, mikä on kirjoina, kirjastoina ja yleensä muistiinmerkittynä. Vaikka me heti oivallammekin, että jonkun on täytynyt ensin tietää kirjoitetut asiat omassa

maailmassaan, me silti saatamme ajatella, että juuri kirjoina ja kirjastoina tieto lisääntyy ja säilyy. Tässä mielessä tiedon merkitys olisi siis sama kuin kirjastojen. Kirjastot ja niiden tietomäärät kasvavat kasautuen: yhä uusia kirjoja tulee kokoelmiin mutta samalla vanhatkin kirjat jäävät kirjastoon. Tällöin kirjastossa on paljon sellaista tietoa, mikä ei varsinaisesti muodosta mitään kokonaisuutta: keskenään ristiriitaista tietoa, keskitetysti yhdestä pienestä asiasta paljon ja joistain asioista ei ollenkaan. Tämä varastoitu tieto ei ole elävä kokonaisuus.

Tieto on muistiinmerkittynä vain *mahdollista tietoa*: se ei elä, muutu ja rakennu kokonaisuudeksi, jollei se tule jonkun ihmisen tiedoksi. Näin tieto kirjastona on vain varasto. Kirjastona tieto on tärkeää, koska se saattaa joutua jonkun lukemaksi. Vanhojen viisaiden tekstit ja uudet tutkimukset ovat tietona merkityksellisiä jonkun lukemana, ymmärtämänä, tulkitsemana ja siis lukijan konstituution osana.

Tietäminen maailmasuhteena

Maailmasuhteena tieto ei kasaudu: siihen ei tule aina uusia osia, jotka sitten eläisivät rinnan entisten

kanssa vaan maailmasuhteena tieto koko ajan *muuttuu*.

Vaikka yhden ihmisen tiedossa on usein keskenään ristiriitaisia aineksia, on myös syytä olettaa, että näistä pyritään eroon: maailmasuhteeseen kuuluu pyrkimys yhdenmukaisuuteen, minkä psykologitkin ovat huomanneet sanoessaan, että ihminen ei kestä jatkuvaa ristiriitaa.

Maailmasuhde konstituoituu koko ajan elämänä ja tässä tiedon merkityksenä on ohjata. Tietäminen ei koskaan pysähdy.

Yksittäisen ihmisen maailmasuhde voi olla myös katkelmallinen (fragmentaarinen), jolloin hänen tietämisensä ei muodosta yhtenäistä kokonaisuutta vaan maailma ja maailmasuhde rakentuvat epäjatkuvista osasista. Tällöinkin maailmasuhteessa on aina tietty yhdenmukaisuus: kyseessä on aina yhden ihmisen maailmasuhde, joka jollakin tavalla rakentuu tämän ihmisen kokemusten ympärille. Viime aikoina on puhuttu paljon ihmisten maailmasuhteiden fragmentoitumisesta ja on korostettu sitä, että enää maailma ei konstituoidu sillä johdonmukaisella tavalla, jonka historiasta tunnemme. Tämä on varmaankin perspektiiviharha:

jälkikäteen myös oman aikamme ihmisten maailmasuhde tulee näyttäytymään yhtä yhtenäisenä elämänä kuin aiempienkin sukupolvien.

Katkelmallisuus maailmasuhteessa näyttäytyy yleensä silloin, kun yksipuolisesti tarkastellaan pelkkää yleistä tietämistä. Yhden ihmisen maailmasuhde rakentuu monista muistakin tekijöistä, jotka ovat vähemmän yleisiä: kaikki tietämiseen liittyvät laadut ovat tärkeitä, se, kuinka tieto syntyy, missä yhteydessä, syntyykö se suureen tarpeeseen (vaiko pakottamalla) ja millaisessa elämäntilanteessa. Nämä seikat myös määräävät, minkä arvon tieto saa konstituutiossa.

Samanlaisen tunnistaminen

Mikäli ihminen eläisi vailla tietoa, monet asiat olisivat toisin.

Ehkä kaikkein selvin ero olisi samanlaisen tunnistamisessa.

Kaikki se, minkä kanssa olemme päivittäin tekemisissä, on erilaista ja ainutkertaista: koskaan ei tarkasti ottaen esiinny mitään kahta samanlaista esinettä, tapahtumaa, ilmiötä. Tästä huolimatta

maailma ei suinkaan ole meille jatkuvasti uusi ja käsittämätön vaan näyttää rakentuvan lukuisista tutuista ja samankaltaisista esineistä ja ilmiöistä.

Filosofit ovat pari tuhatta vuotta kiistelleet siitä, kuinka on mahdollista, että me tunnistamme samanlaisuutta ilmiöissä, jotka tarkasti ottaen eivät ole samanlaisia, esimerkiksi, kun tunnistamme kaksi ihmistä molemmat ihmisiksi, vaikka he voivat olla eri-ikäisiä, eri sukupuolta ja eri rotua; sama outo tilanne on kaikkien olioiden ja esineiden samanlaisiksi tunnistamisten kohdalla.

Samanlaisuuden tietäminen perustuu siihen, että on olemassa yleiskäsitteitä, joiden avulla erilaiset oliot voidaan tunnistaa samanlaisiksi. Platon lähti ajatuksesta, että meidän on tunnettava yleiskäsitteet ensin, jotta voimme tunnistaa oliot siksi, mitä ne ovat. Tämä tarkoittaa, että minun on tunnettava ihmisen yleiskäsite, jotta voin tunnistaa sinut ja muut ihmiset ihmisiksi.

Platon oletti, että yleiskäsitteitä on yhtä monia kuin on mahdollisuuksia tunnistaa jotain samanlaiseksi kuin jokin toinen. Näin jokaisella asialla on oma yleiskäsitteensä ja oliot ovat osallisina useissa

yleiskäsitteissä: yksi ihminen on osallisena ihmisen ja sen lisäksi esimerkiksi kauniin, oikeudenmukaisen, mustaihoisen, vapaan, viisaan, pitkän, lihaksikkaan yleiskäsitteissä.

Tämä ajatus edellyttää, että yleiskäsitteet ovat tärkeämpiä kuin oliot; sanotaan, että yleiskäsitteet ovat loogisesti ensisijaisia, mikä tarkoittaa, että emme voi ajatella olioita ilman yleiskäsitteitä, sekä, että ne ovat apriorisia, mikä tarkoittaa, että ne ovat tietoa, joka ei voi olla riippuvaista kokemuksesta vaan kokemus on pikemminkin riippuvaista tällaisesta tiedosta.

Tämä on niin monimutkainen oletus, että useat filosofit ovat halunneet yksinkertaistaa asiaa. He ovat esimerkiksi yrittäneet ajatella, että kaikki tieto yleiskäsitteistäkin tulisi kokemuksesta.

Tästä tosin on aina jouduttu umpikujaan!

Niinpä viimeisin sana yleiskäsitteiden asemasta onkin se, mitä Edmund Husserl ja Bertrand Russell esittivät: vaikka muuten yleiskäsitteet tulisivatkin jollakin tavalla kokemuksesta yleistämällä, on silti oletettava, että meillä on ennen kaikkea kokemusta

jo *samanlaisuuden yleiskäsite*, jonka avulla me voimme ajatella, että jotkin kaksi asiaa ovat samanlaisia.

Tiedossa tulevat siis esille ne yleiskäsitteet, joiden avulla samanlaiseksi tunnistaminen on mahdollista. Mitä yksityiskohtaisempaa tietomme on, sitä paremmat mahdollisuudet meillä on tunnistaa samanlaisuutta. Tämä pätee yleisissä linjoissa ja pienemmissä asioissa. Esimerkiksi: Jonkun tunnistaminen ihmiseksi edellyttää moninaista tietoa, mikäli tämä joku on erivärinen, käyttäytyy eri tavoin, on vaatetettu eri tavalla, puhuu eri kieltä kuin minä. Kesti melko kauan, ennen kuin mustaihoiset tunnistettiin ihmisiksi, ja moraalisisessa mielessä edelleenkin tässä tunnistamisessa on monilla vaikeuksia.

Tällaisissa kysymyksissä on helppo huomata tiedon arvosidonaisuus.

Toisena esimerkkinä voi ajatella käyttäytymistapojen samanlaisuuden: henkisen ja fyysisen väkivallan tunnistaminen väkivallaksi on tiedon kysymys, ja tämän samanlaisuuden käsittäminen

muuttaa tietenkin itse kunkin suhtautumista
henkiseen väkivaltaan.

Erojen tunnistaminen

Vaikein asia tiedon kohdalla on kuitenkin sen erilaisen tunnistamisessa, joka ei ole samaa kuin aiemmin koettu ja tiedetty.

Koska minä voin tietää (ja pitkälti kokeakin) vain sen mukaan, mitä jo tiedän (tai olen kokenut), olen tietenkin melko tarkasti aikaisemman tietoni varassa, vaikka joutuisin tekemisiin aivan uusien asioiden kanssa. Näyttää yleensä siltä, että pyrin myös tunnistamaan kaikessa uudessa lähinnä vain ne asiat, jotka ovat vanhastaan minulle tuttuja, koska kokeminen ja tietäminen seuraavat omaa horisonttiani. Niinpä erot saattavat tulla erityisen vaikeiksi asioiksi.

Tieto kuitenkin auttaa tässä, ainakin alustavasti. Koska tieto on käsitteellistä, se ei ole täysin riippuvainen vain omasta horisontistani.

Juuri käsitteet ovat tärkeitä erojen tunnistamisessa.

Käsitteet sisältävät aina enemmän kuin voimme niistä kerralla selkeästi tietää. Käsitteiden tutkiminen tuottaa yleensä aina lisätietoa verrattuna omaan käsitykseen asiasta. Käsitteiden avulla oliot ja tapahtumat voidaan selkeämmin todeta juuri siksi, mitä ne ovat, ja erottaa toisistaan. Näin ne myös tuovat esille sellaisia eroja olioissa ja tapahtumissa, joita omassa käsityksessäni ei sellaisenaan tulisi esille.

Käsitteet ilmaantuvat tiedossa aina perheittäin: jokainen käsite paljastaa jonkin toisen käsitteen, joka on esimerkiksi sen vastakohta, sen yläkäsite tai alakäsite. Tällä tavoin tietämismme lisääntyy usein hyvinkin yllättävästi. Tällainen itsestään avautuva käsitteellinen tieto liittyy erityisesti teoreettiseen tarkasteluun, mutta yhtä lailla arkiajattelussa paljastavat uudet käsitteet uusia eroja ja samalla muita käsitteitä ja siten taas uusia eroja ja uusia yhteyksiä.

Tiedon moninaistuminen voi tarkoittaa käsitteiden parempaa tuntemista. Tällöin myös erojen tunnistaminen, erilaisen tunnistaminen ja siten uuden tunnistaminen on mahdollista.

Tieto toiminnan ohjaajana

Tiedon moraaliset merkitykset ovat muutenkin laajalla alueella.

Tieto toimii monessa tapauksessa käytäntöjen ohjaajana, jopa ratkaistaessa toiminnan periaatteita ja linjoja, mutta erityisesti yksittäisissä tapauksissa. Toiminnan ohjaajana tietoa tarvitaan lukuisten mahdollisuuksien osoittajana ja tunnistamiseksi sekä arvioinnin pohjaksi, kun toiminnan ratkaisuissa on kyse muista kuin kokemuksellisista asioista.

Sokrates kiinnitti huomionsa toiminnan periaatteiden tiedettävyyteen: on tapana pitää sokraattisena etiikkana sellaista, jossa uskotaan, että tieto oikeasta ratkaisusta johtaa välttämättä juuri tämän ratkaisun tekemiseen; väärät ratkaisut syntyvät tiedon puutteesta. Näin tiedolla, erityisesti tiedolla yleisistä periaatteista ja yleiskäsitteistä, on ratkaiseva merkitys ihmisen elämässä.

Myöhemmässä filosofisessa keskustelussa tiedon merkitystä toiminnalle on korostettu psykologisin syin: vasta tieto tekee mahdolliseksi sellaisen ratkai-

sujen vapauden ("pelitilan"), jossa ihminen voi todella kokea tekevänsä itse ratkaisuja ja näin ymmärtää nämä ratkaisut velvoittaviksi.

Ongelmallista tässä on, että tietomme on aina riittämätöntä toimintaamme nähden: vaikka kuinka pyrkisin ottamaan huomioon kaiken toiminnassani, toimintani tuloksiin vaikuttavat sellaiset asiat, joista en voi tietää.

Tämä ei johdu niinkään tiedon puutteesta vaan maailman moninaisuudesta.

Tästä huolimatta filosofit tuovat painokkaasti esille tietämisen velvollisuuden: koska tietäminen on ratkaiseva ihmisen maailmasuhde, sitä ei voi laiminlyödä. Väärän toiminnan syynä oleva tietämättömyys ei ole moraalisesti riittävä peruste väärälle toiminnalle. Meidän on tiedettävä voidaksemme toimia oikein.

Olemisperustan tietäminen

Eräs ihmisen kannalta olennainen tietämisen syy on ihmisen huoli omasta olemisperustastaan.

Tämä tarkoittaa kysymystä siitä, mille perustuu oma olemassaoloni.

Tämän vuoksi meistä kukin on kiinnostunut maailmasta ja siinä niistä asioista, jotka takaavat, että olemassaoloni jatkuu. Kun keskustelemme esimerkiksi ekofilosofisista ongelmista, voimme suoraan todeta, että luonnon suojelemiseksi ja säilyttämiseksi tarvittava tieto tarkoittaa samalla tietoa siitä, kuinka voimme säilyttää oman olemassaolomme perustan. Ihmistä ei tietenkään ole ilman muuta luontoa.

Tämä huolen kantaminen omasta perustasta on syynä ihmisen kiinnostukseen maailmasta. Filosofit ovat tosin huomanneet, että useassa tapauksessa kiinnostus on muuttunut pelkäksi uteliaisuudeksi: me emme enää muista, mistä meidän oli syytä olla kiinnostuneita vaan olemme pelkästään uteliaita kaikesta siitä, mitä ympärillä tapahtuu. Tämä tietenkin johtaa helposti turhanpäiväisen nippelitiedon keräämiseen, jolloin tieto omasta perustasta jää huomiotta.

Kuitenkin jokaisen oma kokemus voi palauttaa uteliaisuuden takaisin kiinnostukseksi. Eron kyllä huomaa: perustan tietämisen tarve on syvästi moraalinen huoli, jossa on pyrkimyksenä löytää

pysyvää ja luotettavaa tietoa, jolla on merkitystä sille, joka sen tietää.

Kysymys tiedon mielekkyydestä

Tietämistä ja erityisesti tietoa sinänsä voidaan myös vähätellä. Tähän on usein aihettakin: juuri uteliaisuus synnyttää paljon turhanaikaista "tietämistä", luettelomaista muistamista asioista, jotka eivät millään tavalla liity yhdenkään ihmisen elämään. Tämän perusteella saattaa tulla tarve epäillä kaiken tiedon ja tietämisen merkityksellisyyttä.

Tietäminen voi kuitenkin olla mielekästä kaikissa tapauksissa, jopa kaikenlainen pikkutieto voi olla mielekästä. Olennaista on, että tietäminen kuuluu tietäjänsä elämään ja tieto saa tässä elämisessä sille kuuluvan paikan. Koska ihmisen elämä muodostaa aina jonkinlaisen kokonaisen maailman, on tärkeää, että tieto osuu tässä maailmassa niihin kohtiin, joissa se voi toimia konstituution tekijänä.

Tämä edellyttää, että tiedolle ei anneta tehtäviä, jotka sille eivät kuulu. Varsinkin nykyaikana, aina

1700-luvulta alkaen, on korostettu järjen erityistä merkitystä ihmiselle ja tietäminen on ollut tämän vuoksi tärkeää. Tiedon katsotaan vapauttavan ihmisen taikauskosta ja luuloista. Tämä pitää varmasti osittain paikkansakin.

Mutta samalla on käynyt myös niin, että tiedon on annettu vaikuttaa kysymyksissä, jotka eivät ole tietämisen aluetta, esimerkiksi tunteiden, kehollisuuden ja hengellisyyden asioissa. Me olemme kiinnostuneita tunteiden tiedosta, uskon tiedosta ja kehon tiedosta, jolloin olemme monessa tapauksessa kadottaneet kokonaan näiden elämänalueiden oman viisauden.

Tässä suhteessa on tietenkin paras olla varovainen tiedon kanssa: tieto ei ole kaikki ja mikäli tiedon mielekkyyttä kysyy, on rajattava se alue, jolla tieto on tärkeää.

Tietäminen ja onni

Tieto on valtaa, sanotaan Francis Baconin sanoneen 1500-luvulla.

Hän tarkoitti ilmeisesti, että ihminen, jolla on tietoa, voi sen avulla hallita luontoa ja toisia ihmisiä.

Nykyisin olemme tässä suhteessa hieman viisaampia: kumpikin hallitsemisen alue on osoittautunut paljon vaikeammaksi ja tuskin kukaan uskoo tällaiseen hallitsemiseen.

Baconille kuitenkin tieto tarkoitti myös onnea, koska se vapautti muiden vallasta.

Tiedon ja onnen suhde on erityisesti kaunokirjallisuuden aihe.

Faust-tarina on kertomus tieteenharjoittajasta, joka myy sielunsa paholaiselle saadakseen enemmän aikaa ratkaistakseen tiedon ongelmat. Kertomus korostaa useimmissa versioissaan, että Faustista tulee syvästi onneton. Myös suomalaisessa kertomustossa Sampo aiheuttaa pelkkää pahaa. Ja lisäksi sanotaan: kuka tietoa lisää, se tuskaa lisää.

Tämä asenne tiedon ja onnen suhteeseen on syntynyt sen oivaltamisesta, että ihminen ei voi koskaan tietää *tarpeeksi*, ja mitä enemmän hän tietää, sitä selvemmin hän näkee, kuinka rajattu on se, mitä hän tietää.

Tämän katsotaan synnyttävän onnettomuutta.

Mutta asialla on toinenkin puolensa. Platon jo korosti, että tieto vapauttaa vääristä luuloista, *mikäli*

tieto on tietoa siitä, mikä ei muutu, eli kyse on varmasta tiedosta, joka koskee olemisemme perustaa. Tällainen tieto tekee ihmisen onnelliseksi, koska se osoittaa ne toimimisen ja elämisen rajat, jotka ihmiselle ovat todellisesti olemassa. Tällöin ihminen luopuu kuvitelmista ja huomaa, missä hän todellistuu.

Myös Buddha kiinnitti huomion samaan asiaan. Ihmisen kärsimys johtuu kuvitelmista ja oikea tieto olemisen perustasta vapauttaa kuvitelmista ja kärsimyksestä. Erityisesti tunteet ja tuntemukset tuottavat tässä ongelman: me emme tunne niiden perustaa emmekä tiedä, kuinka todellisia ne ovat, mutta olemme jostain syystä kiinni niissä ja annamme niiden ohjata elämäämme.

Tämän saman asian ovat esittäneet lukuisat nykyajan filosofit hieman erilaisella sanastolla, mutta aina saman periaatteen mukaan: tietäminen ja onni kuuluvat yhteen silloin, kun tietäminen kohdistuu todelliseen. Näin tieto asemoi ihmisen maailmassa.

Pyrkimys tiedon järjestämiseen

Tiedon hankinta

Ihmisen käsitys maailmasta on aina kokonainen, vaikka tiedossa olisikin puutteita. Koska käsitys maailmasta muodostuu merkityskokonaisuuksina, puutteet eivät näy; luonnollisessa asenteessa ja maailmasuhteessa nämä puutteet eivät ihmistä haittaa.

Tässä mielessä ihminen vain harvoin uskoo tarvitsevänsä lisää tietoa.

Vasta, kun ihminen alkaa pohtia omaa käsitystään (reflektoida) maailmasta, hän huomaa, että tiedossa on aukkoja. Tämä voi johtaa siihen, että syntyy pyrkimys erityisesti *hankkia* tietoa: aukot ja puutteet yritetään korvata uudella tiedolla, jota hankitaan jopa pelkästään tietämisen itsensä vuoksi.

Tällöin tulevat helposti näkyviin ne ongelmat, jotka liittyvät tiedon hankintaan ja tiedon lähteisiin.

Kysymys, onko kokemustieto ensin vaiko käsitteellinen, saa vasta tällöin ymmärrettävän muodon.

Käsitteellinen tieto tekee mahdolliseksi ajatella tiedossamme olevia puutteita, analysoida niitä ja pohtia, kuinka ne voidaan korjata. Tällä tavoin on mahdollista tarkastella, minkälaisina kokonaisuuksina tieto syntyy: on ilmeistä, että me tunnistamme tiedettäviksi sellaiset asiat, joista jo tiedämme jotain, ja täysin vieraita asioita emme edes tiedä olevan olemassa. Käsitteellinen tieto toimii tässä mielessä ohjaajana: se osoittaa tuttujen asioiden alueella uusia asioita ja kiinnittää huomiomme niihin. Tällä tavoin kaikki harrastuksemme johtavat meidät kehittymään niitä koskevissa tiedoissa. Samoin pystymme arvioimaan jo jossain määrin tuntemaamme teoreettista opinalaa ja tunnistamaan tietomme puutteita siinä.

Kokemuksella on tiedon hankinnassa kokonaan toisenlainen merkitys. Kokemuksessa on lähes aina mukana piirre, jota voi kutsua "outoudeksi" tai "vieraudeksi": koettu ei koskaan jäännöksettä tule ymmärretyksi, se tulee ymmärretyksi yleensä vain siltä osalta, joka on aiemmasta kokemuksesta tai

teoreettisesta tiedosta tuttua. Tällä vieraudella tai outoudella on kuitenkin tärkeä merkitys: kokemus säilyttää tällä tavoin aina tietyn aitouden leiman, minkä vuoksi koettua ei koskaan voi korvata käsitteellisellä. Toisaalta kokemus voi tämän outouden kautta herättää meidät luonnollisesta asenteestamme, pakottaa pohtimaan käsityksiämme ja tietojamme ja niiden kohdallisuutta. Samalla tavalla kokemus voi johtaa tarkastelemaan uudella tavalla kriittisesti käsitteellistä, joka - etäännyessään kokemuksesta - voi kritiikkiä ansaitakin.

Tiedon hankinnassa käsitteellinen tieto ja kokemus kulkevat käsi kädessä. Molemmilla on keskeinen sija uuden tiedon saamisessa, ja usein käsitteellinen ja kokemuksellinen nivoutuvat toisiinsa niin, ettei niiden merkityksiä voi erottaa. Käsitteellinen ohjaa täydentämään tietyn alueen tietoja ja kokemus paljastaa vierauden kautta asioita, joita pidämme itsestään selvinä, ja pakottaa niiden uudelleen pohtimiseen tai selvittämään ne uudelleen käsitteellisesti.

Vanha vastakkainasettelu empirian (siis kokemuksen) ja idean (siis käsitteellisen) välillä ei ole tiedon hankinnassa kovinkaan havainnollinen.

Tämä vanha asetelma on korostanut joko empiirisiä tiedon aloja tai ideoita koskevia tiedon aloja.

Kuten huomasimme edellä, Platon (ja myös Kant omalla tavallaan) toi esille, että kaikki todellisuutta koskeva tieto syntyy näiden kahden yhdistymisessä.

Meillä saattaa olla paljonkin vaikeuksia tässä yhdistämisessä: käsitteellisen kohdistaminen kokemukseen ei aina onnistu, oikein kohdistunut eli kohdallinen (adekvaatti) on aina harvinaista; samoin kokemuksen tunnistaminen siten, että liitämme sen oikein jonkin käsitteen merkitykseen, on harvinaista ja vaikeaa.

Tiedon hankinta on tietoista jatkoa tietämisen pakolle. Kun tiedon hankintaan ryhdytään, törmätään pian moniin ongelmiin, joihin ei ole yksiselitteisiä ratkaisuja. Tällaisia ongelmia ovat tiedonhankinnan menetelmien luotettavuus, tiedon totuus ja tietämisen varmuus.

Lisäksi varsin pian tulevat näkyville myös kysymykset tiedonhankkimistapojen moraalista tai etiikasta ja siitä, onko mahdollista vertailla eri lähtökohdista syntyviä uusia tietoja keskenään.

Mikäli tiedonhankinta on ammattimaista, on kyse tutkimisesta.

Tutkimista on monentasoista: on yksinkertaista tunnettujen seikkojen kartoittamista, luokittelemista, kuvailua ja sitten vaativampaa ja monitasoisempaa empiiristä tai käsitteellistä tutkimusta, josta erityisen alueen muodostaa tieteellinen tutkimus. Kaikissa näissä tiedonhankinnan tavoissa on noudatettava periaatteita ja vaatimuksia, joiden avulla pyritään ratkaisemaan kaksi tärkeää asiaa: välttämään sattumien liian suuri merkitys tietämisessä ja varmistamaan, että tieto todella koskee sitä asiaa, mitä sen uskomme koskevan. Nämä luotettavuuden ja pätevyyden vaatimukset liittyvät kaikkeen tiedonhankintaan.

Pyrkimys tiedon johdonmukaisuuteen

Tiedon hankinnassa pyritään johdonmukaisuuteen. Tietäminen ihmisen luonnollisena toimintana on aina enemmän tai vähemmän satunnaista ja syntyy elämäntilanteiden ja kulloistenkin kiinnostuksen kohteiden perusteella.

Johdonmukainen tietäminen pyrkii sekä paikkaamaan tiedon aukot että valloittamaan kokonaan uusia alueita tietämiselle.

[Johdonmukaisuus edellyttää menetelmiä.](#)

Menetelmät ovat hallittuja teitä tietoon: kun käytämme menetelmiä, tiedämme, mitä tietä kuljemme tiedon hankinnassa, ja näin voimme etukäteen aavistaa, minne päin olemme menossa, ja jälkikäteen tarkistaa, olemmeko pysyneet tiellä. Menetelmät estävät satunnaisuuksien vaikutukset ja samalla ne tuovat kohta kohdalta kaikki tarvittavat asiat tutkittaviksi.

Tietenkin on niin, että kaikki menetelmät ovat syntyneet kokemuksen kautta, joten menetelmäkään eivät sellaisinaan ole ehdottoman varmoja ja tarkkoja.

Jokaisen, joka pyrkii johdonmukaiseen tiedon hankintaan, on aina tutkiessaan myös kehiteltävä käyttämäänsä menetelmää ja osattava suhtautua menetelmään kriittisesti.

Mitkä asiat ovat tärkeitä menetelmien kannalta

Elämismaailma ja luonto voidaan ymmärtää joko subjektiivisesti tai objektiivisesti.

Subjektiivinen tapa lähtee ihmisen sisäisestä maailman kokemisesta ja tarkoittaa ihmisen totalisoimaa käsitystä maailmasta. Tällöin käsitykset asioista ovat henkilökohtaisia ja ovat ymmärrettävissäkin vain, mikäli ymmärtää ne lähtökohdat, jotka tällä ihmisellä on.

Tiedon hankinnan kannalta subjektiivinen asenne on este: ihminen on kiinnostunut vain itselleen tutusta ja aina samanlaisesta, joten subjektiivinen asenne estää uuden etsimisen ja uuden tiedon tunnistamisen. Mutta toisaalta on tärkeää *itse* tunnistaa ne subjektiiviset seikat omassa tiedon hankinnassa, jotka antavat syyn tiedon etsimiselle; kun nämä motiivit on oivallettu, puhtaasti subjektiiviset piirteet on mahdollista saada hallintaan.

Tiedonhankinnassa käytettävät menetelmät pyrkivät yleensä saamaan subjektiivisuuden vaikutuksen mahdollisimman vähiin.

Objektiivinen tapa lähtee ajatuksesta, että se, mistä tietoa halutaan, on etsijästä täysin riippumaton. Tällöin tiedon kohde ymmärretään ulkopuolisena, se on olemassa objektina, ja tällaisena voin tutkia sitä eri puolilta ilman, että oma asenteeni etukäteen määräisi, että voin tutkia sitä vain yhdestä suunnasta, vain omalla tavallani.

Tiedon hankinnan kannalta objektiivinen asenne on toivottava, koska tällä tavoin tiedon sisältö näyttää syntyvän vain objektista, ei henkilökohtaisista käsityksistä. Ongelmana on, että lähes kaikki tutkittavat asiat kuitenkin ovat tavalla tai toisella ihmisestä riippuvaisia. Niinpä asioiden ajattelemisen objektiivisina edellyttää, että ne erotetaan ensin tästä riippuvaisuudesta; tässä erottamisessa saattaa tutkittava asia muuttua aivan erilaiseksi verrattuna siihen, mitä alun perin aioimme tutkia.

Menetelmien tarkoituksena on tehdä tutkittavista asioista objekteja siten, että ne säilyvät mahdollisimman alkuperäisinä.

Toinen tärkeä asia on, että tiedon hankkija ymmärtää eron, joka on ilmiön ja olioiden välillä.

Ihmisen elämismailma muodostuu ilmiöistä: asiat ovat siten kuin ne ilmenevät. Ilmiöt ovat meille tärkeitä, koska me elämme niiden kanssa. Mutta toisaalta monesta yhteydestä tiedämme, että asiat eivät aina todellisesti ole siten kuin ne ilmenevät.

Esimerkiksi kepin työntäminen veden alle saa aikaan, että keppi näyttää taittuvan vedenpinnan kohdalla; kepin nostaminen ylös osoittaa, ettei se taittunut. Kyseessä oli valon taittumisen synnyttämä ilmiö, joka ei vastannut täysin kepin todellista tilaa. Aistimme saattavat antaa tällaisia tuloksia silloinkin, kun tiedämme, että asiat ovat toisin. On myös lukuisia erittäin suuria ja erittäin pieniä asioita, joista tiedämme vain erilaisten ilmiöiden kautta jotain mutta emme tarpeeksi voidaksemme sanoa, että asiat ovat niin tai näin.

Kaikissa tällaisissa kohdissa oletetaan, että ilmiöiden takana on löydettävissä se, kuinka asiat todella ovat, nimittäin olioiden todellisuus ja olioiden asiointilat.

Tämä oletus on uskomus, jolle ei ole mitään yksiselitteistä perustetta tai todistetta. Ainoastaan kokemuksen varmuus voi puolustaa oletusta olioista: toistuvat kokemukset selventävät käsitystämme ilmiöstä ja ilmiö täydentyy uusissa kokemuksissa, ja lopulta päädyimme ajattelemaan ilmiötä oliona. Samoin huomaamme, että muutkin kokevat samankaltaista joskaan eivät ehkä aivan samaa, joten oletamme, että ilmiön takana on jokin kaikille yhteinen. Tämän vuoksi voidaan puhua erikseen ilmiömaailmasta ja oliotodellisuudesta.

Menetelmät tähtäävät oliotodellisuuden saavuttamiseen ilmiöiden läpi.

Tästä myös johtuu, että menetelmiin lähes aina kuuluu tiedon kohteen uudelleen määrittelyä: kohde pyritään käsitteellistämään, tarkentamaan niin, että satunnaiset seikat jäävät mahdollisimman vähälle. Tämä on tietenkin ongelmallista, sillä aina ei voi tietää tiedon hankinnan alussa, mikä on satunnaista ja mikä on olennaista.

Johdonmukaisessa tiedon hankinnassa joudutaan noudattamaan kahta päämenetelmää, induktiivista tai deduktiivista.

Induktiivisessa menetelmässä tutkitaan kokemuksen paljastamia ilmiöitä ja pyritään löytämään niissä yhteneväisiä ja samana pysyviä piirteitä (invariansseja). Näissä piirteissä voidaan edelleen löytää samuuksia ja päätellä tästä, että tietyt ilmiöt noudattavat samaa lainomaisuutta.

Kun samassa ilmiökokonaisuudessa on löydettävissä useita lainomaisuuksia, jotka näyttävät jotenkin liittyvän yhteen, voidaan tästä parhaassa tapauksessa kehittää koko tätä ilmiöaluetta koskeva selitys eli teoria.

Tämä on luontaisesti tarjoutuva tapa etsiä tietoa: me yleensä käytämme jonkinlaista induktiivista menetelmää aina yleistäessämme kokemuksiamme. Johdonmukaisena tiedon hankinnan menetelmänä induktio on käytännöllinen mutta sisältää lukuisia ongelmia. Tärkein näistä ongelmista on induktion lähtökohtana oleva uskomus, että yleistäminen yleensä on mahdollista; tälle uskomukselle, jolle koko induktio perustuu, ei ole mitään varmuutta. Induktion avulla on kuitenkin menestyksellisesti

saavutettu lukuisia tärkeitä selityksiä niin luonnon kuin ihmisenkin tutkimuksessa.

Deduktiivisessa menetelmässä lähdetään yleisestä teoriasta tai selityksestä ja johdetaan siitä yksittäistapaukset. Deduktio on omimmillaan puhtaasti muodollisissa tieteissä, matematiikassa ja logiikassa, mutta sitä voidaan soveltaa myös muualla: esimerkiksi jos meillä on yleinen selitys taivaankappaleiden liikkeistä, me voimme deduktiivisesti löytää sellaisia pienempiä kappaleita, kuita ja planeettoja, joista meillä ei ole ollut mitään havaintoa. Kokemuksen kohdalla esimerkkeinä deduktiivisen kaltaisesta johtamisesta ovat kaikki ne tapaukset, joissa pyrimme ymmärtämään omia kokemuksiamme selittämällä ne jonkin yleisemmän selityksen avulla; tämä on varsin tavallista esimerkiksi psykologisten, poliittisten ja uskonnollisten kokemusten yhteydessä.

Tämänkaltaiset kysymykset ovat vaikuttamassa, kun pyrimme tiedon johdonmukaisuuteen. Tiedon hankinnan menetelmät ovat tällöin avainasemassa; näin on siitäkkin huolimatta, että menetelmissä on omat ongelmansa eikä mikään tiedon hankinnan menetelmä ole varma.

Tieteellinen tiedonhankinta

Erityinen alue tiedon johdonmukaisuuteen pyrkimistä on tieteellinen tiedon hankinta.

Tämä toteutuu tieteellisessä tutkimuksessa ja tutkijoiden yhteistyössä (ns. tiedeyhteisössä).

Elämismaailmassa on mahdollista rajata alueita, jotka näyttävät melko itsenäisiltä: jotkin asiat muodostavat luontevasti kokonaisuuksia ja niitä voidaan käsitellä sopivasti rajaten ja tällaiset alueet muodostavat aina hyvän lähtökohdan myös johdonmukaiselle tiedon hankinnalle juuri tämän alueen rajoissa. Tieteenalat ovat syntyneet näin ja uusia syntyy yhä: elollista luontoa yleisesti käsittelee biologia, ihmisen yksilöhistoriallista kehitystä psykologia, ilmaston kokonaisuutta meteorologia jne. Kaikki nämä käsittelevät tietenkin yhtä ja samaa maailmaa, mutta kullekin tieteenalalle on rajattu tai rajattavissa melko selkeä alue, jolla johdonmukainen tiedon hankinta voi tapahtua.

Tieteellisessä tiedon hankinnassa pyritään selkeään kurinalaisuuteen ja menetelmälliseen etenemiseen. Mutta myös tällöin oivalluskyky, sattuma ja vapaa

luovuus ovat kaikkein tärkeimpiä tekijöitä, sillä kaikessa tiedon hankinnassa uusi voi päästä esille vain uudenlaisen ymmärtämisen tavan, uudenlaisen näkemyksen kautta, ei koskaan mekaanisen etsimisen kautta.

Tieteellisen tiedon hankinnan kohdalla esitetään usein muitakin erityisvaatimuksia kuin menetelmällisyys. Erityisen tärkeänä on koettu tiedon julkisuus, jolla tarkoitetaan, että tietona voidaan pitää vain julkistettua ja siten keskustelulle (kritiikille) alistettua tietoa. Tämän vuoksi tieteessä ei pitäisi olla mitään salatietoa. Julkisuus tarkoittaa myös, että tieteellisessä tiedon hankinnassa on asetettava esille kaikki ne tutkimisen lähtökohdat ja toteuttamisen tavat, joilla tutkimuksen tulokseen on päästy.

Pyrkimys tiedon kokonaisuuteen

Kaikkia yllä luonnehdittuja asioita tarvitaan, jotta tieto muodostaisi kokonaisuuden. Vaikka yhden ihmisen maailma on aina kokonainen ja siis siinä mielessä muodostaa jo omalla tavallaan tiedon kokonaisuuden, on silti yleisenä pyrkimyksenä saada myös yhteinen tieto kokonaisuudeksi. Tätä kutsutaan

usein "maailman artikulaatioksi"; tällä ilmauksella tarkoitetaan, että on saatava "ääneen lausutuksi" se käsitys tiedosta ja tiedon sisällöstä, jonka varaan käsitykset maailmasta perustuvat.

Tätä päämäärää varten tieteellisessä tiedon hankinnassa tulevat esille myös kysymykset tiedon kasvusta, tiedon muuttumisesta, tiedon ja epätiedon suhteesta ja tietämisen moraalista.

Tiedon kasvu on olennainen asia tiedon kokonaisuudessa: kun ajattelemme tietoa kirjastona, ajattelemme sen kasvavan kasautuen, kun sen sijaan tieto maailmasuhteena on koko ajan uusiutuva ja itseään korjaava. Nykyaikaisen käsityksen mukaan myös yhteinen tieto on korjautuvaa ja uusiutuvaa siten, että uusi tieto saattaa joissain tapauksissa kokonaan muuttaa maailmasuhdetta niin, että vanha tieto menettää samassa yhteydessä täysin merkityksensä.

Kun esimerkiksi käsitys maailmankaikkeudesta muuttui maakeskisestä aurinkokeskiseen, uusiutui koko maailmankaikkeutta koskeva tieto ja vanha tieto menetti merkityksensä. Samalla tavalla evoluutioajatus muutti käsitystä ihmisen asemasta

luonnossa ja tieteellisenä tietona luomiskertomus menetti merkityksensä.

Pienemmässä mittakaavassa tällaisia muutoksia tapahtuu tiedossa jatkuvasti.

Esimerkiksi ekologinen ajattelutapa on monella tavoin muuttanut maailmasuhdetta ja tehnyt mahdottomaksi entisen tavan ajatella.

Suhtautuminen mielisairauksiin on kokenut monia muutoksia viimeisen 200 vuoden aikana: ensin kyse oli kirouksesta, sitten pahuudesta, lopulta sairaudesta ja myöhemmin erilaisuudesta; uusi tieto on aina kumonnut vanhan tiedon kokonaan ja myös muuttanut käytännön suhtautumista.

Tieteen historia onkin nykyisin laajeneva ja suosittu tutkimuksen alue, jossa etsitään *paradigmoja* eli sellaisia yleisiä selittämistapoja, jotka ovat vallinneet tai vallitsevat eri tieteissä eri aikoina. Paradigma on kunkin ajan "oikea" tapa hankkia tietoa ja ymmärtää maailmaa. Paradigman muuttuessa vanhan paradigman mukainen tieto menettää merkityksensä.

Tiedon muuttuminen tarkoittaa usein myös laajempaa näkemyksen muuttumista.

Tämä voi olla vaikeakin asia: yhteisen tiedon kohdalla ihmisillä on tapana kiinnittyä nyt vallitsevaan näkemykseen ja näkemyksen muuttuminen koetaan usein uhkana. Kyse on sekä yleisestä vastenmielisyydestä muutoksia kohtaan että vallasta: tieto on aina valtaa ja vallitseva käsitys tiedon kokonaisuudesta on kiinni tiettyjen ihmisten ja organisaatioiden vallassa.

Muutokset tiedossa tarkoittavat aina vanhempien vallan murenemistä, eivätkä nämä sellaista hyväksy.

"Maailman artikulaation" muuttuminen ja uudistuminen tässä laajuudessa on nopeutunut, kun tieteellinen tiedon hankinta on kasvanut ennennäkemättömiin mittoihin: mitä useampi ihminen kuuluu tiedeyhteisöön, sitä enemmän näyttää myös uusia ajatustapoja ilmenevän. Tämän vuoksi ei tieteellisessä käytännössä enää niinkään puhuta tieteellisistä totuuksista vaan pikemminkin erilaisista ilmiöiden selitys- ja lähestymistavoista.

Tässä samassa yhteydessä on tullut esille uudenlainen relatiivisuuden vaatimus: on esitetty, että raja tiedon ja ei-tiedon välillä olisi poistettava. Syynä on esitetty, että vapaa liikkuminen erilaisten uskomusten, kuvitelmien, fantasian ja tiedonsisältöjen välillä toisi rikkaamman ja todemman käsityksen todellisuudesta.

Tietoa ja ei-tietoa on pidetty tällöin vain erilaisina artikuloimistapoina ("**diskursseina**"), joita voi arvioida vain sisältäpäin; mitään yleistä tapaa arvioida erilaisia diskursseja ei siis olisi.

Tätä ajatusta sekä puolustetaan että vastustetaan tiedeyhteisössä.

Toisaalta tällainen rajan poistaminen voisi tuoda lisää vapautta melko tiukkaan tieteelliseen maailmaan, toisaalta se saattaisi johtaa käytännössä vain muodikkaiden ja erikoisten tutkimustapojen ja -alojen suosimiseen; tällaisesta on jo paljon esimerkkejä yhteiskuntatieteissä ja rajatieteissä.

Tieteellisen tutkimuksen eräs tärkeä tehtävä on ollut aina ja on nyt yhä enenevästi osoittaa, että tietty raja tiedon ja epätiedon välillä on aina olemassa. Tämä ei

tarkoita suvaitsemattomuutta eikä epätiedoksi katsottujen alojen tai tutkimustapojen tuomitsemista vaan pikemminkin niiden oikean luonteen osoittamista.

Tällä on erityisen suuri merkitys silloin, kun pohditaan tietämisen moraalialia. Kun johdonmukainen tiedon hankinta tähtää tiedon kokonaisuuteen ja selkeään "maailman artikulaatioon", se samalla tähtää tiedon luotettavuuteen ja siten tietämisen moraaliin.

Sen, että tiedämme, kuinka asiat todella ovat, pitää vaikuttaa siihen, kuinka me toimimme. Jos tiedämme, kuinka asiat ovat, me toimimme sen mukaan.

Jos tässä kohdassa pyritään hämärtämään tietämisen ja tietämättömyyden rajaa, samalla hämärretään tätä moraalialia. Tässä mielessä tiedon ja epätiedon rajalla on suuri merkitys. Tiedon kokonaisuus tulee näin tarkoittamaan myös mahdollisuutta oikeaan toimintaan.

Tiedon tämänpuoleinen ja tuonpuoleinen

Raja tiedon ja epätiedon välillä on erityisen ongelmallinen, jos pyritään ratkaisemaan, kuinka pitkälle voidaan edetä, kun käytetään pelkkää

päättelyä, ja näin mennään pidemmälle kuin mitä kokemus sinänsä osoittaisi. Monissa tapauksissa on välttämätöntä pohtia sitä, mille kokemustieto perustuu, sekä sitä, mihin tämä tieto voi johtaa, jos oletetaan, että se on yleisesti pätevää. Tällöin on pakko ylittää tiedossa annettu eli "tiedon tämänpuoleinen" ja ylittää (transsendoida) se, ja tutkia sitä, mikä on kokemukseen nähden "tuonpuoleista" (eli transsendenttia).

Tämä saattaa kuulostaa epämääräiseltä, ja itse asiassa kyse onkin alueesta, jossa on vain vähän mitään, mikä olisi varmaa. Kuitenkin on kyse ihmisen tiedon kannalta olennaisesta asiasta: tiedon perustuminen johonkin ja tiedon yleispätevyys ovat kysymyksiä, jotka aina nousevat esille, myös arkipäivässä. Tällöin joudutaan alueelle, jossa vain hyvä arvaus vie eteenpäin (spekulatiiviselle alueelle).

Filosofiassa tärkein spekulatiivinen alue on metafysiikka.

Kun puhutaan tietämisestä ja metafysiikasta, pyritään saamaan *kokonaiskuva* tietämisestä ja tiedon kohteista. Kun kokemuksessa saatu tieto koskee aina vain osia todellisuudesta ja vain yhdestä näkökulmasta kerrallaan, metafysiikassa pyritään

luomaan kokonaiskuva, jossa myös kaikki aiemmat aukko paikat on täytetty päättämällä tai spekuloidulla siitä, mitä jo tiedetään. Kuten aiemmin jo sanottiin, tietäminen tämänpuoleisessa mielessä on "ihmisen näkökulma" ja metafysiikka eräänlainen "jumalan näkökulma", jossa ihminen pyrkii toteuttamaan tietämisen johdonmukaisuuden ja kokonaisvaltaisuuden kerralla.

Aristoteleen teos "Metafysiikka" on mallina kaikille metafysiikoille: Aristoteles esittää, kuinka metafysiset kysymykset syntyvät ja kuinka niitä käsitellään. Tästä teoksesta löytää myös, mitkä kysymykset ovat varsinaisesti metafysisiä eli transsendoivat tietämisen. Metafysiikka on filosofinen tieteenala, joka käsittelee kokemustiedon ulkopuolelle jääviä kysymyksiä, jotka ovat kuitenkin tietämiselle välttämättömiä.

Kysymykset olemisesta, jumalasta, kaikkeudesta, ihmisestä kokonaisuutena, tiedon varmuuden perustasta ja maailman perimmäisestä lainalaisuudesta ovat metafysisiä kysymyksiä, mutta vielä selvemmin metafysisiä ovat ne perusteet, joita käytämme tietämisessä *huomaamattamme*.

Esimerkiksi seuraavissa tapauksissa käytämme aina metafyyysisiä oletuksia:

Kun jaamme mielessämme asiat yksittäisiin ja yleisiin,

kun teemme luokituksia,

kun pidämme jotain seikkaa pysyvänä ja toista muuttavana,

kun ajattelemme, että kaiken muuttumisen pohjalla täytyy olla jokin, joka säilyy samana,

kun oletamme, että luonnossa vallitsee jokin lainalaisuus,

kun erotamme materian ja muodon, sisällön ja muodon toisistaan,

kun uskomme, että on olemassa syysuhteita tai muita perimmäisiä periaatteita.

Tällaiset perusteet ja muut oletukset, jotka ovat kokemuksen ymmärtämisen *ehtoina*, ovat metafyyysisiä. Ne yhdessä tiedettävän kanssa muodostavat tiedon kokonaisuuden. Jokainen kokonainen tiedon järjestelmä on jaettavissa kahteen osaan: tiedettävään ja sen ehtoihin.

Näin ollen kaikki kokonaiset tiedon järjestelmät sisältävät oletuksia, jotka ovat metafyyysisiä.

Esimerkiksi luonnontieteiden metafyyysisessä perustassa oletetaan, että luonto on lainalainen ja että luonnossa on jotain samana pysyvää, jonka muutoksia tiede tutkii. Kaikki tutkimus olettaa, että maailma koostuu joistakin samana pysyvistä (invarianteista) piirteistä, koska muuten ei olisi tietoa siitä, mihin tutkimus kohdistuu.

Normaalissa elämässämme on myös monia metafyyysisiä oletuksia, esimerkiksi käsityksemme ajasta (lineaarisesta aikapisteiden seuraannosta), tilasta (kolmi- tai useampiulotteisesta koordinaatistosta), menneisyydestä ja tulevaisuudesta sekä maailmasta (kokonaisena), jumalasta ja minästä, joista ei ole mitään suoraa kokemusta.

Immanuel Kant oletti, että tällaiset tiedon ehdot ovat *transsendentaalisia*, mikä tarkoittaa, että ne ovat tietoisuuden muotoja. Ne ovat silloin tiedolle transsendenteja mutta eivät mitenkään "tuonpuoleisia", koska kuuluvat suoraan ihmisen tietokykyyn. Useammatkin filosofit ovat otaksuneet, että maailman, jumalan ja minän käsitteet ovat ihmisessä myötäsyntyisinä ideoina, joilla on tiedon kokonaisuutta muodostava vaikutus.

Kaikissa eri selitystavoissa on yhteisenä, että kokonaisuutta muodostavat tekijät (käsitteet, kategoriat, transsendenttialiat jne.) ovat aina tiedon ehtoja; näitä ei voi koskaan saada kokemuksesta, vaan kokemus (kokonaisena tietona) on mahdollinen vasta tällaisten tekijöiden perustalta.

Tiedon järjestelmien muodolliset perusteet

Edellisten lisäksi tiedon järjestelmissä käytetään apuna muodollisia välineitä, erityisesti matematiikkaa ja logiikkaa.

Nämä eivät itsessään sisällä mitään, sillä luvut ja loogiset tekijät ovat puhtaita muotoja: esimerkiksi luku 1 voi olla kuvaamassa mitä tahansa *yhtä* oliota, tekijää tai tapahtumaa. Samalla tavalla loogiset lainalaisuudet voivat kuvata mitä tahansa tapahtumaa tai suhdetta ilman, että tämä kuvaus sinänsä toisi sisällöllisesti jotain itse kuvattavaan. Tällä on suuri merkitys, sillä muodolliset apuvälineet ovat hyvin kehittyneitä: matematiikka ja logiikka ovat molemmat olleet kehittyneimpiä tieteenaloja aina Antiikista alkaen.

Tämän vuoksi niitä on pidetty järjestäytyneen tiedon malleina, joita myös kokemusta koskevan tiedon pitäisi pyrkiä seuraamaan.

Uuden Ajan luonnontieteen isä, Isaac Newton, uskoi, että luonto on kirjoitettu matematiikan aakkosin. Tämä tarkoitti, että maailma rakentui yksiköistä, joita saattoi merkitä luvuilla, ja näiden välisiä suhteita (riippuvuuksia, syysuhteita ja vastaavia) saattoi ilmaista matemaattisten kaavojen avulla. Tästä oletuksesta oli seurauksena, että luonnontiede kehittyi matemaattiseksi tieteeksi ja luonnontieteen muodostavat vain alueet, joilla matematisoiminen on ollut mahdollista; muu on jäänyt luonnonfilosofiaksi.

Matemaattinen tieteen ihanne tähtää tiedon täsmällisyyteen: kaikki järjestäytynyt tieto on voitava esittää yksiselitteisesti ja yhdellä tavalla. Yksiselitteisyys on tarkoittanut käsitteiden selkeyttä ja "yhdellä tavalla" on tarkoittanut samaa kuin "matemaattisessa muodossa", jolloin tieteessä esille tulevat väittämät pyritään esittämään kaavoina, joille on annettavissa yksi täsmällinen tulkinta.

Tiedon järjestelmät on tällä tavalla mahdollista esittää täsmällisinä, ja sen vuoksi myös järjestelmien sisällöt ovat selkeitä. Kaikissa niissä tieteissä, joissa

voidaan toteuttaa tällainen täsmällisen tieteen malli, voidaan myös paremmin hahmottaa etukäteen, kuinka laaja tämän tieteen alue on ja siten suunnitella ja ennakoida uuden tiedon hankinnan strategioita.

Muodolliset perusteet eivät kuitenkaan päde kaikkiin tiedon järjestelmiin. Useat tieteet ja muut tiedon järjestelmät ovat sellaisia, ettei muodollisten apuvälineiden käyttö ole mahdollista, ei ainakaan niin, että se auttaisi hahmottamaan tietämistä tai sen aluetta. Tällöin on tyydyttävä vähemmän kehittyneisiin järjestelmiin, jotka kuitenkin intuitiivisesti saattavat olla vähintään yhtä selkeitä kuin muodollisten perusteiden mukaan rakennetuissakin järjestelmissä. Muodollisilla perusteilla ja periaatteilla ei ole itseisarvoa tiedon järjestelmissä: olennaista on aina tiedon havainnollisuus ja sen selkeä suhde elämismailmaan.

Tietämisen kriteerit

Tietämisen varmuus edellyttää kriteerejä eli perusteita tietämiselle. Tätä varten on kehittynyt erityinen filosofian osa-alue, tieto-oppi, jossa on

pohdittu syitä tiedolle, tiedon luotettavuutta ja tietämiseen liittyviä muita peruskysymyksiä.

Lähtökohtana on yleisesti se, että ihmisellä on luontainen tarve tietää.

Ongelmaksi tulevat vasta kysymykset, jotka koskevat tiedon syntymistä ja varmuutta. Koska tieto näyttää syntyvän ihmisen aistimisen ja ajattelemisen *yhteisenä* lopputuloksena, on ollut vaikea löytää mitään selkeää tapaa ratkaista kriteerit.

Aistiminen näyttää tuottavan kuhunkin aistiin liittyvällä tavalla kovin jäsentymätöntä tietoa ja aistit yhdessä, synteettisenä, tuottavat tietämistä, jonka arvoa näyttää olevan vaikea arvioida. Yleensä tietopissa ei ole tavattu pitää aistitietoa luotettavana.

Ajatteleminen taas näyttää luotettavalta, mutta jos se toteutuu aistisuuden antamasta aineistosta, voi ihmetellä, kuinka sen lopputulokset olisivat sen varmempia. Toisaalta ajatteleminen voi myös ryöstäytyä hallinnasta ja tuottaa tulokseksi mitä tahansa.

Tästä yksinkertaisesta tilanteesta johtuu, että ihmisen tietämiselle ei ole mahdollista antaa mitään

sellaisia kriteerejä, jotka pätsivät yleisesti. Leibniz kyllä sanoi, että varma tieto vakuuttaa pysyvyydellään ja epävarma paljastuu katoavaksi tai muuttuvaksi. Tämäkään ei ole erityinen kriteeri.

Lopulta kaikki kriteerit nojaavat tietämisen ilmeisyyteen: mikäli minulla on kokemuksen varmuutta siitä, mitä pidän tietämiseni sisältönä, voin pitää sitä tietona. Mutta tämä edellyttää tietenkin koko ajan valmiutta muuttaa käsitystään, sillä kokemuksen varmuus voi kadota yhtä nopeasti kuin se syntyykin.

Tietämisessä on siis aina kyse epävarmasta suhteesta, joka on epävalmis: ihmisen tieto ei koskaan ole riittävä rakentamaan lopullista tietämistä.

Tiedon arvioinnin mahdollisuus

Tiedon kohdalla esitetään aina kysymys totuudesta. **Totuus** voidaan ymmärtää usealla eri tavalla, sillä myös relatiivinen totuus kiinnostaa meitä. Esimerkiksi historialliset totuudet ovat aina suhteessa historiaan, eivät millään muulla tavoin

tosia. Loogiset totuudet ovat muodollisia totuuksia, jotka "eivät voi toisin olla".

Tämän lisäksi on mahdollista arvioida tiedon totuutta hyvin käytännöllisellä tavalla, nimittäin suhteessa välittömään kokemukseen tai aiempaan tietoon, sekä myös suhteessa siihen, mitä voisi olla.

Ajatus tiedon vastaavuudesta välittömän kokemuksen kanssa tarkoittaa, että vertaamme mielessämme tiedoksi väitettyä asiaa välittömän kokemuksemme sisältöön. Yksinkertaisuudessaan tämä korrespondenssi tulee esille, kun joku väittää, että ulkona paistaa aurinko ja me arvioimme tämän väitteen työntämällä päämme ulos ikkunasta.

On tietenkin monia asioita, joiden tietämisessä tämä keino ei käy, erityisesti, jos tietona tarjottu ei olekaan välittömän kokemisen saavutettavissa.

Tietoa voi arvioida myös sen mukaan, kuinka yhteensopivaa se on aiemman tiedon kanssa. Kun uusi tieto sopii siihen, mitä me jo tiedämme, voimme pitää asiaa arvioituna. Tällainen tiedon koherenssi edellyttää tietenkin, että kyse ei ole aivan uudesta asiasta, josta meillä ei vielä ole tarpeeksi tietoa arvioidaksemme yhteensopivuutta.

Tietoa voi arvioida myös suhteessa siihen, mikä vaikuttaa mahdolliselta sen mukaan, mitä tiedämme, mitä olemme kokeneet ja mitä pidämme todellisena. Tällöin on kyse pragmaattisesta tiedon käsityksestä, jossa huomio kiinnitetään siihen, mitä jo on ja mitä siitä voidaan päätellä. Erona edellisiin on, että pragmaattinen arviointi ottaa vakavasti käytännöllisen toiminnan mahdollisuudet tietämisen perustana *ja* päämääränä.

*Tiedolle esitetyt vaatimukset:
varmuus, ilmeisyys, koettavuus, pääteltävyys*

Tiedolle on aina syytä esittää tietyt vaatimukset, myös silloin, kun kyse on omasta, usein epämääräisestä tiedosta.

Tiedon varmuus on usein tärkeä asia, sillä vain sen selvittäminen osoittaa, voiko tietoa käyttää toiminnan ja arvioinnin lähtökohtana.

Tiedon ilmeisyys tarkoittaa sen selkeyttä, myös siinä mielessä, että minä pystyn saamaan tietämiseni sanalliseen asuun ja toisten arvioitavaksi. Ilmeisyys on ensisijaisesti kokemuksellinen asia, mutta kun on itse saanut selvyuden tiedosta, tämän saman ilmeisyyden voi esittää myös käsitteellisesti toistenkin koettavaksi. Esimerkiksi mystiset

kokemukset, jotka saattavat tuntua mahdollisimman epäilmeisiltä muiden mielestä, on yleensä mahdollista saattaa myös muiden ymmärrettäviksi. Kokemuksellinen piirre ei siis tässäkään yhteydessä estä intersubjektiivisuutta, mutta edellyttää tietenkin oikeiden käsitteellistämistapojen löytämistä.

Tiedon koettavuus sopii huonosti vanhaan länsimaiseen ajatustapaan, jossa pelkkä ajattelu ratkaisi asiat. Uudemmassa eurooppalaisessa filosofiassa on kuitenkin ajateltu, että kaikki tieto on syntynyt omanlaisessaan tietämiskokemuksessa, joka kokemus voi olla laadultaan älyllinen, tunneperäinen tai jonkin muun lainen. Tämä koettavuus ja sen laatu vaikuttavat tietämisessä antamalla mahdollisuuden esittää kysymys varmuudesta ja ilmeisyydestä. Jos tämä piirre puuttuu ja tieto on täysin "epäkoettavaa", kysymykset varmuudesta ja ilmeisyydestä jäävät syntymättä ja tieto näyttäytyy yhdentekevänä.

Tiedon pääteltävyys liittyy sekin tiedon intersubjektiivisuuteen: koska jokaisella on perimmältään sama maailma kokemuksensa lähteenä ja tämä elämismaailma on se, missä tietäminenkin tapahtuu, tiedon sisältöjen on oltava pääteltävissä

tästä maailmasta. Tämä on pragmaattisuuden vaatimus, koska tällä tavoin me voimme yllättäen ymmärtää tiedon selittävän omaa toimintaamme ja päämääriämme. Me olemme voineet toimia kauan tietyllä tavalla ja vasta myöhemmin ymmärtää sen tietona.

Tietäminen kokonaisuudessaan, maailmasuhteena, on erityisen laaja ongelma-alue. Sen tarkastelu sisältää paljon tyhjää teoretisointia ja myös omituista toiveajattelua. Ihmisen olemassaolon jatkuminen yleensä ja erityisesti ihmisenä on kiinni tämän maailmasuhteen kehittymisestä ja erityisesti sen uudenlaisesta ymmärtämisestä.

Filosofian taito: ajattelevinen

Ajattelu ja ajattelevinen

Filosofiassa on epäilemättä hyötyä siitä, että tietää paljon: paljo tieto auttaa monessa asiassa, ja itse filosofisessa tarkastelussa sen avulla on mahdollista ottaa uusia ja erilaisia näkökulmia asioihin. Tämän vuoksi filosofisessa keskustelussa ja tutkimuksessa tavataan vedota mitä moninaisimpiin toisten esittämiin käsityksiin.

Mutta tämä ei tietenkään ole filosofian merkitys, kuten ei kirjaviisaus ole varsinaista viisautta. Niinpä ei myöskään voi ajatella, että yksittäiselle ihmiselle filosofialla on vain tiedollista annettavaa, ikään kuin varastona, josta voi poimia viisaita juttuja. Useinhan tavataan ajatella, että omaksutaan "ajatuksia" niiltä, jotka edustavat "ajattelua", siis filosofeilta. Mutta kuten aiemmissa luvuissa on esitetty, tällainen valmiiden ajatusten ja valmiin ajattelun odottaminen sopii huonosti ihmisen asemaan maailmassa.

Tästä johtuukin, että oman aikamme filosofiassa on korostettu eroa ajattelun ja ajattelemisen välillä.

Ajattelu on valmiiksi saatettua viisautta, jossa on tuotettu ajatuksia, joita sitten voi kuka tahansa ottaa ajateltaviksi ja vertailla eri ajatuksia kuten mitä tahansa kauppatavaraa.

Sen sijaan **ajatteleminen** ei tuota mitään valmista vaan on koko ajan toimintaa, jossa jokaisen on itse etsittävä se, kuinka hänen ajattelemisensa on maailmaan nähden joko osuvaa tai harhaista. Tästä myös seuraa, että ajatteleminen pyrkii koko ajan keskusteluun, siis on dialogista, ja valmis muuntautumaan ja kehittymään. Tärkeintä kuitenkin on, että ajatteleminen pysyy aina ajattelijansa taitona eikä voi elää irrallaan tämän omasta elämästä.

Niinpä filosofiassa tiedolla on merkitystä ainoastaan taitona.

Taito

Kun tieto ymmärretään taitona, korostuu tiedon **päämääräisyys**: tieto ei ole itsessään arvokasta tai tarpeellista vaan se on tarpeellista ja arvokasta vasta, kun sen sisältämät päämäärät ovat selkeästi läsnä, näkyvillä.

Varhaisemmassa filosofiassa puhuttiin paljon totuudesta, kauneudesta ja hyvyydestä ja nämä tarkoittivat tietämisen päämääriä: totuus todellisuuden paljastumista, kauneus maailman läsnäoloa ihmisen tietämisessä (ajattelemista maailmassa olemisen mielessä) ja hyvyys jokaiseen tietämiseen liittyvää eettistä velvoittavuutta. Taitaminen oli tällöin elämänkykyä, joka perustuu kohdalliseen tietoon ihmisen asemasta luonnossa ja maailmassa.

Myös oman aikamme filosofiassa taidolla on tällainen merkitys. Nyt korostuvat selkeämmin totuuden, kauneuden ja hyvyyden kokemukselliset merkitykset: filosofian taidon kohdalla kysytään, kuinka minä voin asemoitua maailmassa niin, että todellistun itsenäni. Tämä ei ole teoreettinen

kysymys vaan elämisen kysymys. Taitona mikään ajattelemiseen kuuluva ei voi olla teoreettinen sillä tavoin, että sen voisi ymmärtää tai sitä voisi kysyä irrallaan elämiseni tilanteista.

Ajatus elämiseen kuuluvasta ajattelemisesta on selvästi ihmisen itselleen asettama kysymys.

Taidon erityinen tehtävä on pitää erillään todellinen ja epätodellinen jokaisessa elämiseen liittyvässä kysymyksessä. Näin ajattelu nyt-hetkisenä maailmasuhteena säilyttää koko ajan minut omassa kokemisessani, todellisesti sellaisessa, millä on merkitystä minulle.

Tarkoituksena on siis, että filosofiaa apuna käyttäen opin erottamaan toisistaan aidot ja epäaidot kokemukset ja tiedän myös, millä tavoin voin voimistaa aitoja. Pelkät kuvittelukyvyyn luomat mahdollisuudet ja "maailmat" ovat tällöin tunnistettavissa epäaidoiksi ja samalla voin myös huomata, että ne estävät minua tunnistamasta omaa kokemustani.

Paluu Platonin kertomukseen

Platonin esittämässä luolavertauksessa on eräitä kohtia, joihin on syytä palata nyt.

Kun Sokrates sanoo, että luolan maailma on kuin meidän ihmisten maailma tässä, hän antaa selvästi ymmärtää, että me elämme luonnollisessa asenteessamme epätodellisessa maailmassa. Todellinen on jossain muualla.

Mutta kun hän pohtii keinoja, joilla ihmisen saa ymmärtämään, että näin on, hän ei suinkaan viittaa mihinkään tuonpuoleiseen vaan hyvin selkeään asiaan: ihminen on saatava itsensä luo. Kun filosofi meni vapauttamaan vankeja luolasta, vaikuttavin hetki oli, kun kahleet oli pudotettu pois ja vanki näki itsensä ensimmäisen kerran: hän saattoi katsoa itseään, käsiään, jalkojaan, koko kehoaan. Hän näki itsensä ensimmäistä kertaa. Aiemmin hän oli nähnyt vain sen, minkä kaikki muutkin: tavan, jolla hän heijastui luolan takaseinälle. Hänen käsityksensä hänestä itsestään oli kenen tahansa käsitys, ei hänen omansa. Tätä tarkoittaa se, että ei tunnista omaa kokemustaan. **Vasta itsensä luo päästyään voi tunnistaa oman kokemuksensa omakseen.**

Sokrates näkee myös paljon vaivaa kuvatessaan, kuinka raskas ja väkivaltainen on vapauttamisen tie ulos luolasta: vapautettu pyristelee koko ajan vastaan. Meissä jokaisessa on niin voimakkaana luonnollisen asenteen maailma, yhteisesti kuviteltu maailma, että me taistelemme todellista vastaan kaikin keinoin jopa senkin jälkeen, kun olemme palanneet itsemme luo. Se kokemus, josta kaikki puhuvat ja joka on Kenen Tahansa kokemusta, *tuntuu* tässä välivaiheessa todellisemmalta kuin se, mikä on vain minun kokemustani.

Sokrates näki tämän muutoksen vaikeaksi ja ajatteli, että ihmiset eivät koskaan vapaaehtoisesti tule itsensä luo, koska Kenen Tahansa maailma tuntuu niin paljon vakuuttavammalta. Olemme kuitenkin edellä huomanneet, että luonnollisesta asenteesta irtautuminen ja filosofiaan päin kulkeminen eivät ole mitenkään mahdottomia asioita, vaikka ne edellyttävätkin tiettyä uskallusta.

Platonin kertomuksessa filosofian taito on todellisuuden näkemistä uudessa valossa, auringon valossa, kuten Platon sanoo. Tämän edellytyksenä on ensin itsensä luo pääseminen, sitten

vapautuminen luonnollisesta asenteesta ja relativismin (että asiat voivat olla niin tai näin) hylkääminen.

Kun filosofian taito syntyy, se tarkoittaa todellisuuden, siis maailman tai luonnon, ensisijaisuuden käsittämistä: uudessa valossa näkeminen tarkoittaa, että minä pyrin ajattelemaan kaikkea *sellaisena kuin se on*, en sellaisena kuin se on minun mielestäni tai minua varten.

Kuten edellä olemme huomanneet, tämä on helppoa sanoa mutta taitona tämä onkin vaikeampaa.

Maailmalle jättämistä

Edellä on puhuttu usein olioista ja esineistä, asioista sellaisina kuin ne ovat ja sellaisina kuin ne ovat meitä varten, sekä todellisesta ja epätodellisesta. Nyt on korostettu sitä, että näiden erottaminen ja tunnistaminen ovat filosofian taitoa. Palataan vielä esineisiin ja olioihin:

Esineet ovat meille tuttuja tavaroita, joilla on käyttöä ja jotka eivät yleensä häiritse elämäämme muulloin kuin mennessään rikki. Tavallisten käyttötavaroitten mallin mukaan me ajattelemme tavallisesti myös

luonnon asioita esineinä, samoin ihmisiä, joita emme tunne. Tavallisesti tämä jatkuu jopa omaan kehoomme, josta puhumme ikään kuin se olisi vain väline. Nämä kaikki tottumukset ovat peräisin luonnollisesta asenteesta.

Toisaalta me kyllä tiedämme, että näissäkin esineissä on paljon sellaista, mikä ei tyhjenny tässä asenteessa. Ne ovat myös olioita, joilla on meidän ajattelutottumuksistamme riippumaton merkitys: ne ovat maailmaa.

Maailma kokonaisuutena on aina enemmän kuin mitä minä voin tietää. Minä kohtaan sen kokemuksessani olioina, joista voin ymmärtää jotain, toisinaan enemmän, usein vähemmän, joskus eri puolia, joskus intuitiivisesti kokonaisuuksiakin.

Kaksi asiaa ovat kuitenkin olennaisia muistaa: tietäminen ei riitä maailman vastaanottamiseen ja olioissa maailma on aina uudella ja uudella tavalla ymmärrettävissä. Eurooppalaiset ajattelijat ovatkin korostaneet, että maailma on salaisuus, jonka lopulliseen avaamiseen meillä ei ole välineitä, mutta joka salaisuus avautuu meille eri tavoin joka hetki.

Tärkeimpänä filosofisen taidon osoituksena pidetäänkin sitä, että osaa jättää salaisuuden salaisuudeksi: hybris ja relativismi ovat filosofisen asenteen vastakohtia.

Hybris eli ylimielisyys tarkoittaa, että kuvittelee aiheettomasti ihmisen pystyvän ratkaisemaan koko todellisuutta koskevan ongelman; koska ihminen on itse osa tätä ongelmaa, ratkaiseminen on loogisesti mahdotonta.

Relativismi tarkoittaa, että mitään asiaa ei pidetä perustavanlaatuisena, kaikki on jotain vain suhteessa ihmiseen. Tämä korostaa ajattelun ensisijaisuutta maailmaan nähden ja johtaa tiedollisiin ja eettisiin umpikujiin.

Voisimme lopuksi ajatella, että maailmalle jättäminen tarkoittaa yksinkertaisesti, että otamme todesta ajatuksen: **aistin ja koen, siis maailma on olemassa!**

Filosofian taito on olioiden silleen jättämistä, yritystä löytää kokemuksessa maailman koko moninaisuus. Tätä ei voi kokonaan eritellä tiedoksi tai käyttää hyväksi, mutta se voi tulla minun

maailmani merkitykseksi. Ja se riittääkin.
Ajattelemisessa voin tällöin toteuttaa filosofian
taitoa tekemättä väkivaltaa sille, mikä on olemassa
aina ennen minua: toisille ihmisille ja maailmalle.

2

ETIIKAN KYSYMYKSET

IDEAT, IDEAALIT JA ELÄMÄ

Etiikassa etsitään hyvän elämän perusteita. Tähän etsimiseen liittyy monia ongelmia ja hyvin erityyppisiä kysymyksiä. Koska on kyse filosofiasta, meitä kiinnostavat hyvässä elämässä sekä käsitteelliset että kokemukselliset asiat.

Ihmisen elämä ei ole pelkästään aineellista, tiedollista ja teknistä oleilemistä. Elämään kuuluu olennaisesti, että arvioidaan omia ajatuksia, niiden arvoa ja merkitystä. Sama koskee myös niitä periaatteita, joiden mukaisesti meistä kukin tekee ratkaisunsa silloin, kun on mahdollista tehdä useammalla kuin yhdellä tavalla.

Yleensä aina on mahdollista toimia useammalla kuin yhdellä tavalla.

Kun ratkaisemme toimintatavan, perustamme tämän ratkaisun johonkin: periaatteeseen, kuvitelmaan, toiveeseen, luuloon, uskoon, päättelyyn, tai sitten annamme tapahtua, mikä tarkoittaa, että emme ole selvillä perusteista. Joka tapauksessa jokaisessa ratkaisussa on löydettävissä jokin **p e r u s t a**. Tällaiset perustat kertovat ihmisen elämästä paljon.

Osa näistä perusteista on sellaisia, joita voi tarkastella yleisesti, kaikkia ihmisiä koskevana. Tällöin ei väitetä, että kaikki ihmiset ajattelisivat samalla tavalla, vaan pyritään löytämään jonkinlainen tapa keskustella kaikkia koskevista asioista.

Kun on kyse elämästä, elämisestä, yhdessä olemisesta, yhteisöistä ja yhteiskunnista, pyritään löytämään **y h t e i n e n t a p a k e s k u s t e l l a**. Tällöin toivotaan, että keskustelussa paljastuisi, kuinka yhteisissä kysymyksissä etsitään sitä, mikä on hyvää.

Seuraavassa eräs tapa pohtia hyvän elämän arvioimista ja siinä syntyvän keskustelun eri tasoja.

Etsittäessä hyvää elämää taustalla on ideoita.

Ideoita ei voi tarkastella esimerkkien avulla, koska ideat ovat puhtaita ja muodollisia. Mutta ideat voidaan ottaa tarkasteltavaksi nimeämällä ne: nimeäminen antaa jäljen ideasta, mutta nimet eivät määrittele esimerkkien kautta ideoiden sisältöä. Tällaiset nimet ovat tuttuja sekä uskonnollisista perinteistä että filosofioista. Tällaisia ideoita ovat esimerkiksi *viisaus, täydellisyys, todellisuus, tie, rakkaus, ilo, onnellisuus ja välttämättömyys*.

Nämä nimet ovat tuttuja kaikille, ja voidaan nopeasti päästä yhteisymmärrykseen siitä, että juuri nämä (ja vastaavat, tässä mainitsemattomat) nimeävät etiikan tärkeitä ideoita. Mutta tarkempi keskustelu paljastaa, että jokaisella on oma käsityksensä siitä, mitä sisältöjä näillä nimillä pitäisi olla.

Nämä nimet viittaavat puhtaaseen muotoon: ne tuovat esille jotain, jonka pitäisi olla jokaisen ihmisen kokemisen ydintä. Tämähän selittäisi sen, kuinka näitä samoja ideoita on voitu käyttää eri perinteissä ja eri aikoina. Tehdään siis rohkea oletus, että sanojen taustalla on muutakin kuin sopimus siitä, mitä ne tarkoittavat. Nämä nimet viittaavat muotoon, joka on eri perinteissä s a m a erilaisista nimityksistä, sanojen tulkinnoista ja merkitysyhteyksistä riippumatta.

Yksittäisessä perinteessä ideoille annetut sisällölliset tulkinnat esitetään elämän ideaaleina.

Ideaaleissa paljastuvat yksittäisen perinteen erityispiirteet. Ideaalit esittävät myös sen, kuinka yksittäinen ihminen voi tulkita idean omaa elämäänsä koskevaksi. Ideaalit kuvataan kirjoituksissa ja jokaisen eettisen perinteen kehittäjät havainnollistavat ideat kuvaamalla niitä esittäviä ideaaleja. Ideaalien tasolla eri perinteet erovat jo selvästi toisistaan. Ideat esitetään ideaaleissa sisällöllisinä tulkintoina. Tällainen tulkinta on sidoksissa perinteen muihin piirteisiin.

Esimerkkinä voi ajatella tapaa, jolla onnellisuuden ideaa on havainnollistettu eri ideaaleilla. Antiikin Kreikassa oli jo lukuisia onnellisuuden ideaaleja: se on voinut olla nautinto (kuten Epikuroksella), mietiskelevä mielenrauha (kuten Platonilla), yhteisöllinen tyyneys (kuten Aristoteleella) tai yksilöllinen riippumattomuus (kuten Herakleitoksella). Taolaisuudessa onnellisuus ymmärretään kansalaisen itsenäisyydeksi ja riippumattomuudeksi, buddhalaisuudessa yksilöllisyyden raukeamiseksi. Kristinuskossa onnellisuus on jumalayhteydessä. Kaikki nämä erilaiset tulkinnat - siis ideaalit - lähtevät onnellisuuden ideasta.

Tämän lisäksi yksittäisessä perinteessä esitetään myös näiden ideaalien toteutumisen hyväksyttävät rajat, toteuttamisen "riitit". Tämä on sekä yksittäisen ihmisen että yhteisön jokapäiväisyyttä, sitä, mitä kutsutaan elämiseksi.

Elämisen kuvaamisessa perinteet ovat kovin erilaisia. Toisissa ei juurikaan anneta neuvoja, toisissa on paljon kirjallisuutta tai opettajia, jotka

neuvovat elämisen eri ratkaisuissa. Kaikissa annetaan kieltoja, usein kirjoitettuna sääntöinä tai lakeina. Valtioiden lait ovat myös tällaisia.

On selvää, että ideat, ideaalit ja eläminen ovat kukin oma kysymyksensä. Se, mikä pätee ideoihin, ei päde elämään, ja se, mikä koskee ideaaleja, ei koske elämää. Tämän vuoksi kaikissa etiikkaa koskevissa kysymyksissä on syytä koko ajan pitää mielessä, millä tasolla keskustelu kulkee. Koska filosofinen etiikka käsittelee kaikkia näitä kysymyksiä, se on välttämättä käsitteellisesti ja rakenteellisesti vaikein alue filosofiaa.

Massoittain kysymyksiä

Etiikassa on aivan erityinen rakenteellinen vaikeutensa: etiikka edellyttää yleispätevyyttä, jotta se voisi olla mielekästä, mutta tälle yleispätevyydelle ei ole perustaa. Etiikan historia ei anna tähän ongelmaan mitään apua. On ollut kaksi tietä esittää jonkinlainen perusta: Joko perustasta on saanut käydä jumala, idea tai periaate, tai sitten, toisena mahdollisuutena, ihmisen oma kokemus. Tästä on seurannut ongelma: kuinka perusta pitää

ymmärtää, kun se ensimmäisessä tapauksessa on yleensä käsittämätön ja toisessa tapauksessa subjektiivinen yksilön kokemus.

Tähän ongelmaan ei ole mitään yksinkertaista vastausta. Kaikki yksinkertaistukset jättävät huomiotta jonkin tärkeän seikan. Etiikassa tunnetaan paljon sellaisia teorioita, jotka alunperin luopuvat pohtimasta koko ongelmaa, mutta ne tuottavatkin tulokseksi enemmänkin elämisen tekniikkaa kuin etiikkaa. Yleispätevyys on ankara vaatimus, mutta vain yleispätevyys takaa etiikan pätevyyden muuallakin kuin yhden ihmisen ajattelussa tai yhdessä historiallisessa tilanteessa.

Mutta mitä etiikassa sitten voidaan esittää ja mitä tutkia? Onko olemassa ratkaisuja valmiina ja onko ratkaisemattomia kysymyksiä?

Eräänä historiallisena ratkaisuna ovat olleet **hyveet**. Hyveellä tarkoitetaan ihmisen tietoista, tahtovaa pyrkimystä toteuttaa tiedollista periaatetta, jonka pitäisi olla arvokas tai positiivinen ja jossain määrin yleispätevä. Jos esimerkiksi tiedän, että on hyvä elää sovussa naapurieni kanssa, pyrin elämään näin siitä riippumatta, millaisiin koetuksiin naapurini

minut elämälläään saattavat. Useiden uskontojen etiikka perustuu tällaisille luetelluille hyveille, esimerkiksi juutalaisten kymmenen lainkäskyä on luettelo hyveistä.

Hyveiden kohdalla ongelmina ovat yksittäisen ihmisen tahto, maailmassa koko ajan tapahtuva muutos, yksilön kokemus oikeammasta (hyveen uustulkinnat) ja tavat kokonaan tulkita uudelleen vanhat hyveet. Tällöin syntyy kysymyksiä: Onko ihmisellä eettistä vapautta? Kuinka yleispätevyys syntyy ja kuinka se velvoittaa? Onko tahto ja halu erotettavissa toisistaan silloin, kun yksilön satunnainen etu joutuu kyseenalaiseksi?

Suuren ongelman etiikassa muodostavat myös ne kysymykset, joissa yksilö ja yhteisö joutuvat vastakkain tai ainakin törmäyskurssille: Kumpi on ensisijainen silloin, kun jotakin eettistä periaatetta väitetään yleisemmäksi tai yleispätevämmäksi kuin jotakin muuta?

Tässä tulee esille muutenkin yleinen eettinen kysymys, kumpi on ensin tai ensisijainen, yksilö vai yhteisö?

Myös historiallisesti kehittyneet sopimukset tuottavat ongelmia, sillä ne kuuluvat kulttuurin henkiseen pyrkimykseen (eetokseen, kreikan sana *ethos*), joka määrää, mitä kysymyksiä oivalletaan eettisiksi: Mitä tietty aika sietää, mitä se ei siedä (sianliha, seksi, itsemurhat, abortti, vapaa sana)? **Mitkä asiat voivat edes nousta kysyttäväksi tabujen seasta tai itsestäänselvyyksistä?**

Kun puhutaan etiikasta, ongelmaksi tulee myös tapa, jolla eettistä etsitään, tai tapa, jolla etiikkaa pyritään tuomaan keskusteltavaksi tai tutkittavaksi. Tällöin asettuvat aina vastakkain etiikan sovinnaisuus (lepo) ja radikaalisuus (vimma). Molemmilla on oma merkityksensä, vaikkakin edellinen nojaa enemmän moraaliin (tapaoppiin) ja jälkimmäinen itse eettiseen pyrkimykseen.

Tässä samassa vastakkainasettelussa tulee esille kysymys, onko etiikka rauhaa ja onnellisuutta varten (hyvä elämä) vaiko pitämässä ihmisen elävänä (etiikka herättäjänä).

Eräs tärkeä näkökulma on, miksi historialliset eettiset kysymykset ovat ja pysyvät ratkaisemattomina: voidaan järkevästi mutta vailla vastausta keskustella siitä, olisiko Hitlerin tai Ceaucescun murha eettisesti oikein vaiko ei, onko vähemmistöjen sorto oikein vaiko ei, ja jos on, minkä vähemmistöjen ja miksi, samoin kysymyksestä, miten voi perustella miljoonien nälän synnyttämisen sen kautta, että länsimainen terveydenhoito on levinnyt kaikkialle, tai kuinka luonnon tuho voidaan hyväksyä elintason nousun tai hygienian vuoksi.

Samalla tavalla voidaan kysyä, miksei kukaan ole vastuussa yleisistä, kaikkia ihmisiä koskevista eettisistä ongelmista, sellaisista kuin luonnon tuhoaminen, tulevaisuuden myrkyttäminen, hengellisyuden katoaminen ja sivistyksen tuhoutuminen?

Klassisesti etiikassa on kysytty, onko etiikka sidottu yhteen subjektiin, joka päättää muidenkin kuin omasta puolestaan. Mihin siis rajautuu subjekti? Jos elää yhdessä toisten kanssa, onko yksilöllä olemassa mitään todellista eettistä

itsenäisyyttä ja edes mahdollisuutta tehdä omia ratkaisujaan?

ETIIKAN PERUSKÄSITTEET

Etiikassa on joukko vakiintuneita käsitteitä, joiden avulla näitä vaikeita kysymyksiä on pyritty lähestymään. Käsitteiden käyttö ei ole mitenkään itsestäänselvää: varsin usein tapaa etiikan käsitteitä käytettävän, miten sattuu. Tämä johtuu edellä luetelluista ongelmista sekä siitä, että etiikan kysymykset liittyvät niin moniin käytännön elämän asioihin, joissa taas sanankäyttö on sattumanvaraista.

Kuitenkin etiikan vakavan tutkimisen ja pohtimisen lähtökohtana pitää olla yhteisymmärrys siitä, mitä etiikassa käytetyt käsitteet pitävät sisällään.

Eetos

Etiikka-sana tulee sanasta "e e t o s" ja tämä tarkoittaa arkikielessä tottumusta tai tapaa. Eetoksen käsite on kuitenkin laajempi.

Kun tarkastellaan jonkin vieraan kansan tai kulttuurin omaleimaisuutta, huomataan helposti, että on lukuisia asioita, jotka ovat juuri tässä kulttuurissa *itsestään selvyksiä*. Tällaiset piirteet tulevat pääasiassa esille epäsuorasti: ne paljastuvat siinä, mitä ei sanota ääneen, mitä ei kysytä, mistä ei keskustella. Toisaalta ne tulevat esille myös siinä, missä periaatteellisesti esitetään kulttuurin tai kansan päämääriä: uskonnoissa, laeissa, kirjoittamattomissa säännöissä, taiteessa.

Nämä kaksi aluetta yhdessä pyrkivät luomaan sellaisen kokonaisuuden, jonka sisällä tämän kulttuurin (kansan, perinteen) katsotaan toteutuvan ja tunnistavan itsensä (identifioituvan).

Eetos ei ole kokonaan kuvattavissa. Se sisältää aina aukkoja, jotka tekevät mahdolliseksi muutoksen. Vaikka eetos on eräänlainen totaliteetti, se ei kuitenkaan kokonaan sulje pois erilaisuutta ja muuttumista. Eetos kuvastaa parhaiten kulttuurin luonnetta ja onkin tullut tavaksi luonnehtia eri kulttuureita juuri kuvailemalla niiden eetosta sieltä täältä. Näin esimerkiksi puhuessamme suomalaisesta sisusta, ranskalaisesta älykkyydestä, saksalaisesta perusteellisyydestä ja muista kansojen "luonteenlaaduista" puhummekin niiden eetoksen

eräästä piirteestä, sellaisesta, joka ulkoapäin katsoen näyttää kuvaavimmalta; tällöin on tietenkin kyse kulttuurin päämääriin liittyvästä piirteestä, joka tulee esille monella eri tasolla, yksinkertaisimmin ns. "kansanluonteena".

Eetos ei kuitenkaan ole mikään peritty piirre vaan opittu elämänasenne.

Etiikka ja etos liittyvät toisiinsa, koska eetokseen kuuluvat päämäärät ja periaatteet voidaan ottaa myös tarkastelun kohteiksi ja arvioitaviksi. Mikäli arvioinnin tuloksena on, että vallitseva etos on hyvä ja kestävä kulttuurin kehitystäkin varten, voidaan eetoksesta muotoilla tietoisia päämääriä ja periaatteita, joita dsitten nimitetään tämän kulttuurin etiikaksi.

Esimerkiksi antiikin Kreikassa kutsuttiin joku ulkopuolinen luomaan valtiolle perustuslaki ja tämän perustuslain piti toisaalta perustua kansan tapaan ja toisaalta osoittaa tälle tie kohti parempaa. Täsä oli kyse eetokseen perustuvasta etiikan muotoilemisesta. Samalla tavalla voidaan sanoa, että Suomen perustuslaki sisältää nämä molemmat puolet, samoin Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirja ja ihmisoikeuksien julistus. Ne eivät tuo

esille mitään täysin uutta vaan muotoilevat johdonmukaiseksi ja selkeäksi sen eetoksen, joka jo vallitsee.

Etiikan käsitteenä eetos tarkoittaa sitä yleistä *asennetta*, joka tulee ilmi eettisissä käsityksissä. Eettiset käsitykset saattavat olla hyvinkin yksityiskohtaisesti esitetty, mutta eetoksen kannalta olennaisempaa on, mikä on niissä esille tuleva yleinen asenne: asenne elämää kohtaan, asenne ihmistä kohtaan, asenne yhteisöä kohtaan. Juuri eetokseltaan eri etiikat saattavat erota huomattavasti; toisaalta yksityiskohdissa erilaiset etiikat saattavat eetokseensa nähden olla melko samansuuntaisia.

Tässä on pari esimerkkiä erilaisista eetoksista.

Eurooppalaiseen eettiseen ajatteluun on aina kuulunut selvästi yksilön huomioon ottaminen; yksilön korostaminen on eurooppalaista eetosta ja se tulee erityisesti esille yksilön tahdon korostamisessa. Samaa ei löydy oikeastaan mistään muualta. Arabialaisessa perinteessä (ja islamin kautta muuallakin) eetokseen kuuluu jättäytyminen maailman välttämättömyydelle ja tällöin yksilöllä ja tahdolla ei ole mitään erityisasemaa. Tässä on kaksi

vastakkaista eetosta, jotka vaikuttavat näiden perinteiden etiikkaan.

Villiin ajatteluun (ns. "primitiiviseen" ajatustapaan) kuuluu voimakas luonnon osana olemisen eetos, jolloin ihminen ei voi koskaan olla erillinen, pelkkä ihminen tai yksilö. Teoreettiseen eetokseen kuuluu erillisyyden ajatus, jonka seurauksena ihminen katselee luontoa ja maailmaa ikäänkuin ulkopuolelta. Näillä on selvä vaikutus etiikkaan. Villin ajattelun etiikka korostaa luonnon ykseyttä ja pyrkii voimistamaan sellaista eettisiä periaatteita, jotka liittävät ihmistä luontoon. Teoreettisessa ajattelussa juuri ihmisen erillisyys (luonnosta, maailmasta, toisista) on etiikan tärkein piirre ja sen katsotaan selittävän myös, kuinka etiikka ja eettinen elämä on ylipäänsä mahdollista.

Eetoksia voidaan pitää etiikan esiasteina, sillä eetokset eivät vielä tietoisella tasolla aseta päämääriä ja toiminnan periaatteita. Eetosta voi tulkita monella tavalla ja yleensä samasta eetoksesta esiintyy vastakkaisiakin tulkintoja. On kuitenkin selvää, että kulttuurin tai kansan eettinen ajattelutapa ei voi poiketa paljoa sen eetoksesta: eetos osoittaa asenteen, jonka etiikka määrittelee tarkemmin.

Tämän vuoksi monet yllättävätkin seikat näkyvät eri kulttuurien etiikoissa: maantiede, ilmasto, elinkeinot ja suhteet naapurikansoihin tai -kulttuureihin; nämähän historiallisesti vaikuttavat eetokseen.

Moraali

Moraali tulee myös sanasta "tavat". Tämän sanan käyttö on kuitenkin toinen kuin eetoksella. Moraalilla tarkoitetaan vakiintunutta tapaa, joka ei välttämättä sisällä mitään erityistä asennetta. Moraaliin kuuluu lukuisia sovinnaitapoja ja vahingossa vakiintuneita käyttäytymistapoja, joilla ei välttämättä ole mitään selkeää yhteyttä eetokseen.

Useinkin moraalitavat ovat tottumuksia, jotka eivät edes kestä tarkempaa tarkastelua. Kyseessä on julkisen "hyvä ja paha", johon viitataan, mutta jota harvoin pidetään velvoittavana.

Eetos on selvästi kulttuurin tai kansan asenne, sen sijaan moraali on yhteiskunnan tai valtion tukema tai jopa asettama tapa. Moraalilla on aina virallisempi asema. Tämän vuoksi on olemassa myös **kaksinaismoraali**: julkisesti on vallassa jokin tapa, mutta sitä noudatetaan vain

puheissa ja vaatimuksissa, kun sen sijaan käytännössä toimitaan toisin. Tämä tulee erityisen selvästi esille sellaisissa moraalien vaatimuksissa, joiden avulla pyritään rajoittamaan ihmisten vapautta seksuaalisuudessa, itsensä ilmaisemisessa ja ajattelussa. Näissä julkinen "hyvä ja paha" on selvästi esitettyinä (laeissa, säännöissä, tapoissa), mutta yksittäin ja piilossa ihmiset toimivat oman päänsä (joko ylä- tai alapään) mukaan.

Moraalilla on tärkeä merkitys yhteiskuntien koossapitämisessä. Esimerkiksi samanlaisissa olosuhteissa ja melko samanlaisilla eetoilla elävät kansat saattavat jakautua historiallisista syistä eri valtioiksi. Tällöin juuri moraalit tuo esille ne erot, jotka ovat tarpeellisia valtiollisen identiteetin tunnistamiseksi: tähän tarpeeseen voidaan kehittää yhteiselämää (myös perhettä ja sukua), kauppaa, sukupuolielämää, koulutusta ja kasvatusta varten sääntöjä ja kieltoja, joilla ei välttämättä ole mitään yhteyttä eetokseen, mutta jotka toimivat yhteenkuuluvuutta lisäävästi ja korostavat eroja toisiin valtioihin ja yhteiskuntiin.

Moraali on aina historiallista ja mielivaltaista.

Tämän vuoksi moraali on aina altis kritiikille ja muutospainelle. Ilman moraalialia ei kuitenkaan voi ajatella yhteiskuntaa, sillä julkinen "hyvä ja paha" on välttämättä tuotava jotenkin esille, jotta kulloinkin tarvittavat sovinnastavat voidaan pitää voimassa. Olennaista on tietenkkin oppia tunnistamaan, mikä on moraalialia ja mikä on sen taustalle jäävää eetosta. Erityisesti muutosten tullessa tarpeellisiksi on pakko palata pohtiman eetosta, jotta voisi tunnistaa moraalissa ne piirteet, joita voi muuttaa.

Filosofian historiassa eetoksella ja moraalialilla on ollut eri ajattelijoilla hieman eri paino.

Kreikkalaiset korostivat eetosta ja siitä syntyvää moraalialia, koska katsoivat, että nämä liittyvät aina toisiinsa. Eetoksella oli kuitenkin ensisijainen merkitys: esimerkiksi Kreikan alueella oli lukuisia erillisiä kauoukivaltioita, joiden moraalit erosivat selvästi, mutta niitä yhdisti kreikkalainen eetos.

Nykyajan filosofian kuuluisin eetikko, Friedrich Nietzsche, jakoi etiikan tutkimusalueen selvästi kahtia: toisaalla on julkinen hyvä ja paha,

joka on aina kaksinaismoraalia, ja toisaalla on eetos, jonka etsiminen on etiikan lähtökohta.

Yhteiskuntakokeiluissa, esimerkiksi sosialistisissa valtioissa ja pienissä ideaaliyhteisöissä, on korostettu moraalien ensisijaisuutta: tällöin ajatellaan, että uudenlainen yhteiskunta on tarkoitettu kokonaan uuden eetoksen synnyttämiseen, ja tämän vuoksi luodaan ensin kaikkia velvoittava uusi moraal, jonka tehtävänä on suunnata syntyvää eetosta tavalla, jota ei aikaisemmin ole ihmisyyhteisöissä tunnettu. Nämä kokeilut ovat päättyneet aina onnettomasti, koska moraal ei tällaisena rakennelmana kestä ilman taustalla vaikuttavaa eetosta. Lopputuloksena syntyy vain raju kaksinaismoraali, joka johtaa täydelliseen suhteellistamiseen: mikään ei ole enää hyvää tai pahaa.

Siveellinen

Silloin, kun halutaan erityisesti korostaa, että on kyse juuri yksilön ratkaisuista, puhutaan siveellisyydestä. Tällöin moraal ja siveellisyys asettuvat helposti vastakkain: moraal edustaa tällöin yleistä ja julkista tapaa, joka ei kaikkien miestä ole

oikea, ja siveellisyys yksilön oikeaksi käsittämää välttämätöntä tapaa toimia.

Siveellinen-sanalla on nykyisin vanhahtava sävy. Etiikassa on kuitenkin alueita, joissa tätä ilmausta käytetään ja sanan takana oleva käsite on tarpeellinen. Siveellisenä pidetään sellaista toimintaa tai elämää, jossa yksittäinen ihminen tietoisesti toimii valitsemiensa periaatteiden mukaan. Valitut periaatteet ovat sellaisia, joiden uskotaan johtavan aina oikeaan ja hyvään toimintaan. Tämän vuoksi puhutaan myös siveellisestä tietoisuudesta, jolla tarkoitetaan, että ihmisellä on sekä tietävä että siveellinen tietoisuus; jälkimmäisellä ihminen pystyy arvioimaan edellisen sisältöjä ja toimia.

Itsenäinen

Etiikassa korostetaan, että jokainen ihminen on - ainakin periaatteessa - itsenäinen olento. Itsenäisyyttä (autonomiaa) rajoittavat tietenkin muut ihmiset, luonnon välttämättömyydet ja se, millä tavalla olemme itse luopuneet itsenäisyydestämme. Mutta taustalla on kuitenkin edelleen todellisesti itsenäinen olento.

Sokrates, joka aloittaa länsimaisen etiikan tutkimisen, pitää itsestäänselvänä, että juuri arvioidessaan omaa toimintaansa, sen syitä, perusteita ja päämääriä ihminen on itsenäinen. Vaikka ympäristö tekeekin usein tyhjäksi ihmisen pyrkimykset, ihminen voi kuitenkin täysin itsenäisesti arvioida ja suunnitella toimiaan. Sokrates huomasi myös, että erilaiset kasvuympäristöt, yhteisöt ja valtiot eivät muuta tätä: jokaisessa ihmisessä on joka tapauksessa kyky arvioida itsenäisesti. Etiikka perustuu Sokrateen mukaan juuri tälle kyvylle.

Tämän korostaminen on tärkeää, koska eettinen on oikeastaan kiinni siitä, että ihminen on itsenäinen. On vaikea kuvitella, mitä eettistä voisi olla, jos ihminen olisi täysin riippuvainen kaikesta muusta; silloin ei olisi kyseessä vapaa tai arvioitavissa oleva toiminta, joten ketään tuskin kiinnostaisi, mikä olisi hyvää tai pahaa, oikein tai väärin.

Kuitenkin etiikan historiassa on monesti esitetty vastaväitteitä ihmisen itsenäisyyttä vastaan. On esimerkiksi tuotu esille, että koska ihminen on luontokappale - siis eläin - hän on niin täysin

luonnon lakien alainen, etti ole olemassa mitään kohtaa, missä itsenäisyys voisi tulla esille. On sanottu, että yhtä hyvin kivi voisi pudotessaan sanoa, "hei, minä lennän!", kuin ihminen sanoa olevansa itsenäinen ja kykenevä arvioimaan ja asettamaan päämääriä. Luonnon määräytyneisyydestä (determinismistä) puhuvat ovat katsoneet ihmisen kokonaisuudessaan olevan määrätty ja epävapaa, joten itsenäisyys on vain kuvittelua.

Nämä vastaväitteet haluavat tehdä etiikan tarpeettomaksi. Ne nimittäin sallivat vain jälkikäteen arvioimisen mutta samalla osoittavat, että ihminen ei voi viisastua arvioimisesta, koska ei voi itsenäisesti arvioida elämäänsä eteenpäin, esimerkiksi asettamalla päämääriä tai toiminnan periaatteita. On tietenkin selvää, että tällainenkin arvio on eettistä, vaikkakin kielteisessä mielessä.

Näiden vastaväitteiden tarkoituksena onkin ollut enemmän jarrutella liioittelevaa uskoa ihmisen vapauteen ja itsenäisyyteen. On nimittäin selvää, että mikäli itsenäisyys ymmärretään samana kuin vapaus ja vapaus käsitetään ehdottomana, etiikka on yhtä lailla mahdotonta: se on mahdotonta suhteessa koko muuhun maailmaan, toisiin ihmisiin ja luontoon,

jotka joka tapauksessa ja aina jo ovat läsnä ja asettavat selvästi sen, mitä itsenäisyydellä ja vapaudella voidaan ymmärtää. Vastaväitteet tuovat mukaan etiikan tärkeitä alueita: toiset ihmiset, luonnon ja tuntemattoman tulevaisuuden.

Itselähtöinen

Sokrates korosti myös ihmisen itselähtöisyyttä: eettistä pohdintaa varten yksilö ei tarvitse mitään ulkoista syytä vaan ihmiseen kuuluu olennaisesti sekä kyky että tarve pohtia eettisiä kysymyksiä. Nämä kysymykset nousevat esille arkipäiväisestä elämästä itsestään ja me osaamme myös käsitellä näitä kysymyksiä ilman apua ainakin jossain määrin.

Tämä kyky syntyy siitä, että kasvamme ihmisiksi muiden ihmisten keskellä ja kehittyessämme huomaamme luonnollisesti, kuinka eroamme toisista ihmisistä: vaikka meissä on paljon samaa kuin muissakin, ratkaisevissa kohdissa aina paljastuu, että voimme itse arvioida ja päättää, kuinka ajattelemme ja ymmärrämme meille tärkeät asiat. Siis vaikka muussa mielessä asiat ovatkin ihmisille yhteisiä ja samoja, niiden arvioimisessa ja

ratkaisuissa on aina käytettävissä oma tapa. Tämä oma tapa kertoo itselähtöisyyden mahdollisuudesta.

Filosofit ovat kyllä aina huomauttaneet, että itselähtöisyys on vain mahdollisuus: vaikka ihminen on eettisesti itselähtöinen, hän yleensä toimii ja ajatteleeekin toisten ihmisten tai yleisen tavan mukaan. Itselähtöisyyden oivaltaminen ei ole helppo asia, sillä ihmisyyhteisössä melkein kaikki asiat korostavat sen vastakohtaa: tavat, tottumukset, sosiaalinen paine, julkiset ideaalit, kasvatus ja koulutus. Meidät ehdollistetaan torjumaan ne viestit, jotka syntyvät itsessä; usein tämä on hyväkin, sillä itsessä syntyy vähän kaikenlaisia viestejä, mutta samalla katoaa luottamus omaan arviointikykyyn.

Sokrates, Platon ja Aristoteles ovat etiikan käsityksissään korostaneet, että jokaisen on opeteltava luottamaan siihen, että todelliset ratkaisut syntyvät vain itsestä, eivät ulkoapäin. Tämä ei tarkoita, että muihin ei voisi luottaa tai että esimerkiksi tavat ja julkiset ideaalit eivät olisi koskaan hyvästä; ihminen voi oppia muilta paljon ja oivaltaa sellaista, mitä ei muuten tulisi koskaan oivaltaneeksi. Filosofit tarkoittavat, että muiden antamiin ajatuksiin luottaessaankin ihmisen on

huomattava, että perimmältään ratkaisu (luottaminen) lähtee itsestä; ratkaisua ei siis voi säilyttää muiden niskoille.

Vastuu

Etiikan kohdalla joudutaan aina puhumaan vastuusta. Me kannamme vastuuta ja asetamme jonkun toisen vastuuseen teoistaan tai sanoistaan. Kun yrittää pohtia, mitä vastuu tarkoittaa, huomaa heti, että kysymys on vaikeampi kuin miltä se käytännössä tuntuu.

Millä perusteella voi olla vastuussa, mihin nähden on vastuussa?

On selvää, että jokainen voi vastata teoistaan, mikäli on tiennyt, mitä tekee; useasti joutuu vastuuseen sellaisestakin, mikä on täysin yllätys. Vastuun kantaminen tarkoittaa monesti, että sopeutuu muiden vaatimuksiin ja toteuttaa siis toisten ihmisten elämää. Esimerkiksi vastuu kansaa ja yhteiskuntaa kohtaan voi tuntua kohtuuttomalta, samoin se, että kantaa vastuuta edellisten sukupolvien tekemisistä.

Etiikassa vastuu käsitetään tämän vuoksi rajatummin, muutoin ei käsitteellä olisi mitään merkitystä. Vastuu syntyy vastaamisen välttämättömyydestä: minun toimintani on aina vastaamista johonkin, reaktiota johonkin, jonka olen ymmärtänyt joko oikein tai väärin. Kun olen ymmärtänyt sen oikein, kysymystä vastuusta ei edes huomaa. Sen sijaan, jos olen ymmärtänyt väärin, ristiriita on selvä: reaktioni ei ole vastannut sitä, mihin nähden sen piti syntyä.

Kun me luotamme siihen, että lait ovat hyviä ja niiden noudattaminen on hyvä asia, lakien ymmärtäminen oikein ja siis niiden mukaan toimiminen on meistä vastuullisuutta yhteisistä asioista. Ihminen voi kantaa demokratiassa vastuuta yhteisten asioiden hoidosta, olla kuuliainen vanhemmilleen, koska nämä vastaavat hänestä, olla valmis sovittamaan lakien rikkomukset. Nämä ovat yhteiskunnallisia vastuun osoittamisia. Moraalisesti voi kantaa vastuunsa, vaikka siihen ei laki pakotakaan; tämä on yhteisöllistä vastuun kantamista. Esimerkiksi toisen ihmisen, heikomman, auttaminen on yhteisöllistä vastuun osoittamista.

Mutta eettistä vastuuta yksilö kantaa - siis minä kannan - suuremmin. Se voi sisältää yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen vastuun, mutta se syntyy suuremmin. Yksilön vastuu on suoraa vastaamista siihen, minkä kokee ja ymmärtää. Kyse ei tällöin ole siitä, että olisi olemassa lakeja tai normeja tai tapoja, jotka ohjaavat minua toimimaan oikein tai väärin. Minä koen tai ymmärrän näistä riippumatta v ä l t t ä m ä t t ö m ä k s i olla vastuussa omista teoistani.

Tällainen vastuu syntyy esimerkiksi suhteesta luontoon: minä ymmärrän, että koko olemassaoloni on kiinni siitä, että luonto, jonka osa itse olen, säilyy. Tämän vuoksi minulla on vastuu luonnosta: minä vastaan luonnolle teoistani. Luonto nimittäin vastaa takaisin samalla mitalla. Samoin, suhteessani toisiin ihmisiin ymmärrän kyllä, että se, mitä itse voi olla ja mitä voin tehdä, on tekemisissä muiden ihmisten kanssa; mitä teen, vaikuttaa siihen, mitä muita mahdollisuuksia minulla on, joten vastaan koko ajan omista tekemisistäni siinä, missä muut reagoivat minuun.

Yksittäisen ihmisen vastuu on välitöntä. Jokaisesta sanasta ja teosta seuraa jotain ja niistä vastaa, tavalla tai toisella. Vastuu juuri synnyttää

tarpeen pohtia omia tekojaan ja sanojaan eli ratkaisujaan, niitä, joita itse joutuu itse tekemään. Tässä mielessä vastuu on olennaisesti etiikkaan kuuluva kokemus.

Etiikka

Edellisten perusteella voi jo luoda kuvaa siitä, mitä etiikka tarkoittaa. Sana "etiikka" tulee sanasta "eetos", sisältää moraalien pohtimisen ja vastuun kokemuksen. Mutta näiden lisäksi etiikka tarkoittaa paljon muitakin asioita. Kyse on yksittäisen ihmisen, siis minun, suhteesta luontoon, maailmaan, muihin ihmisiin ja omaan elämään. Tämä kompleksinen kokonaisuus on ihmisen elämä ja sen pohtimista, siis keskeinen osa filosofian taitoa. Tämän vuoksi etiikkaa ei pidä ajatella ihmiselämästä erillisenä "reflektoimisena", koska sellaisena se menettää merkitysyhteytensä ja muuttuu yksittäisten näkökulmien ja ajatustemppujen alueeksi.

Ihminen syntyy eettiseksi, muiden ihmisten keskelle ja kasvaa ja kehittyy tässä samassa yhteydessä. Koko elämän läpi kaksi asiaa määrää tätä elämää: se, mitä muut antavat ja vaativat, ja se,

mitä itse oivaltaa ja vaatii itseltään. Eettinen rakentuu näistä molemmista.

Seuraavassa tarkastellaan, millä tavoin eri aikoina ja eri yhteyksissä tätä monimutkaista elämän tehtävää on käsitelty. Historialliset esimerkit kuvaavat, kuinka samat ongelmat on eri aikoina ymmärretty varsin eri tavoin; se kertoo meille, että mekin voisimme ajatella toisin kuin nyt tottumuksen voimasta ajatteleimme. Ja se on jo melkoinen oivallus.

ETIIKAN HISTORIA

Historiallisia vastauksia
ja
vanhoja ja uusia ongelmia

Vanhoihin kulttuureihin kuului selvästi ääneen lausuttu *päämääräisyys*. Tämä tarkoitti, että kulttuurin myyteissä, uskonnossa ja tavoissa oli ajateltu, että ihmisellä - ja joskus kokonaisella kansalla - oli tehtävä, päämäärä tai tarkoitus. Tämä leimasi koko kulttuuria ja sen toimia ja siis myös suuresti yksittäisen ihmisen elämää. Tällaista kutsutaan filosofiassa ihmisen, kansan tai kulttuurin eetokseksi.

Päämääräisyys antoi suuntaa elämälle, laeille, sopimuksille ja yksittäisille ratkaisuille. Sen merkitys oli suurempi kuin kirjoitettujen lakien. Yhä edelleen kulttuureissa, jotka perustuvat suulliseen tietoon ja kirjoittamattomaan tapaan, tällä päämääräisyydellä on keskeinen merkitys: kansan

eetos ohjaa sekä ihmisten että yhteisön toimia ja ratkaisuja.

Tällaisessa tilanteessa ihmisideaali on määritelty siten, että se velvoittaa kehittymään suuntaan, joka on ymmärretty tässä kulttuurissa hyväksi. Ihmisideaali on selkeästi esitetty ja opetettu ja se toimii yleisenä mittapuuna. Ideaali on myös luotu niin, että se on ollut inhimillisesti toteutettavissa. Liian abstraktit tai vaativat käsitykset ihmisestä ovat pikemminkin masentavia kuin innostavia, joten näissä varhaisemmissa kulttuureissa ideaali on mahdollisuuksien rajoissa ja kuitenkin sellainen, joka edellyttää jokaiselta henkilökohtaisia ponnisteluja ja pohtimista.

Lukuisat filosofiset koulukunnat ja eräät filosofit ovat esittäneet tällaisen tien. Esimerkiksi zen-filosofiassa, stoalaisuudessa, taolaisuudessa, Spinozan filosofiassa ja Heideggerin silleen jättämisen periaatteessa tulee esille tämä ajatus.

Kulttuurin päämääräisyys sisältää aina myös **ristivedon** yksilön elämän ja yhteisön tarpeiden välillä. Tämä johtuu siitä, että yksittäisissä elämäntilanteissa ei voi toteuttaa täsmällisesti mitään yleistä periaatetta. Käytännössä tämä voi johtaa

kaksinaismoraaliin: ihmiseltä edellytetään sellaista, mikä ei ole todellisesti ihmisen elämään kuuluvaa. Tällöin julkinen eetos ei tue yksittäisen ihmisen elämää vaan on pikemminkin este hyvän elämän kehittymiselle.

Esimerkiksi uskonnollisiin eetoksiin kuuluu usein niin korkea vaatimustaso, että erot elämän ja päämäärien välillä tulevat näkyviksi. Mutta toisaalta esimerkiksi buddhalaisuuteen ja varhaiseen kristinuskoon kuuluu ajatus tiestä, joka on ihmiselle mahdollinen ja jota kulkemalla voi yhdistää kulttuurin eetoksen ja oman elämän. Vaikka uskonnon esittämät vaatimukset ovat näissäkin tapauksissa korkealla, niille on esitetty tulkinta, joka on mahdollista toteuttaa tavallisessa elämässä.

Meille tutuimmat uskonnolliset ihmisideaalit ovat juutalais-kristilliset. Juutalaisuus on lakiuskonto, jossa ihminen voi autuuttaa itsensä olemalla hyvä ihminen. Tämä on tarkoittanut tekoja, ajatuksia ja johdonmukaisuutta elämässä.

Tällaiseen kulttuuriin kehittyy kaksinaismoraalia, koska laki on aina altis kiertämiselle*, mutta perusta on yksilö tukeva ja kehittyvä.

Poissulkevuus* on juutalaisuudessa ollut keskeistä: laki on koskenut vain omia ja siis eetoksen velvoitus koskee vain kanssakäymistä omien kanssa; tämä on ymmärrettävää, sillä muuten on *liian* vaikea tietää, mitä tehdä, kun törmää *muiden* ideaaleihin.

Kristinuskolla on paljon samaa sisältöä, mutta kristityltä edellytetään myös *vieraiden* kohtamista ja tämä on muuttanut perusasetelman. Ihmicideaali on ystävällinen, myötäelävä ja kärsivällinen ihminen ja tämä perustellaan sillä, että tarkoitus on seurata esikuvana toimivaa Kristusta, joka näin muuttaa ihmisen sydämen.

Kreikkalaisilla olivat keskeisiä *sosiaaliset* ideaalit, joista kansanomainen mytologia ja mysteerit esittivät tulkintoja. Eettiset ratkaisut kuuluivat aina selvästi maan päälle, olivat *tämänpuoleisia*, sillä vain jumalia koski vaativampi ja jyrkempi etiikka. Ihmisen onni lähti siitä, ettei hän edes kuvitellut pystyvänsä muuhun kuin maasta ponnistavaan elämään.

Suuruudenhulluus, jonka uhriksi moni kreikkalaisissa tragedioissa joutui, koski juuri tätä asetelmaa: ihminen unohti maanpäällisyytensä ja tavoitteli yleispätevyyttä jumalten mitoissa.

Näin syntynyt ylimielisyys (kreikan sana *hybris*) johtaa aina ihmisen tuhoon.

Kreikkalaisten käytännöllisyys tässä suhteessa on samankaltaista kuin muidenkin Välimeren kansojen: ihmisen on asetettava elämänsä päämäärät sellaisiin mittoihin, joista hän voi selvitä. Kreikkalaiset eroavat muista aikalaisistaan siinä, että heidän eetoksensa ei perustanut mihinkään tuonpuoleiseen vaan pikemminkin käytännöllisen elämän vaatimiin ideaaleihin.

Näihin kaikkiin eetoksiin kuului kokonainen maailmanselitys, jossa kaikki luonnonoliot - myös ihminen - asetettiin tiettyyn asemaan, "omalle paikalleen". Näin pyrittiin etsimään mieltä ja merkitystä sen takaa, mikä välittömästi näyttäytyy. Näitä kaikkia innosti ajattelu, joka suuntasi johonkin perimmäiseen.

Vaikka ajattelu olisi ollut hyvinkin käytännöllistä, kreikkalaisten kiinnostus joka tapauksessa oli *toimimisen ja elämisen hyvässä taidossa*. Jokainen kyllä näki itsekin, että asiat saattoi toimittaa joko hyvin tai huonosti, elää saattoi joko niin, että ymmärsi, mitä tapahtui, tai niin, että kaikki vain tapahtui. Hyvä taito ei ollut samaa kuin

toimiminen ja eläminen vaan jotain, jolle toimiminen ja eläminen perustui. Taito ja taidon pohtiminen oli siis kuitenkin aina eri asia kuin toimiminen.

Kreikkalaiset ajattelivat, että eettinen taito saattoi olla opittavissa ainakin kahdella tavalla.

Joko otettiin avuksi hyveet, joita pidettiin ideaaleina, ja tällaisille hyveille pyrittiin löytämään sovellukset arkielämään ja muihin ihmisen toimiin,

tai oletettiin, että ihmistä kuvaa parhaiten itsenäisyys (*autonomia*). Itsenäisyys etiikassa tarkoittaa, että ihminen itse voi tietää, mikä on oikein ja hyvää, vaikka hän ei pystyisikään kuvailemaan tätä ideaalina tai hyveenä.

Seuraavassa on muutamia historiasta tuttuja eettisiä periaatteita ja niihin sisältyviä yleisimpiä ongelmia. Nämä on esitetty tässä hyvin lyhyesti, jotta paljastuisi, millä tavoin ne vastaavat edellä esille tulleisiin kysymyksiin: mille periaate perustuu, mitä ongelmia se tuottaa sovelluksissa ja mikä on sen ilmeinen hyvä piirre.

1. Tieto ohjaa hyvään (sokraattinen etiikka, Platon)

Ajatuksena on, että kun tietää, mikä on hyvää, toimii sen mukaan, ja siis tahallinen väärä on mahdotonta. Tällöin tietäminen on aina arvotietämistä: tieto ei siis tarkoita asioiden tunnistamista vaan niiden perimmäisen merkityksellisyden oivaltamista. Näin ollen etiikassa ei ole kyse yksittäisistä ratkaisuista vaan yleisestä asenteesta. Eettinen tietoisuus kattaa koko tietoisuuden: sekä eettinen että tietäminen ovat itseään arvioivia ja tekemisissä sen kanssa, mikä on varsinaisesti todellista. Varsinaisesti todellisen on oltava ideaalista, jotta se voisi toimia satunnaista elämää ohjaavana.

Ongelmana tässä ajatuksessa on yleisen merkitys, sijainti (ideat) ja tiedettävyyden määrittelemine.

Erinomaisena piirteenä ajatuksessa on, että etiikan päämääränä on selkeys, joka voidaan ilmaista pysyvien, muuttumattomien ideoiden avulla. Toisaalta etiikan ja tiedon suhde on ratkaistu niin, että etiikan sovellukset eivät voi tuottaa vaikeuksia tiedon kannalta: tietäminen on aina eettistä ja ohjaa sekä ideaalien ymmärtämistä että jokapäiväistä elämää.

2. Elä sivussa (Epikuros, stoalaiset)

Ihminen ei ole kykenevä ratkomaan yleisellä eikä yksittäisellä tasolla monimutkaisia ongelmia, joten elämä on välttämättä jatkuvaa kriisiä. Elämällä sivussa julkisesta hälystä yksinkertaista elämää ihminen saavuttaa tasapainon, koska ei joudu yleisen "hyvän" tai muun vastaavan, hänelle käsittämättömän, ratkojaksi. Pientämällä vaikutus- ja elämänpiiriään ihminen saa eteensä vain sellaisia ongelmia, joita ehkä pystyy ratkomaan.

Tässä ajatuksessa on selvä havainto etiikan monitasoisuudesta (kompleksisuudesta): kahden suhde, kolmen suhde, yhteisö - on kyseessä kasvava kompleksisuus, jossa mikään alemman tason periaate tai ratkaisu ei enää päde ylemmällä tasolla.

Ongelmaksi tulee myös *kompromissin* eettinen kysymys, *pienin paha*. Samoin huomataan, että ratkaisut muiden puolesta ovat mielettömiä. Pyrkimyksenä on päästä irti muiden peilaamisesta: on eettisesti yhdentekevää, mitä muut odottavat minulta.

Tämä ei ole toisten halveksimista tai pakoa vaan eettistä yritystä sellaisen elämän löytämiseksi, mistä omin edellytyksin ehkä selviää. Vain sivussa

eläen voi antaa tarpeeksi aikaa ja tilaa ratkaisuilleen eikä tarvitse pitää yllä julkista kuvaa itsestään (itselle ja toisille).

Ongelmana on yhteisön etiikka eli se, kuinka yhdessä eläminen ja yhteiset periaatteet (eetos) ratkaistaan. Yleensä sivussa eläminen on halveksittu ajattelutapa (väitetään, että se "pakoa"). Ajatus sisältää myös s u b j e k t i v i s m i n vaaran: saattaa johtaa myös totaliteetin luomiseen omasta mielipiteestä.

Tätä on pidetty selvimmän ajattelutapana, jonka päämääränä on sisäinen ja ulkoinen rauha sekä tyyni filosofinen elämä.

3. Auktoriteetti etiikka (uskonnolliset etiikat, valtioetiikat, kasvatuseräkkeet yleensä).

Näissä on selkeät ideaalit, jotka ovat hyvin esillä ja muotoiltu käsitettäväksi ja helposti kommunikoitaviksi. Tällaisten eettisten ajatusten "yleisyys" on tosin kovin aikaan sidottua ja paikallista, mutta silti ilmeistä ja hyvin perusteltua. Erityisesti intersubjektiivisyys on taattu.

Koska ideaalit on asetettu yhteisöllisiksi, etiikka toimii melko hyvin lakien, käyttäytymisen ja

kaiken ihmistenvälisen toiminnan ohjaajana. Tästä on hyvänä esimerkkinä edelleen Mooseksen Kymmenen käskyn ohjaavuus länsimaisessa lainsäädännössä ja moraalikeskustelussa.

Ongelman tuottavat muutokset, jotka aika ajoin pakottautuvat esiin, sekä tapojen rappeutuminen ja auktoriteettiajattelusta välttämättä syntyvä kaksinais-moraali.

Auktoriteettietiikan päämääränä on sosiaalinen rauha, joka toteutetaan laeilla.

4. Siveellinen tietoisuus etiikan perustana (Kant)

Tämä ajatus vastaa länsimaisen subjektivismin asennetta: yksilö rakentaa etiikan. Tarve tällaiseen kumpuaa selvästi kartesiolaisesta ratkaisusta: jos vain ajatteleva subjekti on varmasti olemassa, sen on itse voitava asettaa myös etiikkansa ajattelunsa avulla.

Tällainen etiikka on velvoittavaa, koska se on lähtöisin itsestä. Etiikan muuttuminen on selkeää ja rakentuu itsestään ihmisen muuttuessa ja ajatellessa uudelleen, reflektoidessaan ajatuksiaan.

Siveellisysetiikan yleisyys perustuu oletukseen, että ihmiset ovat samankaltaisia tiedolliselta ja siveelliseltä rakenteeltaan (transsendentaalifilosofinen oletus).

Ongelmana on yleisyys yhteisöllisesti ja intersubjektiivisesti: kaikki eivät ehkä ole "tarpeeksi" yleisinhimillisiä, jotta toteuttaisivat tuota oletusta. Tämä etiikka ei myöskään ota huomioon mitään laajempaa yhteyttä, esimerkiksi ihmisen asemaa luonnossa tai suhteita ympäristöönsä.

Erinomaisena piirteenä valistusfilosofinen pyrkimys kohottaa ihmistä yli satunnaisuuksien ja synnyttää näin yksilössä siveellinen kasvun.

5. Radikaali etiikka (Nietzsche, Weil)

Keskeistä radikaalieettisessä ajattelussa on muutoksen korostus: jatkuva kasvaminen, elämisen tavan perusteiden paljastaminen, on se, mitä eettinen elämä ja toimiminen tarkoittaa.

Tämä myös korostaa ihmisessä piileviä, mutta toistaiseksi toteutumattomia, mahdollisuuksia ja ihmisen kehittymisen rajattomuutta. Tällainen etiikka voi olla subjektia korostava tai tarkoittaa

avoimuusajattelua, jossa subjektilla ei ole erityistä sijaa.

Ongelmana rauhan, tasapainon ja muiden vastaavien klassisten eettisten pyrkimysten ja lohdun puuttuminen etiikasta.

Hyvänä puolena on ihmisen omien kykyjen ja oman elämisen motiivin korostaminen, jolloin vastuu ihmisestä itsestään, muista ihmisistä ja olioista sekä Luonnosta on aina m i n u n vastuuni. Pyrkimyksenä on, että ihmisestä tulee y l i - i h m i n e n , mikä tarkoittaa, että hän ylittää oman hengen laiskuutensa ja uskaltaa elää itse oman elämänsä.

Tämä luettelo on vain ylimalkainen luonnehdinta. Sen tarkoitus on tuoda esille, kuinka moninainen etiikan historia on, ja kuinka moninainen on se perusta, jolle tämä ihmiselämän tärkeä kysymys on jo asetettu.

Käsitteistö, jota eettisessä kirjallisuudessa käytetään, on outo: se on täynnä lainauksia muista filosofian kysymyksistä, uskonnollisista perinteistä, kaupankäynnistä ja matematiikasta. Tämä käsitteiden moninaisuus peittää helposti alleen sen, m i s t ä p i t ä i s i o l l a k y s y m y s .

Tuloksena on, että etiikkaa pyritään havainnollistamaan esimerkein ja vertauksin, ja lopuksi keskustellaan näistä vertauksista, ikäänkuin ne olisivat se asia, jota etiikka koskee.

ETIIKAT

Etiikan ala

Etiikan alaan lasketaan kuuluviksi ainakin seuraavat asiat: hyvän elämän tutkiminen, ihmisten välisten suhteiden tarkasteleminen ja ihmisen kaikinpuolinen parempi todellistuminen. Näiden lisäksi etiikan alaan kuuluvat ne tarkastelutavat, joissa edellä mainittuja tutkitaan jostain erityisestä näkökulmasta: hyvää elämää esimerkiksi yksilön, kansalaisen tai subjektin näkökulmasta, ihmisten välisiä suhteita politiikan, vallan tai yksilön kannalta, ja niin edelleen. Tämän lisäksi etiikkaan katsotaan kuuluvaksi ajatukset etiikan yleisistä periaatteista, mikäli sellaisia on, ja niistä ehdoista, joilla nämä periaatteet pätevät; näistä oli historiallisia esimerkkejä edellä. Lisäksi saatetaan myös ajatella, että eettisten periaatteiden tai väittämien looginen ja tietoteoreettinen tutkiminen kuuluu etiikkaan.

Tämä jo kertoo, että etiikan ala ei ole millään itsestään selvällä tavalla rajattu. Siihen kuuluu - tutkijasta riippuen - hyvin erilaisia asioita. Toiset ovat tietenkin keskeisempiä kuin toiset: ihmisten väliset suhteet ovat tietenkin keskeisempiä kuin se kieli, jolla tätä tarkastellaan. Mutta tämä moninaisuus ja rikkaus etiikan alassa on tärkeää ja tarpeellista, koska kyseessä on vaikeimmin hahmotettava ja käsiteltävä inhimillisen kokemuksen ja tiedon ala.

Filosofian ja etiikan suhde

Etiikka on osa filosofiaa. Aiemmin oli tapana ajatella, että filosofian alue on luontevasti jaettavissa osiin, joita olivat metafysiikka, ontologia, tietoteoria, tieteenfilosofia ja etiikka, estetiikka ja arvot. Edelliset olivat "teoreettista" ja jälkimmäiset "käytännöllistä" filosofiaa. Tätä jakoa on kuitenkin vaikea perustella selkeästi. Mikään osa ei ole sillä tavalla itsenäinen, tai vain teoreettinen tai vain käytännöllinen, että jaosta olisi varsinaisesti hyötyä. Kaikki nuo osat kuuluvat filosofiaan ja niiden

kysymykset kietoutuvat toisiinsa osittain selittämättömällä tavalla.

Etiikan asema filosofiassa voidaan ymmärtää parhaiten sen kautta, että kaikki filosofia on ihmisen filosofiaa ja ihmisen filosofia syntyy ihmisen elämästä, ihmisten ajattelemisesta ja kokemuksista. Tämän vuoksi kaikessa filosofiassa on mukana - jollei kyse ole pelkästä mielikuvituksen tuotteesta - eläminen ja sen monimutkaisuus. Tällöin kaikki filosofia koskee ihmisten välisiä suhteita, luo tätä suhdetta tai estää sitä, kehittää keinoja ymmärtää itseä ja toisia ja on tätä kautta etiikkaa.

Uskonnollinen etiikka

Uskonnot ovat syntyneet osaltaan turvaamaan kansojen eettistä valppautta. Lukuisat uskontojen perustajat ja kehittäjät ovat olleet merkittäviä eettisiä opettajia. Niinpä uskonnoissa, erityisesti niiden kirjoituksissa ja suullisessa perinteessä, annetaan lukuisia ohjeita, jotka ovat luonteeltaan eettisiä tai ainakin moraalisia. Yleensä näissä tulee esille velvollisuus ajatella elämäänsä ja erityisesti yhteiselämää eettisenä tehtävänä. Tämä on

tarkoittanut myös jatkuvaa asian ajattelemista, siis joustavuutta ja sopeutuvuutta ajan mukaan.

Uskonnollisilla käytännöillä esiintyy taipumus pysyttäytyä näiden ajatusten säilyttämisessä silloinkin, kun opettajat ovat korostaneet muutosta ja joustavuutta.

Tämän vuoksi meidän on joskus vaikea nähdä kaikkea sitä hyvää eettistä ajattelua, jolle uskonnot perustuvat.

Kuitenkin uskonnolliset eettiset ajatukset noudattavat samoja periaatteita kuin filosofisetkin eettiset ajatustavat.

Niissä on monella eri tavalla eettistä elämää, vastuuta ja yhteiselämää valottavia ajatuksia ja ne antavat yleensä hyviä ohjeita ajattelemista varten. On itsestään selvää, että näistä ajatuksista on jätettävä huomiotta ne piirteet, jotka kuvaavat ainoastaan syntyhetkensä maailmaa ja sen moralismeja (kulttuurisia väitteitä siitä, mikä on oikein).

Uskonnollisissa etiikoissa ihminen yleensä ymmärretään kahtalaisena: ihminen on toisaalta luonnonolio, toisaalta hänessä on sellaista ikuista, joka on täysin riippumatonta luonnosta. Viimemainittu on toisaalta syy siihen, että ihminen

haluaa elämäänsä muutakin kuin sitä, mitä eläin haluaa, ja toisaalta juuri ikuinen tekee mahdolliseksi, että ihminen pystyy asettamaan itselleen sellaisia päämääriä, jotka eivät näytä suoraan nousevan luonnosta. Toisaalta tämä kahtalaisuus synnyttää myös ristiriidan: ihmisen tahto eettiseen elämään kariutuu usein niihin tarpeisiin, joita eläinluonto hänessä aiheuttaa.

Kun eettinen elämä pyritään näkemään tällaisena eläimen jalostumisena ja jatkuvana taisteluna luonnon ja ikuisen välillä, se helposti johtaa ristiriitaan myös yksittäisen ihmisen sisällä: minussa on kaksi luontoa, jotka ovat ristiriidassa. Ristiriidan voi ratkaista vain siten, että toinen puoli voittaa toisen, joten se häviämään tarkoitettu puoleni ei ole arvokas, tarpeellinen tai todella minua. Tämä on elämän kannalta hyvin vaikea tilanne, sillä kun ihminen joutuu pitämään jotain osaansa arvottomana, hän helposti epäilee itsensä mahdollisuuksia ylipäänsä. Tästä johtuu, että tällaiset kahtalaiseen ihmisluontoon perustuvat ajatustavat vain harvoin ovat eettisesti kestäviä. Ne ovat moralismia, kun ne kieltävät sen elävän kokonaisuuden, joka ihmisen elämä on.

Uskonnolliset etiikat ovat joka tapauksessa arvokkaita siirtäessään aiempaa eettistä keskustelua nykypäivään ja osoittaessaan, millä tavalla näitä kysymyksiä on käsitelty. Usein uskonnollisissa etiikoissa tulee esille myös sellaisia käytännöllisiä eettisiä toimintatapoja, jotka arkipäivässä opastavat meistä jokaista toimimaan niin, että vähimmin loukkaamme ympäristöämme. Esimerkiksi armeliaisuuden hyve, toisen ihmisen auttaminen ja kehoitus rakastaa muita ihmisiä ovat tällaisia aina tarpeellisia ja muistuttamisen arvoisia käytännön eettisiä ajatuksia, jotka eivät menetä arvoaan.

Filosofinen etiikka

Filosofinen etiikka pyrkii perustumaan sellaiseen käsitykseen ihmisestä, joka kestää sekä teoreettisesti että käytännöllisesti. Olennaista on, että ihminen on tällöin ymmärretty sillä tavalla kokonaisena, että etiikka ei sisällä sisäistä ristiriitaa: ihminen rakentuu luonnosta ja hänen elämänsä on suhdetta maailmaan ja tästä syntyy myös eettinen tarve ja sen toteuttamisen mahdollisuus.

On selvää, että filosofinen etiikka ei voi olla vain sitä, mitä aiemmat etiikan opettajat ovat

kirjoittaneet. Sokrates ja Platon aloittivat etiikan, mutta jo Platonin dialogeissa tulee selvästi esille kummankin opetuksessa painottunut asenne: eettinen pohdinta tapahtuu juuri nyt. Etiikalle ei ole valmiita malleja, joita voisi soveltaa eri tilanteisiin kuin käyttäytymisääntöjä. Sama periaate näkyy muillakin länsimaiden merkittävillä eettisillä ajattelijoilla, esimerkiksi stoalaisilla, Spinozalla, Kantilla ja Nietzscheillä. Erityisesti Nietzsche tuo jatkuvasti esille, kuinka eilen löydetty eettinen varmuus murenee tänään ja on siis turha rakentaa varmuudelle. Etiikka, filosofisesti ajatellen, on jatkuva uudistumista suhteessa maailmaan.

Tämän vuoksi filosofinen etiikka käsittelee myös eettisiä kysymyksiä periaatekysymyksinä, pyrkien löytämään niitä kiinnekohtia, joiden avulla tämä alati muuttuva elämisen taito olisi edes jotenkin hahmotettavissa. Niinpä ihmiskäsitys, päämäärät ja elämänasenne tulevat aina pohdinnan kohteiksi, joko suoraan tai epäsuorasti. Juuri näissä voidaan paljastaa niitä esteitä, joita meillä kaikilla yhdessä ja erikseen on estämässä eettisen ajattelun esilletuloa.

Erityisetiikat

Monilla eri elämäalueilla on omat eettiset tai ainakin moraaliset ehtonsa. Lukuisat ammatit edellyttävät ammattietiikkaa. Tällöin tarkoitetaan, että ammatissa toiminen antaa sellaisia mahdollisuuksia muiden ihmisten yli - siis puuttua heidän elämäänsä ja ratkaisuihinsa - että tätä on erikseen ja ääneen lausuttuna rajoitettava. Kaikki tuntevat lääkärien Hippokrateen valan, joka on peräisin lääkintätaidon perustajalta ja joka määrää, ettei lääkäri koskaan saa käyttää taitoaan (eikä käytössään olevia aineita) ihmisen vahingoittamiseen, esimerkiksi surmaamiseen.

Tämä on hyvin konkreettinen ammattieettinen sääntö.

Toisaalta on ilmeistä, että lääkäri aiheuttaa liialla auttamisen kyvylläänkin eettisesti kestäättömiä tilanteita, kun kehittyneiden lääkkeiden ja laitteiden avulla voidaan pitää hengissä myös kuolleita ihmisiä. Tämä on tuottanut uusia ongelmia Hippokrateen valalle. Tämä myös osoittaa, että tällaisen ammattieettisen periaatteen

täytyy olla tarpeeksi pitkälle ajateltu, jotta muista syistä syntyneet uudet tilanteet voidaan sen kautta myös ratkaista. Nyt lääkärin työtä mutkistaa se, että vallalla oleva ihmiskäsitys korostaa elämän määrää mutta ei anna mitään apua sen laadun määrittämiseen. Niinpä myös vala ymmärretään vain tämän määrällisen mukaan. Hippokrateen aikana ihmiskäsitys oli tyystin toinen eikä ilmeisesti pidetty edes mahdollisena, että ihminen haluaisi koskaan pitkittää jo päättynyttä elämää.

Lääkärinetiikan mukaisesti on olemassa hoitotyön eettiset säännöt, jotka korostavat potilaan oikeutta saada tietää hoidostaan, itse päättää, hoidetaanko häntä vaiko ei; nämä säännöt yleisestikin pyrkivät turvamaan potilaan itsemääräämisoikeuden. Tämä on tarpeellista, koska ammatinharjoittajat kaikissa ammateissa hyvin helposti päätyvät jatatelmaan "asiakkaan parasta" sitä tältä kysymättä. Sama koskee papin, terapeutin, sosiaalialan työntekijöiden, opettajien ja muiden sellaisten ammattien harjoittajia, joissa työntekijällä on mahdollisuus vaikuttaa avun tarpeessa, alaikäisenä tai sairaana olevan toisen ihmisen ratkaisuihin.

Tällaiset erityisetiikat ovat yleensä johdetut joistain yleisemmistä eettisistä pohdinnoista. Ne

saattavat olla peräisin myös ns. etiikan "teorioista", joilla tarkoitetaan joitain teoreettisesti luotuja eettisten kysymysten tarkastelutapoja. Tällainen on esimerkiksi utilitaristinen etiikka, joka tarkastelee mitä tahansa eettistä kysymystä teoreettisesti hahmotetun "hyödyn" kannalta. Nämä teoreettiset rakennelmat ovat yleensä vailla mitään käytännöllistä merkitystä, koska mikään ihmisen elämäntilanne - ei edes ammatissa - ole niin yksinkertainen, että sitä voisi tarkastella jonkin teoreettisen eettisen mallin mukaan. Niinpä ne ammattietiikat, jotka käyttävät tällaisia konstruktioita ja abstraktioita, eivät yleensä pysty antamaan työntekijälle mitään apua todellisten, ammatissa esille tulevien kysymysten ratkaisemiseksi.

Toisen alueen erityisetiikkoja muodostavat eri elämänalueiden mukaan jaetut tarkastelutavat. Tällöin tulevat esille esimerkiksi työetiikka, kilpailuetiikka, yritysetiikka ja tieteen etiikka. Nämä koskevat yleensä toimintaperiaatteita, joita joko noudatetaan tai pitäisi noudattaa tietyillä elämänalueilla.

Työetiikka tarkoittaa työntekijän pyrkimystä tehdä työnsä hyvin oman ammattitaitonsa mukaan. Työn käytäntö kuitenkin rakentuu monista tekijöistä.

Esimerkiksi Suomessa on vallalla protestanttinen työmoraali, jonka mukaan ihmisen arvo ratkeaa hänen työpanoksensa mukaan eikä syödä saa, jollei työtään tee. Tämä on eräs puoli suomalaista työetiikkaa. Toinen puoli on vakiintunut tapa: pyrkimys tehdä mahdollisimman vähän ja käyttää siihen mahdollisimman paljon aikaa. Nämä kaksi muodostavat sisäisesti ristiriitaisen julkisen suomalaisen työmoraalin, joka on monille käytännössä vaikea: useimmat ihmiset ovat kiinnostuneet työstään ja mielellään tekisivät koko ajan jotain hyödyllistä, mutta lukuisat työn tekemisen tavat, siis työn moraali, estävät sen. Tässä erityisesti nuorten oma työetiikka ja vakiintunut tapa ovat ristiriidassa.

Kilpailuetiikka tarkoittaa sekä urheilussa, kaupassa että muilla elämänalueilla periaatetta, jonka mukaan kilpailtaessa saa käyttää vain yhteisesti sovittuja käytäntöjä. Tämä "fair play" on lähtöisin siitä, että joutilaat rikkaat herrasmiehet etsivät puuhaa itselleen ja päättivät kilpailla keskenään etukäteen määrättyjen sääntöjen puitteissa niin urheilussa, kaupankäynnissä kuin naimarkkinoillakin. Tästä myös johtuu, että monet kilpailuetiikan piirteet ovat kovin omituisia. Esimerkiksi urheilussa voidaan käyttää mitä tahansa

apukeinoja, aineita ja treenimuotoja, mikäli niitä ei ole erikseen kielletty säännöissä. Se, mitä kielletään, on melko sattumanvaraista. Samoin kaupassa saa kilpailtaessa käyttää mitä tahansa keinoja, kunhan ne eivät tule ilmi. Vanha periaate sanoo, että sodassa ja rakkaudessa kaikki on luvallista. Juuri tämä on kilpailuetiikan ongelma.

Kilpailuetiikka rakentuu siten, että ensin on kilpailutilanne ja vasta sitten ihmiset. Tämän vuoksi kilpailuetiikassa ihmiskäsitys syntyy kilpailusta, ei päinvastoin. Mikäli olisi kyse etiikasta, lähtökohtana pitäisi olla ihminen ja kilpailu pitäisi ymmärtää tästä lähtien. Pyrkimyksiä tällaiseen uudenlaiseen kilpailuetiikkaan on sekä urheilussa että kaupassa, mutta keskustelu on vasta alussa.

Yritysetiikassa pohditaan niitä periaatteita, joita on noudatettava yritystoiminnassa. Yritykset pyrkivät tuottamaan voittoa omalla alueellaan, mutta tämän pitäisi tapahtua ilman, että muut joutuvat tästä erityisesti kärsimään. Samoin yrityksen olisi pystyttävä toimimaan ilman, että se kohtuuttomasti riistää työntekijöitään. Yrityksiä varten on luotu erilaisia moraalisia säännöstöjä, joissa nykyisin otetaan huomioon myös ympäristön suojeleminen yhtenä eettisenä toimena. Kuitenkin monet kilpailuetiikan historiaan ja yritystoiminnan

salassapitokäytäntöihin liittyvät tavat estävät laajempaa keskustelua yritysetiikasta. Keskustelu olisi kuitenkin hyödyllistä kaikille. Erityisesti yrittämisen ihmiskuvaan, arvostuksiin ja todellisiin päämääriin (rahahan on vain väline) pureutuva keskustelu voisi selkiyttää tätäkin erityisetiikan aluetta.

YHTEISET ASIAT JA ETIIKKA

Yhteisöfilosofia ja etiikka

Ihmiset elävät yhteisöissä. Pienimmillään yhteisö on suku tai suurperhe, suurimmillaan se on heimo tai kansa. Tällaisen yhteisön jäseniä yhdistävät yhteinen historia, yhteiset perinnäistavat, samankaltaiset elinolosuhteet, elinkeinot ja arvot. Koska yhteisöt syntyvät historiallisesti ja luonnollisen kehityksen tietä, ne ovat keskenään erilaisia, niiden päämäärät ja arvot eroavat toisistaan. Näin esimerkiksi kaksi lähekkäinkin elävää yhteisöä voivat olla hyvin erilaisia, niissä elävien ihmisten päämäärät ja arviointitavat erota toisistaan huomattavasti.

Ihmiset kasvavat aina omassa yhteisössään juuri sellaisiksi kuin kasvavat. Tämän vuoksi ihmisen ja hänen yhteisönsä side on kiinteä ja tärkeä; monesti on vaikea selvästi sanoa, missä kohdassa yksittäisen ihmisen maailma alkaa ja missä yhteisön maailma päättyy, niin kiinni me olemme omassa yhteisössämme. Tämän vuoksi etiikassa

pohditaan kysymystä, millä tavoin yksittäinen ihminen ja hänen yhteisönsä yhdessä muodostavat eettisesti tärkeän kokonaisuuden. Erityisesti yhteiskuntafilosofiassa tulee esille tämä näkökulma.

Yhteiskuntafilosofiassa on esitetty lukuisia erilaisia kantoja tästä kysymyksestä. Kreikkalaiset olivat melko yksimielisiä siitä, että ihminen on ihminen vain omassa yhteisössään ja muuttuu joksikin muuksi muualla; tämä tahtoi korostaa sitä, että nykyajan mielessä "yksilöä" ei ollut, sellaista, joka voisi mennä minne tahansa ja ikäänkuin aina kuljettaa mukanaan koko maailmansa. Roomalaisajalla tilanne muuttui: syntyi ajatus vapaasta ihmisestä, joka saattoi syntyä Roomassa, asua Alexandriassa, matkustaa Intiassa ja olla koko ajan vain itsensä, riippumaton yhteisöistä. Kristinuskon toi tähän mukaan ajatuksen Jumalan valtakunnasta, joka oli krisityn todellinen yhteisö ja kaikkialla läsnä. Valistuaajalla tämä ajatustapa korostui ja nykyaikana me edelleen voimistamme ajatusta, jonka mukaan ihmisessä on yksilönä paikalla kaikki se, mitä hän tarvitsee, eikä hän tarvitse yhteisöään.

Kuitenkin nykyisinkin lukuisat käsitykset tukevat ajatusta, että yhteisö ja siitä kehittyneet yhteiskunnat (yhteisöt, jotka yhdessä muodostavat kokonaisuuksia) ovat tärkeitä juuri samalla tavalla kuin kreikkalaiset ajattelivat. Ihmisen kasvaminen tapahtuu aina jossain yhteisössä, jolla on omanlaisensa maailmankuva, arvomaailma ja päämäärät. Nämä leimaavat ihmisen toimintaa, arvoasetuksia ja päämääriä hyvinkin vahvasti. Samalla tavalla jokainen meistä voi huomata, että voi toimia eettisesti ja vaikuttaa lähinnä vain omassa yhteisössään; kaikkia ihmisiä koskevat ja koko maailmaa tavoittavat eettiset toimet näyttävät hukkuvan mediatodellisuuteen tai viihteeseen. Oma yhteisö on se, minkä tunnen, ja minkä toimintatavat, periaatteet ja vaikutustiet voin hallita; tämän vuoksi omassa yhteisössä toimiminen antaa todemman tuntuiset mahdollisuudet ymmärtää myös oman toiminnan eettiset vaikutukset.

Uudemmassa eurooppalaisessa keskustelussa on tuotu esille, että samalla kun maailma *näyttää* muuttuvan yhä yhtenäisemmäksi ja yksittäisen ihmisen maailma yhä laveammaksi, yhteisöjen merkitys kasvaa: me emme voi todellisesti olla "maailmankansalaisia", sillä voimme olla vain

jossain, jonkin kulttuurin sisällä ja yhdenlaisen maailmankuvan luomuksia. Tästä omasta yhteisöstä voi ponnistaa muualle, mutta se seuraa aina ymmärtämis- ja arvoperustana mukana. Kun haluamme pohtia eettisiä kysymyksiä, on parempi aloittaa niiden pohtiminen oman yhteisön sisällä, konkreettisin esimerkein, ja vasta sitten yrittää laajempaa ratkaisua.

Samalla periaatteella voidaan esittää, että uudessa Euroopassa tulevat tärkeiksi yhteisöt, esimerkiksi historiallisesti ja maantieteellisesti ehjät maakunnat, joilla on oma kulttuurinen ja taloudellinen luonteensa ja joihin yksittäinen ihminen voi kokea kuuluvansa. Tällä on merkitystä etiikan kannalta, koska eettisesti toimimisen yhteys on näin löydettävissä.

Mitä laajemmaksi tunnettu maailma kasvaa, sitä vaikeampi on motivoida itseään ratkaisuihin, joita muut eivät kuitenkaan noudata; tämä on selvää esimerkiksi ekologisissa kysymyksissä. Mutta kun toimimisen yhteys on tuttu ja saavutettavissa joka hetki, motiivi syntyy kokemuksen mukana.

Yhteisöissä ja yhteiskunnissa yhteisiä asioita hoidetaan yleensä kompromissiperiaatteella:

pyritään löytämään sellainen ratkaisu, joka on yhteisölle hyvä vaikka saattaakin olla epäedullinen joillekin sen jäsenille.

Tällainen periaate edellyttää politiikkaa, toimintaa yhteisten asioiden hoitamiseksi.

Me voimme siis tarkastella asioita joko omasta näkökulmastamme tai yhteisön näkökulmasta; jälkimmäinen on poliittinen näkökulma. Jokainen yhteisön jäsen joutuu toimimaan myös poliittisesti eli ottamaan kantaa ja vastaamaan seurauksista; tämä on olennainen osa yhteisöllistä etiikkaa eikä sitä voi välttää. Politiikka edellyttää erilaista huomioon ottamista kuin yksilöetiikka: se on pyrkimystä hallita muutosta ja kehittää yhteisöä niin, että tiedetään se päämäärä, jonka vuoksi toimitaan.

Valtio ja etiikka

Yhteisöt ja yhteiskunnat ovat valtioissa. Valtioilla ei ole välttämättä ole mitään tekemistä näiden kanssa. Filosofit ovatkin suuresti ihmetelleet, kuinka ihmiset ovat luopuneet yhteisönsä vapaudesta ja liittyneet valtioiksi. Syynä on useimmiten taloudellinen, hengellinen tai aseellinen valta: valtiot eivät yleensä synny eivätkä kuole itsestään vaan väkivallan keinoin. Mutta nykyisin on kuitenkin

niin, että kaikkialla on valtioita eikä valtioista riippumattomia maa-alueita ole missään; tämä on uusi tilanne, sillä vielä sata vuotta sitten jokin yhteisö saattoi elää omien perinteittensä mukaan omalla maallaan ilman minkään valtion suojaa tai uhkaa.

Valtio tuo tullessaan uusia ratkaisuja ja ongelmia. Se tuo mukanaan järjestyneen vallan: valtiokoneiston ja demokratioissa myös poliitikot. Nämä eivät ole niinkään eettisiä kysymyksiä, sillä valtio rakentuu yleensä moraalisten periaatteiden mukaan ja sinä kaksinaismoraalilla on erityissija: julkisesti esitetyt periaatteet ja todelliset toiminnan tavat eivät kohtaa koskaan. Vaikka suuri osa valtiokoneistoa on syntynyt tyydyttämään kansalaisten tarpeita, ne muuttuvat nopeasti valvomaan ja ohjailemaan elämää omien, yleensä ääneen lausumattomien, suuntaviivojensa mukaan. Nämä eivät ole eettisesti tarkasteltavissa, koska ne eivät ole kenenkään elämää.

Simone Weil kutsui valtiota "isoksi eläimeksi", joka ensin ollut pieni lemmikki, mutta kasvaessaan on ottanut vallan ja hallitsee ihmisiä, joita sen piti auttaa tai huvittaa.

Sen sijaan valtiossa on mahdollista hoitaa kaikkien yhteisiä ja yksityisiä asioita politiikalla. Poliitiikka tarkoittaa sitä asennetta, jolla asioita hoidetaan: lähdetään siitä, että kaikilla on sanansa sanottavana yhteisistä asioista ja erityisesti omista asioistaan, ja tämä on politiikkaa. Se siis tarkoittaa, että ollaan kiinnostuneita puuttumaan asioihin ja halutaan toimia yhdessä. Tässä mielessä politiikka voi olla eettisesti hyvin tärkeää, sillä toimiessani yhdessä muiden kanssa joudun pohtimaan omia päämääriäni suhteessa täysin konkreettisiin yhteisiin asioihin. Tällä tavoin politiikka kontrolloi omia ajatuksiani yhteisen maailman kautta ja auttaa löytämään sellaisia toimintatapoja, jotka johtavat luomaan uusia mahdollisuuksia myös yksityisille päämäärille. Demokraattisen politiikan tarkoituksena on, että mahdollisimman monet osallistuvat suoraan itse asioiden hoitoon ja mahdollisimman vähän asioita hoidetaan edustuksellisesti tai viranhoitona. Jokaisen omat asiat tulevat näin esille eikä ole tarpeen tehdä laajoja kompromisseja, joista pahimmassa tapauksessa ei ole hyötyä kenellekään.

Tämän vuoksi ihanteellinen valtio on pieni. Filosofian historiassa on paljon puhuttu kreikkalaisen kaupunkivaltion eettisestä merkityksestä; juuri sen inhimillisesti hallittu koko

on syynä tähän suhtautumiseen. Tätä voi pohtia nyt, kun maailma muuttuu yhä suurempien yksiköiden maailmaksi. Kuinka on mahdollista hoitaa politiikkaa suuressa, monen kansan ja kulttuurin liitossa?

ETIIKKA JA ESTETIIKKA

Etiikan ja estetiikan suhde on mielenkiintoinen ja kuvaa etiikan erästä tärkeää ulottuvuutta: etiikka on tekemisissä myös aistisuuden ja kehollisuuden kanssa. Näin on helppo huomata, että etiikassa on käytettävä muitakin välineitä kuin ajattelemisen välinettä: on pystyttävä harjaantumaan aistiensa kautta.

Seuraavassa on tutkielma tästä aiheesta; tutkimuksen kohteena on Platonin ajatus kauneuden merkityksestä ihmisen eettiselle elämälle.

Platonin filosofisena perustana on ajatus, että se kokonaisuus, josta kokemus, tieto ja puhe ovat peräisin, on ykseys. Tämä kokonaisuus on järjellinen ja järjellä ymmärrettävissä. Tämän lisäksi järkipärisyys toimii ohjeena ihmisen elämälle. Tällä tavoin yleisin teoria kokonaisuudesta on samalla etiikan lähtökohta.

Esteettinen ja järjellisyys

Platon esittää *Pidot*-dialogissaan ajatuksen tiedon portaista: me voimme saavuttaa varsinaisen tiedon, joka on käsitteellistä, lähtemällä siitä, mikä on aistein havaittavaa: käsitteellinen on esillä myös siinä, mikä on aistittavissa, sekä esillä myös aistimisessa. Platonin esimerkki *Pidoissa* on kauneus.

Esimerkki ei ole sattumalta näin valittu.

Kauneus ei ole yksiselitteinen ominaisuus. Kauneus on eräänlainen suhdekäsite, jonka ilmenemistä Platon havainnollistaa antamalla tehtäväksi miettiä, missä paikassa kauniin nuorukaisen vartaloa kauneus tulee esille. Tämä on tärkeää sille, joka on ihastunut ja haluaa tietää, mistä ihastuminen syntyy. Kauneus ei ole missään tietyssä paikassa nuorukaista vaan aivan muulla tavoin. Meillä täytyy siis olla sekä näköhavainto nuorukaisesta että jotain muuta sen lisäksi.

Suhde-käsitteen kohdalla on välttämätöntä muukin kuin aistiminen. Alkuperäiseen ensimmäiseen ihastumiseen liittyy jo jokin käsitteellinen oivallus, jossa kauniin ideaali ja sattumalta nähty nuorukaisen vartalo yhdistyvät. Platon ohjaa meitä ajattelemaan, että me ennalta tunnemme kauneuden, koska osaamme sitä käyttää, kun näemme kaunista, ja käyttämisen lisääntyminen paljastaa meille sen, minkä jo tiedämme. Aistiminen antaa mahdollisuuden, mutta käsittäminen paljastaa kauneuden.

Kauneuden käsittämisessä ei ole kysymys aistitiedon ongelmasta, vaan ideaalin (tai platonisen idean) yhdistämisestä johonkin, johon se sopii. Tässä tapauksessa "näkyvä todellisuus" ilmenee katsojalle jo osallisuutena jostain yleisemmästä, joka on näkymätöntä. Tämä yleisempi voi olla järjenmukaisuus, joka on yhteistä käsitteelliselle ja kokemukselliselle, siis ihmiselle.

Kauneus erityisasemassa

Kauneus on valittu *Pitöjen* esimerkiksi myös toisesta syystä. Se on Platonin filosofian kannalta keskeinen ja tulee esille kahden läheisen käsitteen, *harmonian* ja *sofrosynen* (maltillisuuden), yhteydessä. Nämä kolme liittyvät *hyvän* käsitteeseen.

Platonin dialogeissa näöllä on erityisasema aistien joukossa; tämä tulee esille värejä ja muotoja koskevista esimerkeistä ja kauneuden kohdalla. Niinpä "nähtävä todellisuus" on usein samanmerkityksinen "kokemustodellisuuden" kanssa. Kun kokemustodellisuus on sekä välittömään kokemukseen liittyvä että käsitteellisen jäsentämä, kauneus on Platonin esimerkeissä se jäsentäjä, joka keskeisimmin tulee esille. Kokemuksen jäsentyminen sellaiseksi, että sitä voi lähestyä muutenkin kuin kokemalla — että sitä voi ajatella myös silloin kun se ei ole paikalla, että sitä voi vertailla — on aina riippuvainen kauneuden osallisuudesta.

Lyhyesti voi sanoa, että Platonilla kokemustodellisuutta — ja siten *doksaa* — jäsentävä yleisin periaate on kauneus. Kauneudella ymmärretään tällöin oikeita suhteita, jäsenyneyyyttä, järjestystä ja sopusuhtaa yleensä.

Timaioksessa Platon tuo esille myös ajatuksen, että kuulon kohdalla on oma yleinen periaatteensa, harmonia. Timaioksesta käy kuitenkin ilmi, että kuunnellessaan musiikkia ja löytäessään siinä harmonian, ihminen ei yhdistä tätä kokemustodellisuuden ominaisuuksiin, vaan pikemminkin yleisempään todellisuuteen. Tämä kuultava harmonia paljastaa ihmiselle *näkymättömät* oikeat suhteet ja järjestyksen.

Kolmas tällainen suhdekäsite on sofrosyne, jonka kaikki suomentamisyrietykset kilpistyvät siihen, että omassa kielessämme ei koskaan ole tarvittu sanaa, joka ilmaisisi oikean suhteen tajua, järkevyyttä ja malttia yhdellä kertaa. Sofrosyne on ensisijaisesti käsite, joka ilmaisee järjestyksen ja oikean suhteen ihmisen omalla kohdalla, itseä koskevana.

Hyvän idea ja kauneus

Nämä kaikki kolme liittyvät hyvän käsitteeseen, jolla on Platonin ajattelussa aivan erityinen asema. Se on yleisin idea, jossa kaikki muut ovat osallisina. Ihmisen kohdalla me voimme ymmärtää tämän ajattelemalla, että kaikkea tietoa ja taitoa voi olla joko hyvin tai huonosti hallittuna. Me voimme tuntea taitojemme perustana olevat ideat joko hyvin tai huonosti. Huonosti tunteminen ja huono tieto ja taito eivät ole minkään arvoiset, koska silloin tuntemiseen, tietoon ja taitoon ei liity yleispätevyyttä vaan ovat ne sattumanvaraisiin tilanteisiin sidottuja.

Niinpä hyvän tunteminen liittyy välttämättä kaikkeen todelliseen tietoon ja taitoon, jotka siis eivät voi olla sanan missään mielessä arvovapaita, vaan sitovat harjoittajansa hyvään toimintaan.

Mutta hyvä on idea ja kuuluu Platonilla niiden episteemien joukkoon, jotka on mahdollista tuntea vain harjaannuksen ja oivalluksen tietä. Hyvän tärkein piirre on sen kattavuus: kaikki tieto, arvokas ja merkityksellinen taitaminen sekä todellisuus, joka

on näiden kohteena, on hyvän mukaan järjestynyt. Tässä mielessä se on korkein yleinen periaate ja koska myös tietämisemme on siitä riippuvaista, meillä ei voi olla selvää kokonaiskuvaa hyvästä.

Tämän vuoksi Platon on ottanut tarkasteltaviksi edellä esille tulleet kolme käsitettä, kauneuden, harmonian ja sofrosyner. Näiden kolmen käsitteen asema tulee esille eri dialogien esimerkeissä hieman eri tavalla — platonisen dialektiikan mukaisesti — mutta olennaisesti samaa kuvaten: ne liittyvät tiettyjen perusmuotojen erottamiseen siitä kokonaisuuden kaaoksesta, jollaisena monisyntyinen ykseys ihmiselle antautuu. On syytä puhua kaaoksesta, sillä ihmisen kyky luonnollisesti suhteuttaa toisiinsa annettua todellista (ideoita), näkyvää maailmaa ja omia käsityksiään on hyvin vaatimaton. Kauneus, harmonia ja sofrosyne ovat ne tietämisen yleisimmät mitat, joilla tähän kaotaiseen saadaan alustava järjestys.

Ihmistä koskevana tämä on esitetty siinä, mitä Platon esittää kauneudesta, harmoniasta ja sofrosyneestä. Näihin kaikkiin kuuluu kaksi puolta:

Tietäminen, joka paljastaa nämä muodot kaoottisesta, liittyy ihmisen kykyyn jäsentää näkyvää maailmaa näkymättömän (ideoiden) maailman mukaisesti. Tällöin kauneus, harmonia ja sofrosyne ymmärretään yleisesti oikeina mittoina, jotka seuraavat sitä, mikä on ideoiden mukaista. Toinen puoli on toimiminen, jonka perustana olevan taidon on pohjattava kauneuden, harmonian ja sofrosyнен mittoihin, jotta toiminta voisi olla hyvää.

Platonisessa filosofiassa tietäminen ja taitaminen ovat aina saman asian kaksi puolta eivätkä erotettavissa toisistaan, joten ne peruskäsitteiden kohdalla ovat yksi ja sama. Tietäminen tarkoittaa taidon hallitsemista. Kyky erottaa kaoottisesta tietyt perustavanlaatuiset muodot ja rakenteet tarkoittaa myös kykyä luoda tällaisten muotojen ja rakenteiden kaltaista järjestäytynyttä maailmaa.

Tietämisestä taitamiseen

Todellinen tietäminen on siis jotain muuta kuin kokemuksen yleistämistä. Koska todellisuus on

monisyntyisyydestään huolimatta kokonaisuus, sen ymmärtämiseksi ja tiedolliseksi hallitsemiseksi tarvitaan kokonaisuutta koskevaa tietoa. Kauneuden periaate on tällainen kokonaisuutta koskeva tieto, samoin harmonian ja sofrosyenen periaatteet.

Tällaiset periaatteet eivät kerro kokonaisuuden yksityiskohdista mitään, sillä ne ovat väline asettaa yksityiskohtia sellaiseen järjestykseen, jossa näyttää vallitsevan tietty järjellisyys. Kuten edellä jo kävi ilmi, kauneus, harmonia ja sofrosyne ovat tietyllä tavalla päällekkäisiä, samaa todellisuutta samalla periaatteella jäsentäviä muotoja. Niitä yhdistää hyvän idea, jonka ilmentymiä ne ovat, mutta niiden jäsentämismittakaavat eroavat toisistaan: harmonia jäsentää kaikkeutta, kauneus näkyvää todellisuutta ja sofrosyne ihmisen omaa elämänsuhteita.

Kuhunkin näistä osista kuuluu oma toimintatapansa, mutta toiminnan taito on sama: taito ymmärtää oikea mitta siinä, missä toimii. Niinpä harmonian tuntemisesta syntyvä kyky ymmärtää oikeita suhteita tekee mahdolliseksi voimistaa tietoaamme luonnon suhteista tutkimalla esimerkiksi oikean musiikin harmoniaa. Tai sofrosyenen kohdalla: ihminen pyrkii soveltamaan

maltillisuutta, oikeaa mittaa, omaan elämäänsä elämäntaitona.

Tieto ja taito

Kauneus on kuitenkin omaa luokkaansa, sillä se on meille läheisin ja vaikuttavin oikean mitan kannalta. Sokrates esittää monesti, että silmän kautta saamme kaikkein vakuuttavimmat — ja siis myös harhaanjohtavimmat — kokemuksemme; samoin näön antamaa on vaikea asettaa kyseenalaiseksi. Useimmin käytetyt filosofiset kielikuvat ja havainnollistukset ovat kuvamaisia, koska meistä näyttää helpoimmalta havainnollistaa abstraktia kuvallisella tavalla.

Palaan uudelleen *Pitöjen* kauneus-esimerkkiin.

Sokrates esittää, että eräs parhaimpia tapoja saada nuoret ihmiset ymmärtämään elämän oikean tavan, maltillisuuden ja siis oikean mitan (eli sofrosyenen) välttämättömyys, on asettaa heidät yhteyteen toistensa kanssa siten, että he yhdessä olle n voimistavat jo itsessään olevaa kaunista, järkevyyttä ja oikeamielisyyttä. Sofrosyne on

yhteisöllistä viisautta yksilössä, sitä, mitä tarvitaan valtioiden hallitsemisessa ja hyvässä kansalaistaidossa. Sen sijaan yksilöllisempi mitta, kauneus, näyttää voimistuvan lähemmässä ystävyudessa ja rakkauden mysteereissä, jotka korostavat omaa myönteistä kokemista.

Sokrates toteaa, että yhdessä kauniiden kanssa ja kauneutta synnyttäen nuoret ihmiset voivat saavuttaa sen, mitä sekä yksilöllisesti että valtion kannalta voidaan pitää parhaana: he saavuttavat tiedon, joka ei ole riippuvainen jaosta yksilölliseen ja yhteisölliseen, ei riippuvainen tilanteista eikä ystävistä. Tämä on tietenkin kauneuden idea, jossa samalla paljastuu se ykseys, joka on harmonian, sofrosyenen ja kauneuden välillä.

Platon osoittaa myös, että tässä oivalluksessa paljastuu kokonaisuutena se alue, josta tieto on peräisin. Tämä tarkoittaa hyvän idean tuntemista, sillä kauneuden kuvatunlainen tunteminen saa aikaan, että "tällöin elämä on ihmiselle elämisen arvoista" ja että "vasta tällöin hän pystyy synnyttämään todellisia hyveitä".

Se arvoratkaisu, jonka hyvän idean tunteminen saa aikaan, syntyy kauneuden idean tuntemisen kautta, eikä ihminen tämän jälkeen voi toimia pahan mukaan; ihmisen toiminta muuttuu hyväksi.

Hyvä on täysin abstrakti, mutta kauneus on tämän abstraktin ihmiselle käsitettävä ilmenemismuoto. Kauneuden avulla ihminen voi ymmärtää eräitä keskeisiä hyvän merkityksiä: ehdottoman ensisijaisuuden kaikkeen muuhun nähden (me siis aina valitsemme kauniin ensin), identtisuuden (kaikki kauneus on samaa kauneutta) ja tietyn abstraktiuden asteen (kauneutta ei voida tyhjentävästi paikallistaa sen enempää nähtynä kuin ajateltunakaan).

Mutta vielä tärkeämpää on, että kauneus on hyvän taito: me voimme opetella kauneuden taidon ja sillä tavalla päästä lähemmäs jäsentynyttä todellisuutta.

Esteettinen ja eettinen

Jotta kauneuden taito olisi käsitettävissä, meidän on ajateltava kreikkalaisten tavoin, että kauneus ja hyvyys ovat sama asia. Esteettinen ja eettinen ovat yksi ja sama: kaikki se, mikä on hyvää,

näyttäytyy meille kauniina. Ideaalit ovat kauniita ja ne ovat ideaaleja, koska ne ovat osallisina hyvän ideassa. Kauneuden taito on näin ollen kyky järjestää elämänsä sekä todellisuuden ymmärtämisessä että toimimisessa hyvän ja kauniin mukaiseksi.

Tämä suhtautumistapa on esteettinen ja liittyy luovuuden periaatteeseen siinä mitassa kuin ihmiselle on mahdollista. Esimerkiksi platoniselle kuvanveistäjälle esteettisesti olennainen luovuuden tekijä on hänen oma kykynsä nähdä materiaalissa se ideaalikuva, jonka vapauttamiseksi taltan ja nuijan on työskenneltävä. Käsityötaito — siis kivenhakkuu — on hyvä taito silloin, kun hakkaaja tietää, mitä hän on tekemässä; tämä tarkoittaa, että kyky nähdä oikein tekee veistotaidosta hyvän.

Kuuluisimman platonisen kuvanveistäjän, Michelangelon, sonetin "Non ha l'ottimo artista" alku kertoo ajatuksen näin:

*Parhaallakaan taiteilijalla ei ole
sellaista ajatusta,
jota ei marmori jo sisältäisi
itsessään*

*omassa yliverlaisuudessaan; ja
vain tähän saattaa osua käsi,
joka tottelee järjen välttämättömyyttä.*

Tärkeää on silti muistaa, että tällöin ei ajatella, että veistos olisi ideaalikuva sanan nykyaikaisessa mielessä. Mehän olemme tottuneet ajattelemaan, että esimerkiksi Praksiteleen veistoksissa kuvatut nuorukaiset ovat ideaaleja eikä veistäjä suinkaan kuvannut todellista mallia.

Kuitenkin Praksiteles ja Michelangelo ajattelivat toisin: yksikään kuva ei voi olla niin lähellä todellista kauneutta kuin voi olla elävä ihminen. Vaikka kuva on kolmiulotteinen ja pysäh-tyneisyydessään tietyllä tavalla ehdoton, vain elävä ihminen pystyy sellaisen ideaalin toteutumiseen, josta kauneus on.

Syynä näin selvään erotteluun ideaalikuva ja ideaalin välillä on nähdyn aistitiedon riittämättömyys *eettisessä* tarkastelussa. Kauneuden velvoitava puoli ei paljastu silmälle, mutta se on käsitettävissä elävän ihmisen toiminnassa. Näin ollen elävä ihminen on aina kauniimpi kuin yksikään kuva ja lähempänä ideaalia kuin yksikään ideaalikuva.

Esteettinen — niin luovuutena kuin tarkasteluna — on siis vain osa kauneuden taitoa. Se on myös alistettu osa, koska yksinään se voi johtaa vain aistitiedon summittaiseen yliarviointiin tai yksilöllisten luulojen tarkastelemiseen. Tällaista väärinymmärrystä on suurin osa uuden ajan estetiikasta. Esteettisellä on merkitystä vain, koska se on eettisen kaltaista, ja vain tällaisena sitä on syytä tarkastella. Mehän emme tarkastele elävää ihmistä ja hänen toimintaansa ensisijaisesti esteettisinä ilmiöinä siitäkään huolimatta, että saatamme hyvin käsittää, miksi ihminen on kaunis.

Taidon perusta

Kauneuden taito liittyy siis elämään.

Eläminen kauniin ideaalin mukaan on platonisessa perinteessä eettisesti korkeinta elämää. Tämä yhdistetään filosofin elämään, jonka päämääränä on aina paremmin ymmärtää hyvän ideaa ja ilmenemismuotoja. Tämä ymmärrys lisää filosofissa kykyä elää hyvin ja siten toteuttaa järjellisyttä omassa äärellisessä mitassa. Platon esittää useassa yhteydessä, että ihminen ei suinkaan helposti päädy tällaisen elämän etsimiseen. Itse

asiassa tällaista elämää varten on opittava oma taitonsa.

Platon puhuu "pitkästä tiestä", jonka lopputulosta ei ole helppo erottaa tavallisesta, lyhyestä, opintiestä. Molemmat antavat valmiudet puheeseen, yhteisten asioiden ymmärtämiseen ja opettamiseen. Kuitenkin näillä teillä on ero: lyhyt tie on tiettyjen asioiden oppimista, esimerkiksi puhujan, valtiomiehen, lääkärin tai käsityöläisen ammattien, kun taas pitkä tie ei anna pelkästään tällaista ammattia, vaan myös kyvyn ymmärtää, mille opitut taidot perustuvat. Ainut ajateltavissa oleva tapa tulla filosofiksi on kulkea pitkä tie, jonka varrella tulee ymmärtämään yksittäisiä taitoja yleisemmän tavan hallita todellisuutta ja lisätä siihen oma osansa.

Kukin ammattitaito on itsessään neutraali, mutta taidon syvempi ymmärtäminen tekee siitä hyvän taidon. Kun oppilas päättää lähteä pitkälle tielle, hän astuu kauneuden taidon oppiin, jossa hän nimenomaan pyrkii käsittämään ne yleisimmät periaatteet, jotka ovat kaikelle todelliselle yhteiset. Näin hän on myös kykenevä, yleisimmistä periaatteista lähtien, omaksumaan helposti yksittäiset taidot, mikäli nämä todella seuraavat sellaista, mikä on merkityksellistä.

Puhtaasti esteettisessä katsannossa tämä tarkoittaa riippumattomuutta ja siis täydellistä vapautta toteuttaa maailman ymmärtämisensä ja uuden luomisensa pelkästään kauneuden periaatteiden mukaan.

Filosofin pitkällä tiellä dialektiikka on pyrkimystä erottaa näennäinen todellisesta. Dialektiikka ei voi perustua kokemukseen, mutta se ei myöskään voi perustua mihinkään sellaiseen, mikä on aidosti ihmisestä riippumatonta, siis esimerkiksi geometriaan tai muuhun muodolliseen. Tällaiset riippumattomat tieteet ovat omalla oudolla tavallaan rinnakkaisia harmonialle, kauneudelle ja sofrosynelle, eivätkä ne siis voi toimia näiden perustuksena.

Aito platoninen dialektiikka onkin muuta: se on pyrkimystä herättää, muistuttaa, nostaa esille se, mikä ihmisessä on alkuperäisesti samankaltaista todellisuuden kanssa.

Dialektiikka on tässä mielessä kauneuden taidon perusta. Se on myös ainut selvästi filosofinen osa sitä kurssia, jonka pitkä tie filosofiksi muodostaa. Muut osat ovat tarkoitettut ihmisen

kahtalaisen olemuksen sopusoinnun synnyttämiseen ja jokapäiväisen illuusion rikkomiseen. Dialektiikka rakentaa mielessämme pala palalta sen oikeiden suhteiden tajun, josta kauneuden ymmärtäminen syntyy.

Kauneuden lajit

Kun esteettisen ja eettisen erottamattomuus ymmärretään, mielessä herää halu myös antaa ilmaus tälle ykseydelle. Ei riitä, että todellisuuden ymmärtäminen on saanut uudenlaisen merkitysyhteyden, ihminen tahtoo myös ilmaista tämän mukaisesti.

Kun Platon arvostelee klassisia kirjailijoita *Valtio*-dialogissa, hänen arviointinsa perustana ei ole mikään taiteenkriittinen seikka vaan eettinen asennoituminen. Platonin kritiikki kohdistuu *Iliaan* epäsuhtaan: eettinen paatos ja sanoilla aikaansaatu (esteettinen) vaikutus eivät tähtää samaan, eivät ole yhteismitalliset. Vaikka Platon selvästi rakastaa klassikoita, joita arvostelee, häntä puistattaa se tekniikka, jolla kirjailijat ottavat yleisönsä; kirjailijat kun tempaavat yleisönsä emotionaalisilla, aisteihin vetoavilla ja järkeä sumentavilla keinoilla. Tekstissä

mahdollisesti piilevä arvokas sisältö jää toissijaiseksi, koska eettistä ja emotionaalis-esteettistä ei ole saatettu yhteismitallisiksi.

Platonin ajatuksen mukaan tämä on samalla tavalla arvotonta luomista kuin retoriikan tempuilla kansaa huijaavien sofistien viisastelut.

Molemmat ovat tehoavia, nokkelia ja kummankin keinot ovat myös analysoitavissa ja siis sisältävät tietyt lainomaisuudet ja mitat. Niitä yhdistää kuitenkin myös oikean mitan puuttuminen: Platon viittaa tärkeimmän mitan, kauneuden, puuttumiseen.

Kaunokirjallisuus ja sofistien viisaus ovat osakauneutta ja osaviisautta, mutta tällaisilla osilla ei ole suurtakaan merkitystä, sillä ne menettävät arvonsa laajimmassa merkitysyhteydessään, todellisuudessa. Kuitenkin ne esiintyvät tiettyä yleispätevyyttä edustaen ja ovat siis tarkoituksellisesti harhaanjohtavia.

Kokemustodellisuus voi tarjota viisastelun perustaksi vain illuusion tai otaksuman, joista kummastakaan ei voi seurata tietoa. Platon antaa kuitenkin vihjeitä, joista voi päätellä, että myös taideteokset voivat olla aidosti kauniita, mikäli ne

aidon filosofian tavoin pyrkivät esittämään sitä, mikä on todellista. Tällöin niissä on lähdetty esteettisen ja eettisen ykseydestä.

Taideteoksilla ei siis voi olla omaa mittapuuta; estetiikka ei ole mikään tiedon eikä tieteen laji. Kaikki todellisen esittämiseen tai esille tuomiseen pyrkivä voi seurata vain todellisuuden tietämiseen perustavaa mittaa, joka ei ole erillinen eri elämäalueita varten. Tämä episteeminen kauneuden perusta jakaa esteettisiksi tarkoitettut artefaktit selvästi kahteen ryhmään: toisaalla ovat aidosti kauneuden mukaiset taideteokset ja toisaalla emotionaalisesti viihdyttävä roska.

Kauneus ja elämä

Koska kauneus on hyvän "laji", sen vaikutus ihmiseen on samankaltainen kuin hyvän tuntemisen vaikutus. Kuten hyvän tunteminen tekee ihmisen taidoista hyvät, kauneuden tunteminen tekee ihmisen taidoista kauniit. Tällä runollisella metaforalla tarkoitetaan ihmisen taitojen — siis koko toiminnan — asettumista oikeiden mittojen mukaiseksi. Mikäli on kyse käsityöläisestä, joka tekee taide-esineitä,

hänen taitonsa täydellistyy, koska hän tietää tarkalleen, miksi hän tekee sitä, mitä tekee. Tämä "miksi" on eettinen periaate, jonka kohdalla käsityöläinen asettaa työnsä osaksi todellisuutta. Jos on kyse filosofista, taidon tuleminen kauniiksi tarkoittaa kykyä nähdä kysymykset suurimmissa merkityskokonaisuuksissaan, jolloin erilliset puhtaaidolliset ja muut nokkeluusharjoitukset osoittautuvat merkityksettömiksi.

Kun tämä sovelletaan ihmisen elämään, voidaan ajatella, että kauneuden ymmärtäminen on avain ihmisen ongelmaan. Kauneuden ymmärtäminen on vastaus siihen kaipaukseen, joka ihmisessä on parempaan. Koska ihmisen kahtalaisessa luonnossa ei ole mahdollisuutta paluuseen alkutilaan, oikean mitan löytyminen tässä elämässä on tärkeää.

Kauneus saa aikaan eettisen muutoksen ja sitä kautta pyrkimyksen järjestää kokemuksellinen sille parhaan mahdollisen mitan mukaisesti. Näin ihmisen tapa ymmärtää todellisuutta, kokea välitöntä ja toimia (esim. luoda taideteoksia ja muita esineitä) saadaan yhteismitalliseksi. Koska tämä mitta on eettinen, se on yleispätevä koko elämää varten.

Kauneuden taito?

Miksi tätä ymmärtämistä sitten kutsutaan taidoksi? Platonisessa filosofiassa elämä on taidosta kiinni: jokaisella on periaatteelliset mahdollisuudet viisauden rakastamiseen ja järkiperäiseen elämään — ja tätä kautta kauneuden luomiseen kokemustodellisuudessa — mutta vain harvoilla on kärsivällisyyttä hankkia taitoja, joilla voi taata tällaisen elämän kehittymisen ja säilymisen. Illuusiota luova kokemustodellisuus on vaikutuksiltaan niin voimakas, että tarvitaan todellisesti taito säilyttää ote filosofian harrastamisessa.

Tämän taidon lähtökohta on katseen pitämisessä kauniissa. Platonin ajatus tiedon portaista, etenemisestä näkyvästä näkymättömään, ei ole tieto-opillinen kuvaus, vaan pyrkii korostamaan sitä, että mikään ihmisen toimi ei ole vapaa arvottamisesta. Jokainen mielenkiinnon kohteen valinta on kiinni ratkaisusta, jonka ihminen tekee tietyin perustein. Jos tällaisena perustana on systemaattisesti positiivinen, todelliseen suuntaava idea, esimerkiksi kauneus, nämä ratkaisut välttä-

mättä johtavat ihmisen kohti selvempää tietoa todellisesti arvokkaasta. Jokainen teko ja siis koko ihmisen toiminta on kiinni arvosällöistä: tietoinen valinta antaa aina mahdollisuudet valita paremman mukaan.

Kauneuden taito on elämän periaate. Se ei liity esteettisiin ilmiöihin, koska nämä eivät muodosta mitään aidosti omaa ryhmäänsä. Ihminen, joka on omaksunut elämänsä periaatteeksi kauneuden taidon, toteuttaa niin eettisiä kuin esteettisiäkin mittoja sen mukaan kuin ne aidosti seuraavat kauneudesta. Käytännössä tämä tarkoittaa ehdotonta pyrkimystä yleispätevyyteen kaikissa ratkaisuisissa, sellaisen mitan etsimistä, joka ei ole kiinni tyylistä, tapauksesta tai ajasta, vaan näistä riippumattomasta yleisesti oikeasta.

KEHON ETIIKKA

Etiikassa kiinnitetään huomiota ideaaleihin ja ihmisen tahtoon; edellä korostettiin järjellisyttä. Kuitenkin suuri osa ratkaisujamme tapahtuu kokonaan muilla perusteilla eivätkä nämä ratkaisut aina ole huonoja. Juuri ihmisen kehollisuus, kokemuksellisuus ja suora maailmasuhde synnyttävät itsestään ratkaisuja, joita on vaikea ohittaa. Ruumiilla on oma viisautensa, jonka käsitteleminen etiikassa on myös tärkeää. Jokainen, joka on urheillut tai mulla tavoin kehittänyt kehonsa kykyjä, tietää, että nämä kyvyt vaikuttavat myös muuhun elämään.

Seuraavassa on tutkielma kehollisuudesta ja sen etiikasta. Aihe ei ole kovin tavallinen filosofiassa. Lukijan kannattaa olla koko lailla kriittinen esitettyihin ajatuksiin nähden: tietomme kehostamme ja kehollinen tietomme maailmasta ei ole kovin helposti käsitteellistettävissä ja niinpä monet ilmaukset voivat johtaa harhaan.

Kehollisuuden ja etiikan yhteyksistä on etiikan historiassa monia esimerkkejä. Tapaukset voidaan karkeasti jakaa kahteen ryhmään.

E n s i m m ä i s e n ja suurimman ryhmän muodostavat etiikat, joissa liikunnalla ja ruumiinkulttuurilla on välineellinen merkitys; ruumiinliikunnan katsotaan tällöin parantavan hengen suorituksia tai muuttavan ruumista enemmän hengen suuntaan, samalla, kun ruumis saadaan hengen hallintaan.

T o i s e n ryhmän muodostavat ulkoeurooppalaisista perinteistä tutut ajatustavat. Tällöin filosofinen perinne siirretään opettajalta oppilaalle ei-käsitteellisissä harjoituksissa ja ruumista pidetään elävänä kehona, joka on samalla tavalla keskeisesti ihmistä kuin on henkinenkin.

Länsimaisessa perinteessä pidetään itsestään-selvänä, että ruumis on vain ihmisen väline. Syynä on selvä kaksijakoinen kuva ihmisestä ja tässä jaossa on ihmisen henkisellä toteutumisella aina ensisijainen ja fyysisellä aina toissijainen merkitys.

Tämä mustavalkoinen kuva ei kuitenkaan anna oikeaa käsitystä dualistisen ihmiskuvan filosofisista lähtökohdista. Varmasti se peittää alleen ne vivahteet, joita aiemmin tästä vaikeasta aiheesta oivallettiin. On nimittäin niin, että ruumiinkulttuurin välineellinenkin painotus - varsinkin silloin, kun siihen liittyy laajempi mailmankatsomuksellinen pyrkimys - mahdollistaa monia sellaisia oivalluksia, jotka ovat jääneet lihankieltoisen uskonnon ja enenevästi "pääistyneen" sivistyksen jalkoihin.

Valtion valvojat

Esimerkkinä tällaisesta etiikasta voidaan ottaa Platonin *Valtio*-dialogissa kuvaama mallivaltion järjestyksenvalvojien koulutus. Valvojien tehtävänä oli kokonaan keskittyä sisäisen ja ulkoisen uhan torjumiseen eikä heillä sen vuoksi saanut olla muita etuja valvottavana kuin valtion etu; tämän vuoksi heillä ei ollut yksityisomaisuutta eikä omaa perhettä.

Valvojien koulutuksessa olivat keskeisinä päämäärinä pyyteettömyys, rohkeus ja yhteishenki. Tärkeänä tekijänä näiden hyveiden synnyttämisessä ovat ruumiin harjoitukset, sillä harjoituksissa kasvaa ihmisen kyky hallita mieltään ja ymmärtää paik-

kaansa ryhmässä, siis myös valtiossa. Pahinta, mitä valvojien kohdalla saattaa tapahtua, on että he muuttuvat "koirista susiksi" ja antautuvat satunnaisille mieliteoilleen ja pyrkivät ottamaan vallan itselleen valvomisen sijasta. Oikeanlaatuinen koulutus ymmärretään poliittisesti tärkeäksi, sillä vähäiselläkin vallalla on taipumuksena turmella. Platon katsookin aiheelliseksi *Valtio*-dialogissa korostaa oikeaa kasvatusta ja pyrkii etsimään syitä oikealle kasvatukselle muualtakin kuin poliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta.

Platonin kasvatustajatuksessa kiinnitetään huomio musikaaliseen ja liikunnalliseen puoleen.

Musikaalinen tähtää abstraktien rakenteiden ja kokonaisuuksien hahmottamisen; onhan valvojien työ suurelta osalta riippuvaista heidän kyvystään käsittää kokonaisuuksia ja ratkaista sen perusteella toimintansa suunta. Tässä ovat keskeisinä harmonia ja rytmi. Harmonian taju mahdollistaa, että valvojassa voivat toteutua sellaiset ristiriitaiset ominaisuudet kuin pelottomuus (vihollisen edessä) ja ystävällisyys (kansalaista kohtaan). Rytmi viittaa eettiseen toimintaan, sillä sen merkityksenä kasvattamisessa on johdattaa ymmärtämään oman toiminnan luonne ja asema: Platonin filosofiassa on

tärkeällä sijalla maailman rytmi, joka tulee esille mailmankausien ja vuodenaikojen vaihtelussa ja pienemmässä mittakaavassa ihmisen tavassa asettua tähän kokonaisrytmiin. Harmonia on tietenkin yleisimmässä mielessä juuri tämä kokonaisuus. Ihmisen toiminta voi olla oikeaa vain, mikäli hän on asettunut tähän konkreettisesti todelliseen rytmiin siten, että kehon oma rytmi noudattaa maailman rytmiä.

Liikunnallisella kasvatuksella sen sijaan pyritään synnyttämään "luonto", joka ei tässä tarkoita vain ihmisen fyysistä puolta vaan myös eräänlaista yleisasennetta elämään, jota myöhemmin filosofiassa kutsutaan "kehollisuudeksi". Liikunnalliset harjoitukset eivät tähtää voimaan tai nopeuteen, kuten ehkä olisi odottanut, vaan pikemminkin terveyteen, ruumiilliseen tasapainoon ja oikean ravinnon tuntemiseen. Valvojalle on tärkeää, että hän ei ole uninen, vetelä eikä riippuvainen mieliteoista. Platon korostaa, kuinka liikunta saa aikaan - oikealla tavalla harjoitettuna - valppaan ja havaitsevan mielen ja johtaa sellaisen luontoon, joka musikaalisilla taidoilla tuettuna parhaiten vastaa valtion vaatimuksia.

Tässä on syytä muistaa, että valtion tarkoitus on oikeudenmukaisuuden toteutuminen ja siten ihminen, joka vastaa valtion vaatimuksia, on korkeimmassa mielessä eettinen.

Kaikki nämä harjoitukset ovat pahasta, mikäli niitä ei tueta toisillaan ja mikäli niille ei ole asetettu selvää päämäärää. Mikäli ihminen harjoittaa liikuntaa ilman abstraktimpia harjoituksia harmoniassa ja rytmissä, tulee hänestä raaka. Jos ihminen harjoittaa vain abstrakteja taitoja, tulee hänestä heikompi kuin olisi toivottavaa eikä hän pysty hallitsemaan mieltäänkään.

Platonin etiikassa henkinen ja ruumillinen kietoutuvat toisiinsa monella tasolla ja monin hienoin sitein; ajatus, että ruumiillisella olisi pelkkä välineellinen merkitys, on yksinkertaistava. Useat ruumiinharjoitukset - kun ne on oikein tehty - saavat selvän yhteiskunnallisen, poliittisen ja yleisesti eettisen merkityksen, koska ihminen vasta tällaisten harjoitusten kautta pääsee selville seikoista, jotka pelkin henkisin ponnisteluin jäisivät kokonaan piiloon.

Platon korostaa kehollisten harjoitusten merkityksenä niiden antamaa *oikeaa mittaa* ja *oikeaa tapaa*, koska ihmisellä on, luonnostaan,

taipumus tolkuttomuuteen, mikäli hän keskittyy vain pohtimaan ajatuksia, jotka sattuvat tulemaan hänen mieleensä.

Miten ruumiinkulttuuri Platonin kasvatustajatuksessa paljastaa eettisesti olennaisia piirteitä?

Tässä edellytetään, että keholla ja mielellä on jokin sellainen yhteinen alue, jolla ne voivat ymmärtää toisiaan, tavoittaa toistensa merkityksiä. Platon näyttää ajattelevan, että keholliset harjoitukset ja niistä syntyvät kyvyt asettavat mielelle selkeän toimintatilan, kun harjoitukset ja kyvyt paikantavat ihmisen maailmassa. Mikäli tällaista paikantamista, selvää asemaa maailmassa ei ole, mieli voi vailla mitään rajaa tai tarkistusta (siis valvontaa tai säätöä) vaellella kuvittelemisissaan maailmoissa. Mielen eräs ominaispiirrehän on sen kyky luoda maailmoja, elää niissä ja erehtyä pitämään niitä tosina. Näin kehollisuus on eräänlaista mielen paikantamista maailmaan ja siis mielen kurinalaistamista.

Uusi Platon: Nietzsche

Ajatus liikunnasta ja kehollisuudesta ei-välineellisessä mielessä tulee ensin esille Spinozalla ja radikaalissa muodossaan Friedrich Nietzscheillä.

Nietzsche on tärkein länsimaisen etiikan tradition kriitikko ja nykyaikainen etiikka on hänelle kiitoksen velkaa joka käänneessä. Nietzsche toteaa, että "ihmisen tosiasiallinen eettisyys kehon elämästä on sadasti suurempi ja hienompi kuin kaikki käsitteellinen moralisointi".

Tähän on selvä syynsä: käsitteelliset esitykset eivät koskaan joudu kontrolliin, eivät säädettäviksi elämään, sillä ne on aina mahdollista pelastaa viittaamalla niiden luonteeseen, ne eivät ole yksittäistapauksia. Kehon moraalisuus sen sijaan syntyy juuri sen ainutkertaisuudesta, siitä, että se ja vain se on totta juuri nyt.

Tämä tahtoo myös sanoa, että kehollisuudessa läsnäolo, eettisyyden nyt-hetkisyys, on ainut mahdollisuus; sen sijaan käsittellisessä tarkastelussa on mahdollista irrottaa tarkastelu itse hetkestä ja saada näin aikaan suhteellistettu, ohennettu ja mahdollisesti idealisoitu tilanne. Tällaista suhteellistettua ja pelkistettyä me emme koe velvoittavana, se ei voi toimia ehdottoman arvon

lähteenä, koska siitä puuttuu keskeinen piirre: se ei ole minun vaan se voi olla kenen tahansa.

Niinpä Nietzsche väittää, että juuri ainutkertaisuus on etiikan velvoittavuuden lähde. Mutta sekin voi olla yleispätevä: tällöin ajatellaan sitä yhteyttä, jossa kaikki tulee todeksi, ja se ei olekaan vain minun vaan se on yhteinen maailma. Tämä tarkoittaa, että kaikki se, mikä tulee kehollisuutena esiin, on koko ajan yhteisessä maailmassamme, siellä, missä kaikki muutkin ihmiset ovat. Tämä yhteinen maailma on todellinen, se on yhteinen ja se siis täyttää etiikan yleispätevyyden vaatimuksen, tosin yllättävällä tavalla.

Kuinka puhua kehollisesta etikasta?

Kehon ratkaisut ovat tuntemuksia, tyydytystä ja muistuttamista. Nämä ilmaukset jo kuvaavat, että tavanomaisesti kehon ratkaisuille ei anneta tiedon asemaa. Edes Platonin esimerkeissä kehollinen ei tue tietoetiikkaa. Kehon ratkaisut eivät myöskään ole tekoja siinä mielessä kuin tekoetiikassa ajatellaan, sillä niitä ei voi eristää ja ottaa yksittäin tarkasteltaviksi. Sen sijaan monin esimerkein

voidaan osoittaa, että kehon ratkaisut ovat ensisijaisia sekä tietoon että tekoon nähden.

Tämä tulee esille monessa seikassa. Ihminen ei voi tahtonsa avulla ylittää kehollisia rajojaan siinä, mikä on hänelle todellista. Vaikka me pystymme monin tavoin tajuamaan muodollista, ei-kokemuksellista ja abstraktia, mikään niistä ei silti voi tulla näkemykselliseksi ja sitä kautta aidosti merkitykselliseksi ihmisen elämässä.

Esimerkiksi ideaalit jäävät pelkiksi haavekuviksi, mikäli ne eivät sisällä selvää kokemuksellisesti edettävää ja siis myös kehollisesti toteutettavaa puolta. Tämä on oivallettu esimerkiksi buddhalaisuudessa, jossa Buddha toimi ideaalina *ja* kokemuksellisena esimerkkinä, sekä varhaisessa kristillisessä etiikassa, jossa Kristuksen seuraaminen oli mahdollista, koska Jumalan poika tuli lihaksi ja siis tätä kautta meille todeksi. Sen sijaan tämä on useimmiten jäänyt tajuamatta ideaalietiikassa, jossa pääpaino on pantu ihmisen kuvittelukyvyille, siis kyvyille kuvitella ideaaleja.

Kehon merkitys etiikan kannalta on kiinni todellisuussuhteesta. Me olemme kehollisina maailmassa ja on syytä olettaa - muun tiedon puuttuessa - että me olemme kaikki samassa

maailmassa. Kehona me joudumme ottamaan vastaan monia sellaisia kokemuksia, joita tietoisuutemme kaikin tavoin välttää tai joita se ei kykene käsittelemään. Tästä syntyy selvä kitka kahden tavan välillä, sen, jolla olemme suoraan tekemisissä kokemuksellisen kanssa, ja sen, millä tavoin tämä tulee kulloinkin käsitetyksi.

Tässä suhteessa ei voi olla kuin yksi järjestys, sillä kokemuksellisessa maailma todellakin tulee meihin, meidän kehomme vastaa maailmalle, ja vasta tämän jälkeen osa tästä, usein pitkälläkin viiveellä, tulee ymmärretyksi.

Mistä johtuu, että kehollisuutena ihmisen kosketus maailmaan on ensisijaisempi kuin mielenä?

Maailmassa olemisen tapamme, elämissaailma, paljastaa tämän: kehona ihmisellä on välitön **k o s k e t u s p i n t a** maailman kanssa. Tämä kosketuspinta puuttuu siltä, mikä ei ole kehollista. Tämä tarkoittaa, että - päinvastoin kuin mielen kohdalla - keho on koko ajan kosketuksessa **m u u n** kanssa, jonkin, joka ei ole sitä itseään. Näinhän ei ole mielellisyyden kohdalla, sillä mielenä me voimme kaikesta todellisesta riippumatta vaellella missä tahansa mielikuvien maailmoissa

(joista unet muodostavat omansa) ja olemme koko ajan tekemisissä vain mielellisen, mielikuvien, kanssa.

Tämä jatkuva kosketus sellaiseen, mitä itse ei ole, tarkoittaa vahvaa k o n t r o l l i a (valvontaa, tarkistusta, säätöä) omista rajoista, mahdollisuuksista ja siitä, mikä on kokemuksellisesti totta. Kokemuksellisesti tosi osoittautuu jatkuvasti muuksi kuin se, mikä toiveina ja kuvitelmina on olevinaan totta.

Tätä kehollista olotilaa voimme nimittää "tajuamiseksi". Se ei ole tietämistä, koska siihen ei liity tällaisena käsitteellistämisen tarve, eikä se toisaalta ole myöskään pelkkää olemista, koska se on sisällöllistä ja muuttuvaa. Se on jatkuvaa maailman tulemista meihin. Tajuaminen on siis kehollista läsnäoloa maailmassa ja tämä voi olla passiivista tai aktiivista, yleensä se on kumpaakin yhtaikaa.

Passiivinen tulee hyvin esille siinä, mitä tavallisesti kutsutaan psykosomaattiseksi: keholla on omat reaktionsa, kun ihminen on itse välinpitämätön sille, mikä hänen pitäisi ottaa huomioon. Keho tajuaa mieltä suuremmin, onko kosketus maailman

kanssa oikea, hyvä vaiko väärä, paha. Keho myös osoittaa sen joko estämällä ja rajaamalla kosketusta (esimerkiksi motorisin keinoin), tai päästämällä vieraan itseensä kuin tunkeutumisena (esimerkiksi stressisairastumisena).

Aktiivinen on tällöin sitä, mitä kutsumme liikunnaksi, siis kehon aktiivista maailman koskettamista. Tämä on se puoli kehollisuutta, jossa ihminen tietoisesti pyrkii ottamaan selville, millainen kosketus maailman kanssa voi olla. Se on siis samalla tavalla pyrkimystä kuin tiedonhankintakin on; nyt vain on kyseessä pyrkimys tajuta sitä suhdetta, joka on kehon ja maailman kosketuksessa, sitä r a j a p i n t a a , jossa me olemme tekemisissä toisen kanssa, sen kanssa, mitä itse emme ole. Suhde ei ole ratkaisevasti erilainen kuin tiedon hankinnassa, jossa luemme muiden käsitteellistämisiä (teorioita, kuvauksia jostain aiheesta, jota emme muuten tunne) ja pyrimme käsittämään sen, mitä kirjoittaja tarkoittaa (siis, miten kirjoittaja on ymmärtänyt). Molemmissa olemme tekemisissä vieraan kanssa, mutta näillä rakenteilla on tietenkin ratkaisevat eronsakin: tiedon kohdalla me voimme kuvitella avuksemme sellaisen maailman, jossa toisen ihmisen teksti on

ymmärrettävä, mutta liikunnassa meillä on aina vastassamme yksi ainut, sama maailma.

Aktiivinen tajuaminen on siis pyrkimystä tietoiseen kontrolliin tai säätöön siinä suhteessa, joka meillä on kehona maailman kanssa.

Tämä voi tapahtua monella tavalla: ihminen voi "kokeilla rajojaan", kuten kestävyysurheilussa tehdään, tai "tutkia aikaa ja tilaa", kuten tanssijat sanallistavat kokeilujaan; ihminen voi myös asettua paikalleen ja siinä tutkia kehollisesti omaa olemassaolonsuhdettaan kuten monissa zenin harjoituksissa ja joogaperinteissä tapahtuu.

Kaikki nämä tavat pyrkivät tuomaan esille kokemuksellisenä sellaista, mitä me myös tavoittelemme käsitteellisessä, mutta mitä vain hyvin heikolla menestyksellä olemme onnistuneet käsitteellisesti saavuttamaan, vaikka filosofiankin historia on jo 2500 vuotta pitkä (uskonnonhistoriasta puhumattakaan).

Jatkuva muuttuminen on tässä suhteessa keskeistä. Juuri jatkuva muuttuminen tekee mahdolliseksi kehollisesti koetun jäännöksettömän käsitteellistämisen. Esimerkiksi Stephen Spenderin romaanissa *The Temple* nuori runoilija keskustelee nuoren valokuvaajan kanssa runouden tarpeellisuudesta. Valokuvaaja on

urheilija, jonka nautinnot ja viisaus, periaatteet ja tosi ovat lähtöisin vaeltamisesta, uimisesta, tanssimisesta ja seksistä. Hän ei ymmärrä, miksi runoilija yrittää vangita kokemaansa runoon, kun koettava on joka tapauksessa koko ajan läsnä ja muuttuu koko ajan eikä kukaan toinen kuitenkaan *koe* todellisuutta lukiessaan toisen ihmisen runoa. Tämä sama pätee tietenkin filosofiaankin.

Vastaus on myös sama molemmille: jotta edes itse ymmärtäisi, mitä on kokenut!

Jatkuva muuttuminen tekee ongelmaksi sen, onko aktiivinen tajuaminen eettisesti tärkeää. Runoilija samassa keskustelussa toteaa (kuten filosofikin voisi tehdä), että muuttuminen sinänsä on vaikea käsittää, vaikka juuri sen käsittäminen saattaisi johtaa ehjäksi ihmiseksi tulemiseen. Vaikeus on siinä, että ei ole helppo ajatella antaa kehollisuudelleen tällaista tärkeää asemaa. Runoilija toteaa olevansa niin "tuomittu ideaaliin", ettei uskalla lähteä kehollisen etsimisen tielle, jolla, kuten arvata saattaa, ideaalit ovat vielä vaikeammin tavoitettavissa kuin kuvittelukyvyn alueella. Jatkuva muuttuminen sallii itse asiassa vain "asettamattomat ideaalit", sellaiset, jotka koskevat vain nyt-hetkeä,

mutta raukeavat jo samantien. Tällainen epävarmuus, epäjatkuvuus, tietttömyys saattaa kuitenkin hyvinkin vastata sellaista kokemusta, jota ei ole etukäteen jo selitetty joksikin - siis vastata maailman kohtaamista.

Palaaminen kehollisen etiikan tienä

Keholliseen tajuamiseen liittyy palaaminen siihen, mitä on koettu. Suhde maailmaan on läsnäoloa, koska kosketus maailmaan ei lakkaa. Mutta tämän lisäksi me kehollisina palaamme myös takaisin sellaiseen, minkä olemme kokeneet aikaisemmin, sillä nämä kosketukset eivät jää irrallisiksi vaan keho on myös muistava ja kokoava. Tätä piirrettä kuvataan psykologiassa mahdollisuudeksi ehdollistua; tämä ei tietenkään sano itse asiasta mitään. Se on kehon kykyä saattaa aiemmin ja nyt koettu yhteen yhdeksi merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Tällä ei ole välttämättä mitään tekemistä ymmärtämisen kanssa, useimmiten pikemminkin on niin, että tällainen palaaminen ja kokoaminen tapahtuu tavalla, jota ei ymmärrä.

Liikunnan kohdalla tämä palaaminen muuttuu (tai voi muuttua) aktiiviseksi. Jokainen liikesarja,

jonka jo osaan, on kehon muistissa ja se palaa heti, kun paikkani maailmassa sitä edellyttää. Se ei tule pelkästään motoriikkana, kuten ehdollistetun refleksin oletetaan tulevan, vaan siihen liittyy aina maailman kontrolli, säätö tätä nyt-hetkeä varten, jolloin kaikki muistettu tulee uudella tavalla yhdeksi. Liikunnan harjoittaminen, siis kehon tietoinen harjoittaminen tiettyjä suorituksia varten, on jatkuvaa asettumista tähän säätämiseen, eräänlaista säädön tarkastamista.

Mitä merkitystä tällä on etiikassa? Tietoinen liikkuminen on aina verrattavissa filosofian harjoituksiin: siinä ei liikuta ulkoisen vuoksi - tuloksen tai voiman vuoksi - vaan halusta selvittää se, mitä maailma sallii todellisesti. Koska maailma "sallii" aina eri tavoin, tämä kokemus on aina muuttuva: se asettaa konkreettisesti paikalleen ihmisen pyrkimykset.

Tämä on eettisyyden peruskohta, koska tämä on ainut oikeusaste (siis aste, joka jakaa tässä kysymyksessä oikeutta), jossa ihminen on tekemisissä konkreettisesti toisen kanssa ja tämä toinen on yhteinen maailmamme.

Tässä ei voi olla kyse hapuilemisesta kuten eettisten ajatusten kanssa vaan selvästä näytöstä. Liikunnan harjoittaminen tietoisesti perustuu tämän ajatuksen mukaan palaamiseen, jolla on siis liikunnan etiikassa perustava merkitys. Perustelemme me aktiivisen liikkumisemme miten tahansa, se kuitenkin tästä selittämisestä riippumatta perustuu palaamiseen, kehollisuuden alkuperäiseen olemistapaan. Tehtävä on alkuperäinen, koska me olemme joka tapauksessa aina ensin kehona ennen refleктоivan olemassaolon muotoja - siis kehona ennen mieltä - ja palaaminen on tämän perustan muistamista.

Tämä toteutuu siis liikunnassa. Liikunta tässä mielessä on olennaisesti ihmisen todellistumiseen kuuluva puoli, joka aktiivisena johtaa meidät siihen vuorosuhteeseen, josta me käsitteellisesti hahmottavina olemme syntyneet ja tällä tavoin se myös antaa tälle uudelleen perustan ja kriteerin.

Liikuntaa harjoittaessani kokeilen kosketuspinnan laajuutta, pysyvyyttä, sekä toisen, siis maailman, vastusta. Tämä kokeileminen voi ainoana antaa kuvittelukyvystä riippumattoman tarkistuspaikan ajatuksille. Tarkistuspaikan merkitys

korostuu, kun otan huomioon, että kosketus, vastus, kriteeri on se maailma, joka on myös muille vastus, jota myös kaikki muut, tieteen tai tietämättään, koskettavat.

Kuinka keskustella tästä etiikasta?

Tällaisen etiikan keskusteltavuus on erilaista kuin muodollisen tai perinteisen etiikan. Nietzsche huomautti jo, että samalla kun huudan "kyllä!" maailmalle ja otan maailman kokemuksen ja viisauden mitaksi, samalla sanon "kyllä" myös muille ihmisille. Itse asiassa vain kehollisina me olemme samassa tilanteessa muiden kanssa, vastassa maailma.

Erilaisuus ihmisten kesken - ja siis keskusteltavuuden ongelma - tulee kehollisesta kuuntelemisen kyvystä, kehon tajusta tässä kuuntelemisessa. Ne, jotka jäävät turhan heikoiksi, kuten Platon sanoi niistä, jotka eivät kehitä ruumiinsa taitoja, saattavat hiljalleen menettää luontaisen tajun palaamisesta. Nämä ajatuvat tätä kautta yhä syvemmälle omille vesilleen, kuvittelukyvyyn viedessä venettä. Tällöin näiden on vaikea ymmärtää niitä, jotka ovat lähellä maailmaa

ja joiden elämä on olennaisesti kehollista yritystä säätää maailman kanssa elämää oikeanlaatuiseksi.

Koko kommunikointavuus on kiinni siitä, missä määrin palaaminen voidaan joko käsitteellistä tai muuten saattaa yhteisen pohtimisen alle. Käsitteellistäminen saattaa olla mahdollista. Toinen mahdollisuus on ottaa todesta vanha filosofian käytäntö, jonka mukaan etiikka on harjoituksen asia ja harjoituksessa tarvitaan opettaja, joka jo tietää, minne on matka. Tällöin kummallakin on kontrolli, kehollisena maailma, mielellisenä toinen ihminen, jolle on vastuussa mielikuvistaan. Etiikka siis edellyttää valmentajaa.

ETIIKKA FILOSOFIASSA

Etiikan asema filosofiassa on aina ollut keskustelun alla: toisaalta on esitetty, että eettiset kysymykset ovat keskeisin alue koko filosofiaa, itse asiassa filosofian syy, toisaalta on väitetty, että juuri etiikan kiinteä suhde arkipäivään - ja siis elämän esittämät vaatimukset - tekee koko filosofiasta epämääräistä. Tämän vuoksi etiikassa on aina ollut nähtävissä oman ajan filosofian pääkeskustelu ja sen vastakeskustelu: kun on vaadittu täsmällistä filosofiaa ("valmista ajattelua"), on korostettu etiikan elämänläheisyyttä ja vapautta periaatteista, sekä päinvastoin. Näin etiikan keskustelu on toiminut hyvänä ilmapuntarina koko filosofiselle keskustelulle: se on usein palauttanut ääri-ilmiot takaisin pohdittaviksi juuri sillä, että etiikassa on asetettava jokaiselle ihmiselle aikaansaannokselle kysymys, mitä juuri se aikaansaannos aiheuttaa jokapäiväiselle elämälle.

Etiikan asema on ollut sekä viimeisin että ensimmäisin: tiukasti tieteellistä "filosofiaa" vaativat, että etiikan periaatteiden (ja eettisten väittämien) on perustuttava tietoteorian, erityisesti logiikan, saavutuksiin, ja toisessa ääripäässä on muistutettu, että ihminen on eettinen olento jo ennen kuin hän osaa edes puhua tai tehdä tietoteoreettisia kysymyksiä.

Seuraavassa on kolme keskeistä teemaa, jotka hyvin kuvaavat oman aikamme eettistä keskustelua. Nämä kolme aiheet ovat eurooppalaisen etiikan aiheita, jotka hiljalleen ovat leviämässä myös englanninkieliseen maailmaan. Taustalla on Friedrich Nietzschen radikaalietiikka ja sen vaatimus puhua ihmisestä elävänä olentona, kokonaisena ja koko ajan muuttavana. Myös ne periaatteet, joita muuten on korostettu - esimerkiksi maailmassa olemisen mielessä ajattelu - ovat näissä kolmessa aiheessa mukana.

Sinä ja minä

Max Scheler sanoi, että ihminen on aina ensin rakastava olento ja vasta sitten tietävä olento. Tämä yksinkertainen lause sisältää suuren asenteen mullistuksen: vaikka me kyselemme kaikkia asioita vasta sitten, kun olemme oppineet tietämään, monet asiat - erityisesti perustavanlaatuiset asiat - ovat tuolloin jo saaneet muotonsa ja merkityksensä. Me olemme jo kasvaneet ihmisten keskellä, oppineet ihmistenvälisen toiminnan, elämisen perheessä tai muussa yhteisössä sekä kielen mukana lukuisat tavat suhtautua toisiin ihmisiin rakastaen, arvostaen, kaivaten - ja tietenkin myös näiden vastakohtien kautta.

Elämän tärkeät eettiset perusasetelmat on siten jo asetettu silloin, kun huomaamme ryhtyä niitä pohtimaan. Nämä perusasetelmat eivät enää tästä miettimisestä paljon muutu, vaikka onkin mahdollista, että eettinen pohtiminen saa meidät oivaltamaan, kuinka perustavanlaatuisia nämä asetelmat ovat jokapäiväisen toiminnankin kannalta.

Schelerin lause tarkoittaa, että ei ole mitään syytä erikseen sitä, miksi me olemme yhdessä, muodostamme pareja, ryhmiä, yhteisöjä. Ihminen tulee ihmiseksi muiden ihmisten keskellä ja vaikka hän jossain vaiheessa elämää saisikin päähänsä, että hän on yksin, yksinäinen tai haluaa olla yksin, on sekin mahdollista vain suhteessa muihin. Jos tämän sanoo lyhyesti, sen voi sanoa näin: sinä teet mahdolliseksi sen, että minä olen minä. Minkäänlaista minuutta ei ilmeisesti synny sille, joka ei ole kasvanut lajitovereidensa kanssa.

Sinä ja minä on pysyvä liitos: minua ei ole jollei sinua ole. Tämä pätee myös yksin ja yksinäisyydessä, jolloin minä olen yksin juuri sinun poissaolosi vuoksi. Mutta tällä samalla suhteella on myös suurempi merkitys. Ihmisen eettinen maailma ja maailmassa oleminen on sinä-minä- maailmaa. Kun ajattelen eettistä elämää ja omia ratkaisujani, ne ovat mahdollisia vain maailmassa, jossa olen sinun kanssasi.

Martin Buber herätti tämän keskusteluatavan uudelleen henkiin. Hän sanoi, että ihmisen maailma on kahdenlainen: on minä-se -maailma ja minä-sinä -maailma.

Tietäminen on maailman pitämistä tiedon kohteena, jolloin myös muut ihmiset ovat tiedettävää; ne ovat minulle se, minkä voin tietää. Tietäminen pysyttelee minun toimintani ja tiedettävä, se, on olemassa vain siten, kuin haluan sitä tarkastella. Arkipäivässä suhteeni maailmaan, muihin ihmisiin ja esineisiin on tällaista. Myös sinä olet minulle jokin tiedettävä, esimerkiksi kaveri, isä, opettaja, rallikuski, myyjä; olet pääasiassa vain sitä, mitä tarvitsen.

Kuten jokainen omasta elämästään tietää, tätä tärkeämpää on se, kuinka toinen ihminen on silloin, kun on rakastunut tai rakastaa: sinä olet silloin tärkeämpi kuin minä. Minä olen olemassa vain sen kautta, että sinä olet. Buber, kuten Schelerkin, pitää tätä kokemusta etiikan kannalta tärkeimpänä: juuri tällaisessa rakastavassa suhteessa ihminen pystyy oivaltamaan, että toinen ihminen on kaiken sen ehto, mitä minä olen ja että minä olen. Sinä olet tärkeämpi

kuin minä, koska vasta sinun kauttasi minä koen olevani.

Kun tämän ajatuksen laajentaa koskemaan koko elämistä, huomaa, että se-suhteesta ei oikein voi rakentaa etiikkaa, tai ainakin on vaikea väittää, etteikö sitten kaikki, myös esineet, olisi eettisesti tärkeitä. Ihmisen erityislaatu ei tulisi esille ja siten etiikka ei todellakaan olisi kovin keskeistä. Sen sijaan sinä-suhde tarkoittaa, että etiikka koskee juuri ihmisenä olemista ja siinä erityisesti sitä, kuinka olemme yhdessä, rinnakkain ja vastavuoroisesti. Etiikan aluetta ei tarvitse erikseen perustella vaan se on aina olemassa, se on vain osattava nähdä.

Silleen jättämisen etiikka

Martin Heidegger kirjoittaa kirjassaan "Silleen jättäminen", että maailma on salaisuus, joka ei avaudu pakottamalla. Hän muistuttaa meitä vanhasta periaatteesta, jonka mukaan voimme kyllä saada mistä tahansa asiasta esille helpostikin sen, mitä haluamme saada siitä esille, mutta samalla teemme mahdottomaksi saada selville siitä jotain uutta. Jos me olemme päättäneet saada maailmasta

mahdollisimman paljon hyötyä, nykyaikainen tiede ja teknologia ovat hyvä keino. Mutta jos me haluaisimme saada maailmasta selville jotain sellaista, jolla olisi meille sisäistä tai henkistä merkitystä, tiede ja teknologia ovat huono keino. Nämä nimittäin saavat esille vain sen, mitä ne jo itsessään sisältävät: tieteellistä tietoa ja tekniikkaa.

Tämä sama pätee myös eettisesti. Kun pyrin tietämisen kautta ymmärtämään elämäni ja toisia ihmisiä, toteutan vain omaa suunnitelmaani tai omia odotuksiani. Tällöin voin ymmärtää toisista vain sen, mitä heiltä odotan. Samoin näen omassa elämässäni mahdollisena vain sen, mitä jo tiedän. Vaikka muutakin ilmaantuisi, en pysty sitä edes huomaamaan, koska odotan niin keskittyneesti juuri sitä, mitä tiedän.

Mutta on toinenkin mahdollisuus. Silleen jättäminen ei tarkoita asioiden lyömistä laimin vaan uudenlaista odottamista. Jos suhtaudun maailmaan kuin salaisuuteen ja toiseen ihmiseen kuin ihmeeseen, minulla on suurempi mahdollisuus nähdä kaiken aikaa sellaista uutta, joka muuten menisi huomaamatta ohi. Maailma joka tapauksessa ilmenee äärettömän monilla tavoilla. Sama pätee myös toisiin ihmisiin: ihmiset ilmenevät - näkyvät,

kuuluvat, toimivat, antavat merkityksiä teoilleen - erittäin monella eri tavalla enkä koskaan pystyisi etukäteen riittävästi otaksumaan heidän ilmenemistapojaan. Jokainen ihminen antaa eri tavalla merkityksiä omille toimilleen ja käyttäytymiselleen. Vain antamalla näiden erilaisten merkitysten vapaasti tulla eteeni sallin toisen ihmisen olla se, mikä hän on. En siis kavenna hänen mahdollisuuttaan toteutua. Samalla hän avaa minulle maailmasta - oman kokemuksensa kautta - aivan uusia merkityksiä.

Silleen jättävä etiikka on tunnettua idän suurista eettisistä ajatuksista ja sillä on eurooppalainen historiansa aina keskiajalta lähtien. Mestari Eckhart jo käytti tätä sanaa. Hän piti avoimuutta salaisuudelle tärkeimpänä eettisenä viisautena, jonka ihminen voi elämässään toteuttaa. Angelus Silesius osoitti monin esimerkein, että luonnonoliot ovat vain sitä, mitä ne ovat, vaikka ihminen yrittääkin keksiä niille muita merkityksiä (ruma, kaunis, hyvä, tuhoisa, hyödyllinen): ruusu on vain ruusu, ei muuta. Samalla asenteella myös toinen ihminen, sinä, on vain se mikä on, ja sellaisena velvoittava ja rikastava avoin ovi johonkin, jota en olisi itse keksinyt.

Kun suhtaudun silleen jättäen, toiset ihmiset ja muu maailma saavat mahdollisuuden osoittaa elämästäni niitä piirteitä, jotka muutoin jäisivät kokonaan vaille toteutumismahdollisuutta.

Toiseus

Edellä on jo tullut esille kaksi tärkeää etiikan kohdetta, sinä ja toinen ihminen. Ne kumpikin ovat selvästi jotain muuta kuin minä. Tätä kysymystä voidaan lähestyä myös yleisemmin kuin edellä, sillä koko toiseus on etiikan kannalta keskeistä. Kun ihminen pohtii yksikseen, kuinka voisi ratkaista luonnostaan syntyneet eettiset ongelmansa, hän päätyy melko helposti johonkin ratkaisuun. Tällainen ratkaisu ei kuitenkaan yleensä kestä sitä, että jokin muu - toinen ihminen, luonto - tulee mukaan. Jos voimme vapaasti kuvitella maailmamme, siinä ei ole ongelmia. Ei siinä ole myöskään mitään uutta! Sen sijaan juuri toiseus, se, mitä en voi itse ratkaista, synnyttää ongelmia, jos pyrin itse ratkomaan kaiken. Samalla se myös avaa sellaisia uusia mahdollisuuksia, joita en olisi osannut kuvitella.

Jokainen meistä elää tavallisesti omassa maailmassaan. Kaikki se, minkä kanssa joudumme

tekemisiin, tulee osaksi tätä maailmaa tai ei kosketa meitä millään tavalla. Emmanuel Levinas kutsuu tällaista omaksi tekemistä "totalisoimiseksi". Mutta hän myös sanoo, että sen ulkopuolella on äärettömyys, joka on toista. Se ei ole minua. Kun joudun tekemisiin tämän äärettömän kanssa niin, etten pystykään totalisoimaan sitä, olen tekemisissä toiseuden kanssa.

Tämä toiseuden kohtaaminen ei ole tavallinen kokemus. Me pystymme arkipäivässä hyvin tehokkaasti tekemään kaikesta minä-se -maailmaa, määrittelemään itse, mikä on tärkeää. Mutta kuitenkin jokaisen kokemuksessa on sellaistaakin, missä tämä ei ole onnistunut. On kohtaamisia, joissa toiseutta ei ole kadotettu. Nämä voivat olla ihmisten kohtaamisessa esimerkiksi täydellistä kulttuurista vierautta tai niin suurta kauneutta tai rumuutta, että sitä ei ole voinut "käsitellä pois". Vaikka me yleensä melko nopeasti selviämme tällaisesta tilanteesta, ne osoittavat, että on olemassa sellaista, mikä on kokonaan toista.

Kun tällainen kohtaaminen onnistuu niin, ettei se herätä pelkoa tai epävarmuutta (joka synnyttää epäluuloa, suvaitsemattomuutta ja rasismia), se jättää kaipuun uudelleen kokemiseen: pelkkä muisto

siitä, että on todellakin olemassa jotain sellaista, mikä on aivan erilaista kuin minä, minun kokemukseni ja minun maailmani, vaatii etsimään tätä toiseutta.

Tässä mielessä totaliteetin hetkittäinenkin murtuminen on avain uusiin eettisiin mahdollisuuksiin. Emmanuel Levinas pitää etiikkaa ensimmäisenä filosofiana, koska juuri eettisesti uudessa näkyy tarve ajattelemiseen ja tämä vasta synnyttää muun pohtimisen.

Toiseus on siis perimmältään syy etiikkaan. Ilman toiseutta ei olisi etiikan tarvettakaan, koska omassa maailmassa on helppo hoitaa omat asiansa. Toiseus on ymmärrettävä myös hyvin laajana asiana: se on toiset ihmiset, mutta samalla tavalla se on luonto, kulttuuri, maailma kokonaan. Ihminen elää maailmassa keskellä toiseutta ja eettinen elämä on vastausta tälle toiseudelle. Me voimme ymmärtää vastuun myös näin. Me vastaamme toiseudelle parhalla mahdollisella tavalla.

Kun ihminen on kokenut toiseuden, hän pyrkii uudelleen sen kokemiseen. Tämä on asettumista kasvokkain toisen ihmisen kanssa: eettinen

ymmärretään toisen kuuntelemiseksi, katselemiseksi ja ymmärtämiseksi. Tässä ei ole kyse empatiasta, sillä kasvokkain toisen kanssa ollessaan ihminen ei pyri ymmärtämään. Hän pyrkii avoimuuteen ja antamaan toiselle sanavuoron, antamaan toiselle tilaa avautua.

Levinas - kuten myös Buber ja Scheler - näkee tässä avoimuudessa filosofian alun. Vasta tämän uudenlaisen asenteen jälkeen muut filosofian kysymykset saavat oikean sijan: ne ovat yritystä artikuloida toisen kohtaamista ja toisen ymmärtämisen ehtoja.

EETTINEN KESKUSTELU NYT

Etiikassa käydään keskustelua historiallisista kysymyksistä, esimerkiksi siitä, millä tavalla aiempien eetikkojen ajatuksia olisi nyt ymmärrettävä. Samoin keskustellaan etiikan teoriasta (metaetiikasta), jossa ongelmana on kysymys, onko etiikassa yleistä teoriaa tai yleisiä periaatteita. Kolmantena etiikan keskustelun aiheena on kysymys, onko jokin eettinen peruslähtökohta parempi kuin jokin toinen, vai ovatko molemmat vain omia keskustelukäytäntöjään (diskursseja) vailla sen kummempaa pätevyyttä. Nämä ovat yliopistofilosofian aiheita ja itse etiikka tai eettinen elämä kostuu näistä keskusteluista hyvin vähän, jos ollenkaan.

Mutta tämän lisäksi käydään myös keskusteluja täysin konkreettisista asioista, jotka ovat paljastuneet ongelmiksi joko ajattelemisen tai käytännön elämän kautta. Näitä ovat kaikki yhteiselämään liittyvät kysymykset, hyvinvointia koskevat ongelmat ja kulttuurienväliset törmäykset. Esimerkiksi edellä

käsitellyt Buberin, Schelerin, Heideggerin ja Levinasin pohdinnat ovat syntyneet näistä käytännöllisistä kysymyksistä ja niiden perusteiden etsimisestä. Seuraavassa tarkastellaan eräitä tällaisia ongelmia.

Ekologinen etiikka

Kysymys luonnosta on tärkeä eettisen keskustelun kohde. Jo kreikkalaiset näkivät luonnon ja ihmisen suhteen eettisenä: Kreikasta ihminen oli tuhonnut luonnon parissa sukupolvessa ja synnyttänyt sen pölyisen autiomaan, jota edelleen melko turhaan yritetään metsittää. Eroosio vaikuttaa ihmisen elämään, joten ihminen joutuu kantamaan vastuun hyvin selvästi tällaisesta muutoksesta. Nykyaikana mittakaava näyttää vielä suuremmalta: ihminen on tuhonnut ja tuhoaa kokonaisia ekojärjestelmiä ja ilmeisesti lopulta omanakin. On herännyt kysymys, onko ihmisellä oikeutta tällaiseen toimintaan.

Tämä kysymys tarkoittaa, että meidän pohdittava, missä päättyy ihmisen oikeus ja samalla, onko muillakin eliölajeilla oikeuksia. Lähinnä tämä

on kysymys elämästä, ihmisen elämästä jatkossa ja muiden olioiden elämästä.

Ekologisessa keskustelussa on esitetty biologisia kannanottoja, joissa on korostettu, että ihminen on vain eläin muiden joukossa eikä ihmisellä ole erityisasemaa. Pertti Linkola on esittänyt liikojen ihmisten lopettamista, jotta saavutettaisiin tasapaino. Toisaalla on tuotu esille sellaisia biologiasta ammentavia ajatuksia, jotka tähtäävät uuteen, vihreään asennoitumiseen. Kumpikaan näistä ei ole eettistä keskustelua.

Ekologinen etiikka joutuu nojaamaan - kuten kaikki etiikka - ihmisen erityisasemaan: ihminen pohtii näitä kysymyksiä ja ihminen jollakin tavalla ratkaisee oman asennoitumisensa luontoon ja tämä on kokonaisasennoituminen. Mikään biologiasta tai jostain toisesta tieteestä tai maailmankuvasta tuleva *tieto* ei ole ratkaiseva. Kokonaisuus tulee aina rakentumaan monimutkaisesti kaikesta siitä, kuinka pääsemme selville ihmiskäsityksestämme, luonnon erilaisista määrittelemistavoista, tiedonkäsityksestämme ja valmiudestamme luopua näissä esille tulevista väkivaltaisista piirteistä. Ihminen ei voi

kokonaan irrota vanhasta historiastaan, mutta on mahdollista uudelleen ajatella asenne luontoon.

Tämä tarkoittaisi teknologisesta periaatteesta luopumista, mikä on hyvin vaikea asia läntisessä maailmassa; kaikki "hyvä", mitä meillä on, perustuu tavalla tai toisella juuri teknologiseen asenteeseen. Suhteemme luontoon syntyy suoraan tästä: me pidämme luontoa itsemme ulkopuolisena emmekä itse kuulu siihen, me vain ratkaisemme sen "ongelmia".

Muutos alkaa hyvin pienestä: oman kehollisuuden oivaltamisesta ja sen mukana uudenlaisen ajattelemisen tavan syntyisestä. Tässä uudessa tavassa maailmassa olemisen mielessä ajattelemisen tarkoittaa hyvin konkreettisesti "luontoon kuulumisen mielessä ajattelemista".

Yleensä ekologian eettisessä keskustelussa on etsitty pienintä pahaa, koska kokonaan uudelleen ajattelemisen on vaikeaa. Jos pienintä pahaa etsitään edelleen teknologisen ajattelutavan sisällä, se tuottaa joka tapauksessa lisää pahaa: jokainen suodatin, puhdistin ja muut apuvälineet sitoo meidät aina vain tiukemmin teknologiseen luonto-suhteeseen. Tämän

vuoksi nämä ratkaisuyritykset ovat epäonnistuneet. Mutta ne ovat joka tapauksessa vaikuttaneet ihmisten asenteisiin ja siten synnyttäneet uuden eettisen keskustelun, jonka nyt tunnemme ekologiana. Se on erilaista kuin kreikkalaisten ekologinen keskustelu, mutta sillä on edessään samat ongelmat: luonnon vastaukset tulevat nopeammalla tahdilla kuin mitä ehdimme niitä lukea, saatika olla vastuussa.

Etninen etiikka

Rasismi ja kulttuurinen suvaitsemattomuus ovat tuttuja asioita Euroopan suurkaupungeissa ja hiljalleen myös meillä. Kun kukaan ei enää pysty väkivalloin pidättelemään ihmisiä heidän asuinsijoillaan, myös pakolais- ja siirtolaisongelma kohtaa meidät kaikki. Maailman väkiluku on suurempi kuin koskaan ja kasvaa koko ajan. Jokainen paikallinenkin kahakka ja sota lähettää suuret ihmismäärät muualle. Tämä nykyaikainen kansainvaellus synnyttää lukuisia eettisiä kysymyksiä: Kuinka suhtautua pakolaiseen, siirtolaiseen, eri kulttuurista tukevaan ja eri näköiseen? Kuinka suvaita vieraita tapoja, joita nämä ihmiset tuovat Suomeen? Ovatko he

kilpailijoitani? Onko minun hyväksyttävä se, kuinka erilaiset kulttuurit muuttavat väkisin omaani? Missä määrin voin puolustaa omaa kulttuuriani, kansaani ja olla suvaitsematta muuta?

Näihin kysymyksiin ei ole selkeää vastausta.

Ne ovat eettisesti tärkeitä, sillä ne nostavat esille aivan tietynlaisen eettisen kysymisen tavan. Ne kysyvät, mikä ihminen on omassa kulttuurissaan, sekä, voiko kulttuureja, siis ihmisten henkisiä koteja, vertailla ja arvottaa rinnakkain. Tämähän on ihmisten yhteiselämän kannalta tärkeä kysymys. Ja se paljastaa myös heti, että aiemmin etiikka on pyrkinyt vastaamaan vain yhden kulttuurin sisässä löytämiinsä kysymyksiin. Kysymys kulttuurien välisestä tai kansojen välisestä etiikasta on jäänyt vähälle huomiolle. Nämä uudet merkitysyhteydet - kansa tai kulttuuri - ratkaisevat kuitenkin suurimman osan yksittäisen ihmisen lähtökohdista.

Voimme tietenkin ajatella, että aina kun kaksi ihmistä kohtaa toisensa, on kyse juuri kahden ihmisen kohtaamisesta, ei kansojen tai kulttuurien kohtaamisesta. Mutta toisaalta tiedämme, että tuo kahden ihmisen kohtaaminen ei edes ole mahdollista

ilman, että kansan tai kulttuurin lähtökohdat sen sallivat; aina ne eivät edes salli. Tämän vuoksi kysymys kansan etiikasta tai kulttuurin etiikasta on tärkeä. Juuri siinä voidaan pohtia, kuinka tehdä mahdolliseksi ihmisten kohtaaminen siten, että kohtaaminen sallii toiseuden näkemisen myönteisessä, elämää avartavassa mielessä.

Etnoetiikka edellyttää uuden keskustelutason etiikassa. Nyt on puhuttava siitä merkitysyhteydestä, jonka perinne antaa eettisille ratkaisuille. Tämä merkitysyhteys voi olla suppea ja rajaava tai se voi rohkaista ja avartaa. Esimerkiksi suuret kauppakulttuurit (kreikkalaiset, foinikialaiset, englantilaiset) ovat yleensä pyrkineet avartavaan merkitysyhteyteen, jotta ennakkoluulot eivät vaikeuttaisi kauppaa. Sen sijaan monet uskonnot ovat rajaavia ja suppeita säilyttääkseen merkitysyhteyden muuttumattomana. Nykyaikana on nähtävissä samanlaisia eroja: monikulttuuriset yhteisöt vaalivat suvaitsevuuutta ja avartavia asenteita jo taloudellisen menestyksenkin vuoksi ja pienet puritaaniset yhteisöt uhmaavat taloudellisin menetyksinkin uusia kohtaamisia. Tämä kertoo

hyvin, kuinka tärkeä ja kuvaava mittari kauppa ja talous ovat etiikassa.

Ennen kaikkea etnoeettistä tarkastelua tarvitaan syvästi inhimillisistä syistä. Se kärsimyksen määrä, joka syntyy väkivaltaisista ja suvaitsemattomista kansojen ja kulttuurien kohtaamisista, on kasvamaan päin. Euroopan maat ovat tässä hyvä esimerkki: tietämisen taso ja hyvinvointi ei ole mitenkään muuttanut suhtautumista vieraaseen enemmän suvaitsevaksi. Vaikka meillä on lukuisia sopimuksia ja julistuksia, tarvitaan erityisesti kansalaisten omaa etnoeettistä keskustelua, jotta löydetään se taso, jolla tulevat yksittäisten ihmisten kohtaamiset koetaan avartaviksi eikä pelottaviksi.

Sukupuolietiikka

Ihmisen sukupuolisuus on aina ollut julkisen vallan säätelyssä. Michel Foucault on kirjoittanut, että tämä on ollut tarpeellista, koska millään muulla alueella ihminen ei ole samalla tavalla herkkä ja vaikutuksille altis: kun ihmisen sukupuolisuutta määrätään, kielletään, vaaditaan tai muulla tavalla käsitellään, ihminen on aseeton.

Tämän ovat kaikki vallanpitäjät - valtiot ja kirkot - hyvin tienneet. Niinpä kaikissa moraalissäännöksissä on laaja luettelo niistä sukupuolielämän tavoista ja lajeista, jotka ovat sallittuja, ja niistä, jotka eivät ole sallittuja. Näillä määräyksillä ei ole yleensä mitään luonnollista tai järjellä käsitettävää perustetta; yleensä ne ovatkin mielivaltaisia.

Mutta tämä käytäntö on vaikuttanut niin, että sukupuolisuus on ymmärretty eettisesti ongelmana.

Tämä paljastuu hyvin siinä, että hyvin harva ihminen pitää omia sukupuolisia tarpeitaan ja niille sallittuja ilmenemistapoja yhteen sopivina: tarpeita on enemmän kuin sallittuja tapoja ja joskus tavat vaativat enemmän kuin olisi tarpeita. Samoin vakiintuneet sukupuoliroolit ovat useimmille riittämättömät. Nykyisin puhutaan ilmauksella "sosiaalinen sukupuoli" (gender), kun tarkoitetaan sitä tapaa, johon ihmisen sukupuolinen käyttäytyminen on kanavoitava ollakseen hyväksyttävä. Yleensä ihmisellä on monenlaisia sukupuolisia tarpeita, mutta vain eräät sopivat sosiaaliseen sukupuoleen. Tästä syntyvät ristiriidat ovat selvästi näkyvissä.

Sukupuolietiikka joutuu ottamaan kantaa lasten ja nuorten, vanhusten, vammaisten, laitoksiin suljettujen ja eristyksissä olevien sukupuolielämään sekä erilaisiin normeista poikkeamiin. Samoin sukupuolinen väkivalta kuuluu näihin kysymyksiin.

Tässäkin etiikan keskustelussa avoimuus ja pyrkimys moninaisuuteen ihmisen mahdollisuuksien löytämisessä johtaa selkeämpään eettiseen ymmärtämiseen. Rajoitukset eivät yleensä perustu kestäväälle pohjalle ja johtavat siis kaksinaismoraaliin ja epäeettiseen vallankäyttöön. Erityisen tärkeää olisi selvästi erottaa toisistaan väkivalta ja sukupuolisuus ja puhua väkivallan kohdalla vain väkivallasta. Samoin kielteiset, satunnaiset käytännön seuraukset (ei-toivotut raskaudet ja sukupuolisesti tarttuvat taudit) olisi pidettävä erillään itse sukupuolietiikasta. Vasta näillä rajoituksilla olisi mahdollista löytää uudenlaisia asenteita sukupuolietiikassa.

Viime vuosina on paljon uutisoitu lasten sukupuolikokemuksista; kuva on ollut aina kielteinen ja lapsi aikuisen uhri. Tämän vuoksi lasten sukupuolisuuden myönteinen puoli on kokonaan jäänyt käsittelemättä. On ehkä haluttu

antaa sellainenkin kuva, että lapsella ei ole sukupuoliisuutta. Kuitenkin ihminen on sukupuolinen koko elämänsä ja vaikka tämä ilmenee eri ikäkausina eri tavoin, kyse on samasta, elämänvoimaa pulppuavasta piirteestä, jonka kaikkalainen hyvä ilmitulo voimistaa ihmisessä myös muita myönteisiä elämän piirteitä.

Uusi sukupuolieettinen keskustelu voi perustua joko vakiintuneille ja sovituille tavoille, joiden perustaa etsitään jälkikäteen, tai se voi olla pyrkimystä uuteen käsitykseen ihmisen sukupuoliisuudesta, jolloin yritetään luottaa omaan kokemukseen ja tarpeeseen. Kummassakin tapauksessa ihmisen sukupuoliisuuden ja ihmisen sosiaalisen sukupuolen ero on pidettävä selvänä. Eettisesti merkitsevä tämä kysymys on juuri siinä, missä se sallii minun kohdata myös itsessäni sellaista, mikä aiemmin oli toiseutta. Tätä kautta suvaitsevaisuus ja kyky vastata toisten ihmisten elämän synnyttämään kysymykseen minusta itsestäni voi lisääntyä.

Terveystyön etiikka

Länsimainen lääketiede on huomattavasti helpottanut ihmisten elämää karkottamalla monet taudit, helpottamalla kipua ja mahdollistamalla kunnollisen elämän niillekin, joilta se muuten olisi mennyt onnettomuuksissa ja sairauksissa. Samalla se on aiheuttanut arvaamatonta ja määrätöntä kärsimystä kehitysmaissa, joissa lapsikuolleisuuden väheneminen ja epidemioiden parantaminen on synnyttänyt sellaisen väestönkasvun, joka tarkoittaa pysyvää nälkää kahdelle kolmasosalle Maan asukkaista. Länsimaissa sama kehitys on johtanut ihmisten eliniän huomattavaan kohoamiseen sekä myös mahdollisuuteen pitää kliinisesti hengissä ihmistä, joka sosiaalisessa mielessä on kuollut.

Nämä kaikki uudet tilanteet ovat muuttaneet ihmisten välisiä suhteita, yhteisön toimintatapoja sekä käsitystä ihmisestä ja elämästä.

Terveystyön eettiset kysymykset eivät näin ollen ole vain terveysalan ammattilaisten ratkaistavissa vaan ne koskettavat meitä kaikkia, sillä ne ovat syntyneet seurauksena niistä arvostuksista, joita on julkisesti korostettu. Päällimmäisinä ovat olleet tällöin terveyden ja pitkän iän arvostaminen. Nämä molemmat voidaan

ymmärtää joko määrällisinä tai laadullisina. Määrällisinä niissä korostuu ihmisten fysiologinen ja biologinen elämä: elämä on siis arvokasta, kun sitä kestää pitkään ja se ulottuu monille eri tahoille. Laadullisena arvostuksena terveys on elämisen kokonaisvaltaista hyvyyttä, jossa itse koettu terveys on kliinistä terveyttä tärkeämpi; tällöin elämän pituudella on merkitystä vain mikäli se on kokemuksellisesti hyvää. Vanhuuden mukanaan tuomat toiminnalliset ongelmat ja masennus voidaan hoitaa, mutta samalla voidaan kysyä, onko lääkitty kokemus omaa kokemusta.

Erityisiä ongelmia syntyy tietenkin epidemioista ja nälästä. Näiden kohdalla eettinen tarkastelu on kovilla: on kyse hyvin yleisellä tasolla tehtävästä tarkastelusta ja näin on helppo kadottaa omaa elämäänsä elävä ihminen, jota eettinen tällöin koskee. Esimerkiksi immuunikadon kohdalla tämä on helposti nähtävissä: julkisessa keskustelussa leimataan aids joidenkin marginaalisten ihmisryhmien vaivaksi ja samalla vaaditaan summittaisia keinoja eristää tartunnan saaneet. Samalla tavalla on aiemmin toimittu lukuisten epidemioiden kanssa ilman kummempia tuloksia. Keskustelussa on tullut myös esille taudin moraalinen merkitys: se on nähty rangaistuksena tai

luonnon keinona rajoittaa ihmisten määrää. Tässä keskustelussa ei ole siis ole ollut mitään eettistä näkökulmaa.

Kuitenkin tällaisten kohtalokkaiden epidemioiden ymmärtäminen edellyttää lääketieteellisen tiedon lisäksi näin syntyneiden uusien tilanteiden eettistä arviota. Esimerkiksi aidsin uhka muuttaa ihmisten suhteita. Me olemme oppineet elämään tietyllä tavalla (liian) luottavaisina, koska olemme uskoneet, että lääketiede parantaa kaiken. Toinen ihminen ei siis voi olla kuolema. Kuitenkin eettisesti tarkastellen se avoimuus, jonka toiseus tuo ihmisen elämään, voi olla myös kohti kuolemaa. Tämä on erityisen selvää sodassa, mutta samalla tavalla myös kaikessa muussa kohtaamisessa. Niinpä kysymys tässä onkin suhteestamme kuolemaan.

Kaikki edellä mainitut terveystyön uudet (ja vanhat) ongelmat ovat kysymyksiä, jotka perimmältään mittaavat asennettamme kuolemaan. Ihminen on kuolevainen ja varmasti jokainen kuolee. Monet eetikot ovat kiinnittäneet huomionsi siihen, kuinka tehokkaasti ja monilla eri tavoilla olemme oppineet torjumaan tämän välttämättömän asian. Samalla olemme myös peittäneet sen, että ihmisen

elämään kuuluu sen tietäminen, että elämä on rajallinen ja päättyy ennemmin tai myöhemmin. Kun tämä on peitetty, me kuvittelemme elävämme ikuisesti. Kun joudumme sitten tekemisiin kuoleman uhan kanssa, käyttäydymme täysin järjettömästi.

Martin Heidegger ja Simone Weil, oman vuosisatamme syvälliset ajattelijat, katsoivat, että juuri oman kuolemisen muistaminen kaiken aikaa tekee eettisen elämän mahdolliseksi. Vasta kuolevaisuutensa muistaessaan ihminen on varsinaisesti ihminen ja voi elää eettisesti. Tämä ei tarkoita surua tai murhetta vaan iloa jokaisesta kokemuksesta, jokaisesta kohdatusta ihmisestä ja eletystä päivästä. Sillä ihminen ei voi suunnitteleamalla estää kuolemaansa. Terveystyö voi auttaa joissain tapauksissa ja sen pitääkin auttaa, mutta se ei voi määrätä ihmisen elämää eikä antaa siihen sisällöllistä laatua. Kuolema on elämän laadun tae.

ELÄMÄN TAITO

Etiikan päämääränä on hyvä elämä. Etiikka siis tähtää elämän taitoon. Kyse ei ole onnellisuudesta, sillä on melko mahdotonta löytää sellaista onnellisuuden määritelmää, jonka kaikki hyväksyisivät. Kyse ei myöskään ole menestyksekkäästä elämästä, sillä menestys yleensä mitataan vertailemalla omaa elämää muiden elämään. Kaikki tällaiset nopeasti mieleen tulevat hyvän elämän määritelmät on hylättävä, koska ne on määrätty jo ennen kuin minä olen elänyt. Minun elämäni on vain minun elämäni eikä sitä kukaan muu ole elänyt. Vain minä voin sen elää. Tämän voin tehdä hyvin tai huonosti. Huonosti teen sen, mikäli en tiedä mitä olen tekemässä ja annan muiden ratkaista asiani, joko ennen minua eläneiden ihmisten tai nyt elävien. **Hyvin elän sen, jos elän sen itse.**

Kirjallisuutta

- Ahlman, Erik, *Ihmisen probleemi*. 1953.
- Aristoteles, *Teokset*. Hki:Gaudeamus
- Buber, Martin, *Minä ja sinä*. Hki:WSOY
1993.
- Diderot, Denis, *Rameaun veljenpoika*. Hlinna
1970.
- Fenomenologinen vuosikirja 92*. Toim. Varto.
Tampere 1992.
- Fenomenologinen vuosikirja 93*. Toim. Varto.
Tampere 1994.
- Filosofia ja kaunokirjallisuus*. Toim. Varto.
Tampere 1990.
- Filosofin taito*. Toim. Lahtinen & Wallenius.
Tampere. 1992
- Hankamäki, Jukka, *Tasapainon geometria*.
Simone Weilin käsitys eettisen ihmisen
todellistumisesta. Tampere 1992.
- Harva, Urpo, *Etiikka*. Hki 1958.
- Harva, Urpo, *Hyvä ja paha. Praktisen etiikan*
ongelmia. Hki1980

- Heidegger, Martin, *Silleen jättäminen*. Tre 1991.
- Herrigel, Eugen, *Zen ja jousella ampumisen taito*. Hki 1978.
- Hoff, Benjamin, *Nalle Puh ja tao*. HKI.WSOY 1990.
- Hoff, Benjamin, *Nasu ja te*. HKI:WSOY 1993.
- Jaaksi, Vesa, *Kriisi luontosuhteessa*. Tampere 1992.
- Jaspers, Karl, *Johdatus filosofiaan*. Hki:Otava
- Klemola, Timo, *Liikunta tienä kohti varsinaista itseä*. Tre 1991.
- Klossowski, Pierre, *Roberte, tänä iltana*. Hki 1993
- Kohti elämismaailman ja ihmisen laadullista tutkimista*. Toim. Varto. Tampere 1993.
- Koski, Tapio, *Liikunta ja kehollisuus perenniaalisessa filosofiassa*. Tampere 1991.
- Krohn, Sven, *Ihminen, luonto ja logos*. Jyväskylä 1981.
- Krohn, Sven, *Totuus, arvo ja ihminen*. Porvoo 1967.
- Krohn, Sven, *Valkoinen aukko*. Oulu 1993.
- Krohn, Sven, *Ydinihminen*. Hlinna 1989.

- Kupiainen, Reijo, *Ajattelemisen anarkia*.
Tampere 1992.
- Laine, Timo, *Aistisuus, kehollisuus,
dialogisuus*. Jyväskylä 1993.
- Levinas Reader*. Ed. Sean Hand. Oxford 1989
- Liikunnan filosofia. Eri tarkastelukulmia*.
Toim. Varto. Tampere 1990.
- Merleau-Ponty, Maurice, *Silmä ja mieli* (L'œil
et l'esprit). Käänt. Kimmo Pasanen.
Helsinki:Taide 1993.
- Mitä on filosofian opiskeleminen?* Toim.
Kupiainen, Lahtinen, Vilkka. Tampere
1990.
- Montesquieu, *Persialaisia kirjeitä*. Hlinna
1988.
- Nietzsche, Friedrich, *Hyvän ja pahan tuolla
puolen*. Hki 1966.
- Nietzsche, Friedrich, *Moraalin alkuperästä*.
Hki 1969.
- Pirsig, *Zen ja moottoripyörän korjaaminen*.
Hki 1994.
- Platon, *Teokset 1-7*. Hki:Otava.
- Politiikka ja etiikka*. Toim. M. Lahtinen.
Tampere 1993.
- Rauhala, Lauri, *Eksistentiaalinen
fenomenologia hermeneuttisen*

- tieteenfilosofian menetelmänä*. Tampere 1993.
- Rauhala, Lauri, *Henkinen ihmisessä*. Hki:Yliopistopaino 1993.
- Rauhala, Lauri, *Humanistinen psykologia*. Hki:Yliopistopaino 1990.
- Rauhala, Lauri, *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*. Hki:SHKS 1989.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Yhteiskuntasopimuksesta*. Hlinna 1988.
- Saarinen, Esa, *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin*. Porvoo:WSOY 1985.
- Saarnio, Uuno, *Mitä tiedämme äärettömästä*. Porvoo 1969.
- Sajama, Seppo, *Arkipäivän filosofiaa. Kertomus ihmisestä tiedon hankkijana ja arvoratkaisujen tekijänä*. Helsinki: Kirjayhtymä 1993.
- Silleen jättäminen ja politiikka*. Toim. Varto. Tre1992.
- Tähtinen, Unto, *Mitä Gandhi todella sanoi*. Porvoo 1970.
- Tanssi, liikunta ja filosofia*. Toim. Juha Varto. Tampere 1992.
- Teittinen, Veijo, *Vangin filosofia*. Hki1993

- Teräväinen, Juha, *Johdatus filosofiaan*.
Hki:Kirjapaja 1982.
- Thoreau, H.D., *Elämää metsässä*. HKI:WSOY
1990.
- Toinen fenomenologia*. Toim. Varto. Tampere
1993.
- Toinen filosofia. Mitä on filosofia perennis?*
Toim. T. Klemola. Tampere 1992.
- Toinen järjestys. Katsaus Afrikan filosofiaan*.
Toim. Varto. Tampere 1992.
- Varto, Juha & Veenkivi, Liisa, *Näkyvä ja
näkymätön. Filosofisia keskusteluja*.
Hki:YLE 1993.
- Varto, Juha, *Fenomenologinen tieteen kritiikki*.
Tampere 1992.
- Varto, Juha, *Kannettava filosofinen sanakirja*.
Tampere 1992.
- Varto, Juha, *Laadullisen tutkimuksen
metodologia*. Tampere 1992.
- Varto, Juha, *Laulu maasta . Etiikan luennot*.
Tampere 1991.
- Varto, Juha, *Merkintöjä Platonista ja Platonin
filosofiasta*. Tampere 1993.
- Varto, Juha, *Myytti ja metodi*. Tampere 1992.
- Varto, Juha, *Nuoruuden viisaus*. Tampere
1991.

Varto, Juha, *Tästä jonnekin muualle, Polkuja
Heideggerista*. Tampere 1993.

Weil, Simone, *Painovoima ja armo*. Hki:Otava
1976.

Suppea aikataulukko filosofian historiaan

ennen ajanlaskun alkua (eaa.)

600-400 filosofian alku Kreikassa. Kysymys:
mistä kaikki on alkanut.

Thales, Anaksimandros, Anaksimes,
Pythagoras, Herakleitos, Zenon,
Empedokles, Anaksagoras, Demokritos
400-300 käsitefilosofia ja kysymys ihmisestä:
Sokrates, Platon, Aristoteles, stoalaiset

jälkeen ajanlaskun alun (jaa.)

200 uusplatoniset filosofit: Plotinos

300-600 yritys pelastaa kreikkalainen filosofia
tulevia aikoja varten: Augustinus,
Boethius

1000-1200 varhaiskeskiaika: pohjoisessa
Petrus Abelard, etelässä Islamin
filosofian kukoistus

1200-1300 huippukeskiaika. Tuomas Akvinolainen ja aristotelinen filosofia kristillisen teologian perustana

1300-1400 myöhäiskeskiaika: kriittinen filosofia, kiinnostus kokeellisiin tieteisiin herää

1400-1500 renessanssi: valtiofilosofiaa, kokeellisia tieteitä.
Leonardo, Ficino, Pico, Galilei

1600- uusi aika: pääasiallinen kiinnostus tiedossa
spekulatiivinen filosofia: ajattelussa kaiken perusta, Descartes, Newton
empirismi: Locke, Hume
muu keskustelu: Leibniz, Voltaire, Spinoza

1700-valistusfilosofia: järki ennen muuta.
Kant

1800-tieteiden aikakausi: Comte, Hegel, Marx

1900-filosofian jako:
marxilainen filosofia (kiinnostus valtiofilosofiassa),
uuskantilainen filosofia (kiinnostus tieteen filosofiassa),
analyttinen filosofia (kiinnostus tiedon järjestelmissä),

hermeneuttinen filosofia (kiinnostus
teksteissä ja merkityskysymyksissä),
eksistentialismi (kiinnostus välittömässä
elämässä),
fenomenologia (kiinnostus
elämismailmaa koskevissa
kysymyksissä)

Eräitä tekstissä käytettyjä käsitteitä

- ajallinen: kehittymistä ja muuttumista koskeva
- ajattelu: omaan, tämänhetkiseen
kokemiseen perustuva pyrkimys
ymmärtää maailmaa
- ajattelu: valmiisiin ajatuksiin kiinnittyminen,
ajatustapoja korostava filosofia
- alkuperäinen: koskee jonkin asian olemusta
- deduktio: pääteleminen annetuista
lähtökohdista
- deterministinen: määrätty, se, mikä ei voi olla
toisin
- dialogi: keskustelu, jossa päämääränä on
muodostaa käsitys asiasta useasta eri
näkökulmasta ja olennaista etsien
- dogmaattinen: pitäytyä jossakin ajatuksessa
ikään kuin se olisi ainut oikea totuus ja
lopullinen oppi
- elämismaailma: ihmisen maailma
kokonaisuudessaan
- epäkohdallinen: se, mikä ei osu siihen, mihin
sen pitäisi osua
- epävarsinainen: se, minkä todellistuminen ei
vastaa omaa olemassaolonsa tapaa

esineellistäminen: olioiden, maailman, luonnon ja toisten ihmisten käsittäminen vain ajattelemisen tai toimimisen kohteina

esiymmärrys: se, miten jo olen ymmärtänyt (intuitiivisesti) jonkin asian

etiikka: elämänasenne (ethos), jossa pyritään vastaamaan siihen, miten maailma ja muut ihmiset ovat

filosofia: viisauden rakastaminen

historiallinen: ajallista kehittymistä koskeva, erityisesti sitä, mikä on jo tapahtunut

horisontti: kaikki se, minkä jo olen kokenut ja ajatellut ja omaksunut, siis minun maailmani

ideaali: ihanne, päämäärä

ideaalinen: täysin riippumaton, täydellinen

idealisoida: puhdistaa jokin ilmiö muuttuvista piirteistä

ilmeinen: se, minkä ei voi ajatella olevan toisin, esim. $1+1=2$

imperatiivi: käsky

induktio: yleistäminen yksittäistapauksista

intentionaalinen: ihmisen tietoisuutta koskeva, tietoisuudesta riippuva

intersubjektiivinen: ihmisten välinen,
erityisesti havaintojen tai käsitteiden
kohdalla

invarianssi: muuttumattomuus

johdonmukainen: asiat liittyvät toisiinsa vailla
hyppyjä ja aukkoja

jäsentyneisyys: kaikilla osilla on oma
paikkansa

jäsentyä: asettua omille paikoilleen

kaoottinen: jäsentymätön, kun millään ei ole
omia paikkojaan

kategoria: ajatusmuoto, tapa ajatella jostakin
jollakin tietyllä tavalla, yleensä ainoa
mahdollisuus ajatella tietyllä tavalla

kategorinen: välttämätön ja ehdoton

katkelmallinen: sieltä täältä jäsentynyt mutta
epäyhtenäinen

keho: ihmisen perustava olemistapa, jossa ei
tehdä eroa sielun ja ruumiin välillä vaan
on vain yksi tapa olla

kiinnostus: olemisesta tai tietämisestä syntyvä
halu ymmärtää maailmaa ja itseään

kohdallinen: ajatus on kohdallinen
(adekvaatti), kun se todella koskee sitä
asiaa, mitä sen luullaan koskevan

koherenssi: yhteensopivuus (esim. todellisuuden kanssa)

kohtaaminen: joutua tekemisiin toisen kanssa niin, että toinen pysyy toisena (joko toinen ihminen tai muu olio)

kokemuksellinen: maailmasuhde, jossa ei erotella kehon, tajunnan, tietoisuuden, hengen (jne.) tasoja

kokemus: ihmisen maailmasuhde

konkreettinen: käsin kosketeltava (myös kuvainnollisessa mielessä)

konstituutio: rakenteistaminen eli maailman ja minän vastavuoroinen rakentuminen valmiiksi

korrespondenssi: vastaavuus (esim. todellisuuden kanssa)

kosketuspinta: se kohta, jossa ei voi tehdä selvää eroa ihmisen ja muun maailman välillä

kriittinen: tarkasteltavan asian ymmärtäminen sen omassa yhteydessä

kriteeri: peruste jollekin

kritiikki: ottaa jokin tarkastelun alle ja pyrkiä näkemään se oikeissa yhteyksissään

kulttuuri: ihmisen ajattelutapojen näkyvät tai kuuluvat ilmenemismuodot

kuvittelukyky: ihmisen erityiskyky kuvitella
asiakokonaisuudet monella eri tavalla ja
pitää jotain näistä tavoista totena

käsite: se, miten olemme käsittäneet jonkin
asian ja ilmaisseet sen esimerkiksi
sanana

käsitys: ajateltu (ei välttämättä kriittinen)
näkökanta

luonnollinen: luonnostaan lankeava,
tarkemmin ajattelematon, itsestään
selvältä tuntuva

maailma: kaikki se, mitä on

maailman artikulaatio: tapa, jolla
ymmärrämme ja kuvaamme nyt
maailman; eri ihmisillä erilainen; eri
tieteet esittävät tämän eri tavoin

mahdollinen: ei ole ristiriidassa sen kanssa,
mitä tiedämme, tai ei ole ristiriidassa
kaiken muun kanssa, mitä on

maltillinen: pyrkii välttämään äärimmäisiä ja
ehdottomia ratkaisuja

metafora: kielikuva, jossa jokin asia esitetään
ikään kuin -muodossa, esim. (silmät
ovat) sielun peili

metodi: tutkimuksessa tai ajattelemisessa
käytetty väline

mieli: ihmisen tajunnallinen ja tietoinen
olotapa, jota ei voi erottaa kehosta

mielipide: ensimmäinen ajatus, joka mieleen
sattuu tulemaan, pitämys, joka ei kestä
kriittistä tarkastelua

moraali: tapakulttuuri (mores) ja sen
tutkiminen

myytti: selitys, joka ei pyri täysin
järkipäiseen perusteluun, vaan käyttää
kielikuvia, vertauksia, kertomuksia ja
yksittäistapauksia

määritellä: yrittää selvittää se, mitä jokin on
luettelemalla sitä kuvaavat käsitteet

naturalismi: korostetaan todellisuutena kaikkea
sitä, mikä nyt juuri sattuu näyttämään
todelta

normaalistaa: luoda vakiosääntö ja edellyttää,
että kaikki noudattavat sitä

objektiivinen: ulkopuoleltani lähtevä, olioita
koskeva

olemus: se, mitä jokin todella on

olennainen: olemuksen mukainen

olio: maailman osa sellaisena kuin se itsessään
on

ontinen: se, miten jokin itsessään on;
välittömän kokemuksen tapa, jossa ajattelu
ei vaikuta

ontologinen: ihmisen tieto siitä, miten jokin on
olemassa

paradigma: vakiintunut tapa muotoilla oikein
esim. tieteellinen tai filosofinen kysymys

perusta: se, minkä perusteella jotain voi väittää
joksikin

pohtia: erottaa oikeat ajatukset vääristä, jyvät
akanoista

pragmaattinen: käytännössä toimiva tai
mahdollinen

psykologinen: yksilöhistoriallisesti tärkeä

pääistynyt: länsimainen ajatustottumus, jonka
mukaan ihmisen pää (sielu, ajattelu)
ratkaisee, mikä on olennaista

rakenteistaa: konstituoida eli tietoisesti pyrkiä
rakentamaan itselleen maailma, jolloin
itsekin rakentuu siinä sivussa

reaalinen: todellinen, todellisesti olemassa
oleva

reflektointi: omien ajatusten ajatteleminen

ruumis: dualistisen ajattelutavan mukainen
sielun vastakohta

sielu: dualistisen ajattelutavan mukainen
ruumiin vastakohta, se, mikä on ihminen
Descartesin mukaan

subjektiivinen: minusta lähtevä, vain minun
näkökulmaani koskeva

teoreettinen: käsitteellisesti tarkasteltu,
ulkoapäin katseltu

tiedeyhteisö: joko koko tiedettä harjoittava
maailma tai sitten yhden tutkijan oman
tutkimusalueen tutkijat ja
tieteenharjoittamiseen liittyvät tavat

tietoisuus: ihmisen tapa ymmärtää
maailmasuhteensa, ja sen reflektointi

totalisoida: tehdä omaksi, saattaa samaksi kuin
kaikki muu

transsendentaalinen: ihmisen tietämisen ehtoja
tai kykyä koskeva

transsendentti: se, mitä tietäen tai kokien ei voi
tavoittaa, esim. jumala tai oliot itsessään

varsinainen: se, minkä todellistuminen vastaa
omaa olemassaolonsa tapaa

vastuu: että on vastattava luonnolle ja toisille

vertaus: asia kuvataan jonkin muun avulla,
jonka avulla asian pitäisi olla helpommin
ymmärrettävissä

välitön: vailla välittäjiä, esim. kokemuksessa
se, mihin nähden ajatteleva syntyy
yhteiskunta: ihmisten muodostama yhdessäolo,
jolla on sääntönsä, tapansa ja historiansa
yksilö: olio, jonka voi erottaa muusta, esim.
ihmisyksilö (minä) tai koirayksilö, mutta
myös tietty atomi, puhelin, planeetta
yleinen: koskee monia tapauksia, mahdollisesti
kaikkia
yleispätevä: kaikkialla aina pätevä ja kaikkia
aina koskeva
ääretön: se, millä ei ole alkua eikä loppua
(ajassa tai tilassa)